

केवरत भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन

राजकुमार दास

क्याम्पस रो.नं. :- १९६

परीक्षा क्रमाङ्क २१४०६६६/२०१३

त्रि.वि. दर्ता नं. १६३८२-८६

शैक्षिक वर्ष : २०६४/०६५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायनेपाली भाषा शिक्षा विभाग

स्नातकोत्तर तह (एम.एड.)दोस्रो वर्षको (नेपा.शि. ५९८)

प्रयोजनार्थ तयार पारिएको

शोधपत्र

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली शिक्षा विभाग

इन्द्रपुर, मोरङ

२०१४

शोधनिर्देशकको सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षा शास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङ, एम.एड. दोस्रो वर्षका छात्र राजकुमार दासले मेरो निर्देशनमा रहि केवरत भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन शीर्षकको स्नातकोत्तर शोधपत्र तयार पार्नु भएको हो । यस शोधकार्यसंग म सन्तुष्ट रहेको छु । अत्यन्त मेहनतपूर्वक तयार पारिएको शोधपत्र सम्बन्धित प्रायोजनकालागि उपयुक्त भएकाले स्वीकृतिकालागि सिफारिस गर्दछु ।

.....

प्रेमप्रसाद भट्टराई

शोध निर्देशक

नेपाली शिक्षण समिति

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

नेपाली शिक्षा विभाग

मिति : २०७० / /

कृतज्ञता - ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायको नेपाली भाषा शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष ,एम. एड.द्ध ४८७ पत्रको शोधपत्र तयार गर्न लामो समयसम्म आफ्ना धेरै व्यस्ततालाई पर सार्दै आफ्नो अमूल्य समयका साथै सल्लाह र सुझाव दिनुहुने सुकुना बहुमुखी क्याम्पसका सहायक क्याम्पस प्रमुख मेरा आदरणीय गुरु शोधनिर्देशक श्री प्रेमप्रसाद भट्टराईको अविस्मरणीय योगदानका लागि सहृदय कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु साथै शोध प्रस्ताव लेखनदेखि शोधपत्र तयार नहुन्जेलसम्म विभिन्न कठिनाईका बाबजुद सल्लाह, सुझाव दिनुका साथै शोधपत्र तयार पार्न उत्साहित गर्नु हुने मेरा आदरणीय गुरुहरू श्री अमृतप्रसाद आचार्य, श्री गेहेन्द्र खनाल र मेघनारायण श्रेष्ठप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसका साथै मेरो अध्ययनको लागि सदा प्रेरणा र सहयोग गर्नुहुने मेरा पूज्य पिता श्री मोहनलाल दास केवरत तथा पूजनीय माता ऐनादेवी केवरतलाई जति कृतज्ञता टक्रयाए पनि थोरै भएको ठान्दछु । मेरो अध्ययनका लागि आर्थिक र घरायसी वातावरण तयार पारिदिने मेरी धर्मपत्नी श्री जयन्ती देवी केवरत, भाइहरू जयन्तकुमार दास, आनन्दकुमार दास एवम् छोरी पूर्णिमा दास र छोरा रेशव कुमार दास लगायत परिवारजन र शुभचिन्तकहरूप्रति हार्दिक आभार तथा धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

यस शोधकार्यमा सामग्री सङ्कलनदेखि लिएर शोधपत्र तयार पार्नका निम्ति उत्साहित तथा उचित सल्लाह र सहयोग पुर्याउनु हुने गुरु एवम् शिक्षक मित्रहरू श्री चेतनारायण दास केवरत, श्री चतुर्भुजदास केवरत, श्री शंकरप्रसाद दास, श्री नित्यानन्द दास, श्री वासुदेव दास केवरत, श्री अमरजङ्ग कठेतलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा यो शोधपत्र तयार पार्नको निमित्त जस जसका कृतिहरूको मैले सहयोग लिएको छु उहाँहरूलाई पनि धन्यवाद दिँदै छिटो छरितो ढंगले शोधपत्र टप्पण गरी सहयोग गरिदिने सौरभ एन्ड सुजा कम्प्युटर इन्स्टीच्युट, विराटनगरलाई र यो शोधपत्र हार्डकवर गर्न सहयोग गर्नुहुने मोर्डन फोटोस्टुडियो तथा कम्प्युनिकेसन सेन्टर, इन्द्रपुरका प्रो. धर्मेन्द्र दुलाललाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

राजकुमार दास केवरत

विषय सूची

अध्याय : एक

शोध परिचय

	पृष्ठ सङ्ख्या
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्या कथन	२
१.३ शोधकार्यको उद्देश्य	४
१.४ अध्ययनको औचित्य	४
१.५ अध्ययनको क्षेत्र र सीमा	५
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	६
१.७ सामग्री सङ्कलन र शोधविधि	११
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	११

अध्याय - दुई

केवरत जातिको सामान्य परिचय

२.१ पृष्ठभूमि	१२
२.२ केवरत जातिले प्रयोग गर्ने भाषाको सामान्य परिचय	१४
२.३ शारीरिक बनावट र स्वभाव	१४
२.४ रहनसहन र आवास	१५
२.५ वेशभूषा र गहना	१५
२.६ खानपिन	१६

अध्याय - तीन

केवरत भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन

३.१ व्यतिरेकी विश्लेषण को परिचय	१७
३.२ भाषा शिक्षणमा व्यतिरेकी विश्लेषणको उपयोगिता	१८
३.३ शब्दहरूको स्रोत	१९

३.३.१	शब्दवर्गको आधारमा केवरत भाषा र नेपाली भाषा	२०
३.३.१.१	नाम	२०
	(क) व्यक्तिवाचक नाम	२१
	(ख) जातिवाचक नाम	२१
	(ग) द्रव्यवाचक नाम	२२
	(घ) समूहवाचक नाम	२३
	(ङ) भाववाचक नाम	२४
३.३.१.२	सर्वनाम	२४
	(क) पुरुषवाचक सर्वनाम	२४
	(ख) दर्शकवाचक सर्वनाम	२६
	(ग) प्रश्नवाचक सर्वनाम	२७
	(घ) आत्मवाचक सर्वनाम	२७
	(ङ) सम्बन्धवाचक सर्वनाम	२८
३.३.१.३	विशेषण	२८
	(क) गुणबोधक	२९
	(ख) परिमाणबोधक	३०
	(ग) सङ्ख्याबोधक	३०
	(घ) सार्वनामिक	३१
३.३.१.४	क्रिया	३२
	(क) वाक्यात्मक आधारमा	३२
	(ख) बनोट वा संरचनाका आधारमा	३४
	(ग) अर्थको प्रधानताका आधारमा	३५
	(घ) वाक्य टुङ्ग्याउने आधारमा	३५
	(ङ) ध्रुवीयताका आधारमा	३६
३.३.१.५	अव्यय	३७
	३.३.१.५.१ क्रियायोगी (क्रियाविशेषण)	३७

३.३.१.५.२ नामयोगी	४०
३.३.१.५.३ संयोजक	४०
३.३.१.५.४ निपात	४१
३.३.१.५.५ विस्मयादिबोधक	४१
३.३.१.५.६ सारांश	४१
३.३.२ व्याकरणिक कोटिको आधारमा	४२
३.३.२.१ लिङ्ग	४४
३.३.२.२ वचन	४५
३.३.२.३ पुरुष	४५
३.३.२.४ आदर	४७
३.३.२.५ काल	४८
३.३.२.५.१ भूतकाल	४८
३.३.२.५.२ अभूतकाल	४९
३.३.२.६ पक्ष	५०
३.३.२.६.१ अपूर्ण	५०
३.३.२.६.२ पूर्ण	५१
३.३.२.६.३ अज्ञात	५१
३.३.२.६.४ अभ्यस्त	५२
३.३.२.७ भाव	५३
३.३.२.७.१ आज्ञार्थ	५३
३.३.२.७.२ इच्छार्थ	५४
३.३.२.७.३ सम्भावनार्थ	५५
३.३.२.७.४ सङ्केतार्थ	५५
३.३.३ कारक र विभक्तिको आधारमा	५५
३.३.३.१ कर्ता कारक र विभक्ति	५६
३.३.३.२ कर्म कारक र विभक्ति	५६

३.३.३.३ करण कारक र विभक्ति	५७
३.३.३.४ सम्प्रदान कारक र विभक्ति	५७
३.३.३.५ अपादान कारक र विभक्ति	५७
३.३.३.६ अधिकरण कारक र विभक्ति	५७
३.३.४ वाच्य	५८
३.३.५ वाक्यको आधार	५८
३.३.५.१ सरलवाक्य	५९
३.३.५.२ मिश्रवाक्य	५९
३.३.५.३ संयुक्तवाक्य	६०
३.३.५.६ सारांश	६०

अध्याय - चार

४.१ प्राप्ति	६३
४.२ निष्कर्ष	६४
४.३ सुभाव	६५

अध्याय - पाचौँ

परिशिष्ट	७०
५.१ केवरत जातिको जातीय संस्कार	७०
५.१.१ सामाजिक संस्कार	७०
५.१.२ जन्मसंस्कार	७०
५.१.३ विवाह संस्कार	७१
५.१.४ मृत्यु संस्कार	७७
५.१.५ चाडपर्व र सामाजिक संस्कारहरू	८०
५.१.६ जातीय राज्य व्यवस्था	८४
५.२ केवरत भाषाका आधभूत शब्दहरू र उखन प्रयोगको अवस्था	८६

सन्दर्भसूची

परिशिष्टहरू

अध्याय - एक

शोधपरिचय

१.१ पृष्ठभूमि :

नेपाल विविधता र विशेषतापूर्ण राष्ट्र हो । यो देश सानो भए तापनि नेपालमा संसारकै प्रमुख भाषा परिवारहरू मध्ये भारोपेली परिवार, भोटबर्मेली भाषापरिवार, द्रविड भाषा परिवार, आग्नेय भाषा परिवारहरू रहेका छन् ।

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ भाग १ को धारा ५को १ अनुसार नेपालमा बोलिने सबै भाषाहरू राष्ट्रभाषा हुन् । नेपाली भाषा संसारकै एउटै सशक्त भाषा परिवार भारोपेलीको सतम् वर्गमा पर्ने भारत इरानेली शाखा भारतीय आर्यभाषा (प्रशाखा) बाट विकसित संस्कृत हुँदै खस प्राकृत अथवा चुलिका पैशाची भाषाबाट जन्मेको नव्य भारतीय आर्य भाषा हो ;ग्रियर्सन, जी.ए. लिङ्ग्विस्टिक सर्वे अफ इन्डिया भोल्थूम / दिल्ली मोतीलाल बनारसी दास १९६७) A नेपाली भाषा सरकारी कामकाजको भाषाको रूपमा स्वीकृत छ भने भारतमा आठौँ अनुसूचीमा राष्ट्रिय भाषाको रूपमा सम्मानित छ । नेपाली भाषा नेपाल बाहेक भारतको दार्जिलिङ्ग, सिक्किम, आसाम, मेघालय, भुटान, बर्मा, मलेसिया, हङ्कङ्ग, ट्रिनिडाड, सुरिनाम, फिजीद्वीप समूह तथा संयुक्त अधिराज्य बेलायतलगायत विश्वका कतिपय देश महादेशका सञ्चार माध्यमद्वारा प्रसारित हुने भएकाले अन्तर्राष्ट्रिय भाषाको दर्जामा पुगेको छ ।

नेपाली भाषी वक्ताहरू भै नेपालको सुदूर पूर्वमा रहेको मोरङ र भूपा जिल्लाको दक्षिणपूर्वी भागमा आदि कालदेखि बसोबास गर्दै आएको एक जाति केवरत जाति हो । केवरत जातिहरू आफूलाई यहाँको आदिवासी भएको दावी गर्छन् । यो करिब ५०० जति वर्ष पहिले देखि नै भूपा र मोरङको घना जङ्गल फाँडेर आफ्नै जग्गा जमिनमा बसोबास तथा खेतीपाती गर्दै आएको छ । यहाँ औलो उन्मूलनसँगै अन्य जातिहरूको प्रवेश भएको पाइन्छ । आफ्नो पुख्र्यौली थलो छोडेर नजाने केवरत जातिको मुख्य पेसा खेती नै रहेको छ । प्रकृति पूजक यो जातिको जनसङ्ख्या २०५८ को तथ्याङ्कले करिब १३,५८० जना मात्र देखाएको छ । नेपालको अल्पसङ्ख्यक जातिहरूमध्ये एक जातिका रूपमा रहेको केवरत जातिको आफ्नै मातृभाषा छ । मौखिक रूपमा मात्र प्रयोग व्यवहार हुँदै आएको केवरत

भाषामा नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठानद्वारा प्रकाशित अर्धवार्षिक पत्रिका सयपत्रीमा केवरत जातिको परिचय, शब्दकोश, एउटा कविता सङ्ग्रह बाहेक अन्य लेखरचनाहरू प्रकाशित भएका देखिदैनन् ।

नेपालमा विविध जातजाति, भाषा, धर्म र संस्कृतिका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । यहाँ भारोपेली, भोटबर्मेली, द्रविड र आग्नेय भाषा परिवारका वक्ताहरू छन् । नेपालमा सम्पूर्ण जनसङ्ख्या मध्ये दोस्रो भाषाको रूपमा ३० प्रतिशतले नेपाली भाषा, २० प्रतिशतले हिन्दी भाषा र ५० प्रतिशतले थारू, मैथली र बङ्गाली भाषाको प्रयोग गर्दछन् (रिमण्डजी गोर्डन इन्थगल लेङ्गवेज अफ द वर्ल्ड फिफ्टिन इडिसन, २००५) । केवरत भाषा भारोपेली परिवारको संस्कृत मागधी मागध हुँदै विकसित भएको भाषा हो । केवरत जातिका वक्ताहरूले प्रयोग गर्ने भाषा नै 'केवरत भाषा' हो (केवरत २०६७:२) । नेपालमा अल्पसङ्ख्यक रूपमा रहेका केवरत भाषाको आफ्नै छुट्टै विशेषता भएको र व्याकरणिक पहिचानसमेत रहेको छ । यो भाषा हालसम्म केवरत भाषा वक्ताबीच कथ्य परम्परामा नै जीवित र अनुप्राणित रहेको पाइन्छ ।

त्यसैले यस जातिको मातृभाषाको रूपमा बोलिने केवरत भाषा र नेपाली भाषाका वाक्य गठनमा व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ ।

१.२ समस्या कथन

सृष्टिको उषाकालदेखि नेपाल जसरी प्राकृतिक वैचित्र्यले भरिएको छ, त्यसरी नै भाषिक विविधताले समृद्ध रहेको छ । यहाँ चारै परिवारका करिब १०० जति भाषाहरू बोलिन्छ (इन्थगल २०००) । चार जात छत्तीस वर्णको साझा फूलबारी भएकै कारण बहुभाषिक, बहुजातीय मुलुक मानिन्छ । यहाँ विभिन्न जात जाति, धर्म, संस्कृति र भाषा भएका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । त्यसैले विविधताभिन्न एकता भएको मुलुकको रूपमा विश्वमै सुपरिचित रहेको छ । यही विविध जातिमध्ये नेपालको पूर्वी दक्षिण क्षेत्रको मोरङ र झापामा बसोबास गर्ने एक जाति "केवरत" पनि हो ।

मोरङ जिल्लाका विभिन्न गा.वि.स.मा सीमित रूपमा बसोबास गर्ने केवरत जाति सामाजिक, शैक्षिक, आर्थिक, राजनैतिक आदि क्षेत्रमा पिछडिएका र अल्पसङ्ख्यक रूपमा रहेका छन् । केवरत जातिको आफ्नै मौलिक सामाजिक, सांस्कृतिक मूल्य र मान्यता रहनुका साथै व्याकरणिक नियम पनि रहेको छ । जसको खोज, अनुसन्धान सरकारी, गैरसरकारी कुनै

रूपमा अहिलेसम्म भएको छैन । त्यसैले केवरत भाषाको परिचय, भाषिक संरचना र व्याकरणिक अवस्थामा यो शोध केन्द्रित रहेको छ ।

नेपाल एक बहुजातीय, बहुभाषिक मुलुक हो । यहाँ बसोवास गर्ने सबै जातिको आफ्नै भाषाहरू छन् । नेपाल अधिराज्यको अन्तरिम संविधान २०६३ ले नेपालमा बोलिने सबै भाषालाई राष्ट्रभाषाको मान्यता दिएको छ । राष्ट्रको सम्पत्तिको रूपमा रहेको विभिन्न भाषाहरूमध्ये केवरत भाषा पनि एक हो साथै प्राथमिक शिक्षा स्थानीय मातृभाषाको माध्यमले दिने सरकारी व्यवस्था भएकोले पनि यस (केवरत) भाषाको अध्ययनको महत्त्व अपरिहार्य हुन गएको छ । केवरत भाषाको आफ्नै शब्द भण्डार, उखान, व्याकरणिक व्यवस्था रहे पनि यो भाषा घरपरिवारमा तथा आफ्नै समाजमा कथ्यरूपमा बोलिने हुँदा त्यसको प्रभावले नेपाली भाषाको शिक्षणका सन्दर्भमा यस भाषाको बोलाइ र लेखाइ दुबैमा त्रुटि हुनु एउटा प्रमुख समस्या रहेको देखिन्छ । व्यक्तिक कारणले पहिलो भाषा जस्तो सरल र सहज दोस्रो भाषाको सिकाइ हुन सक्दैन । दोस्रो भाषा सिकदा सिकारूले एउटा भाषाको अनुभव बटुलिसकेको हुन्छ (अधिकारी २०५९:१३०) । दोस्रो भाषा सिकाईमा पहिलो भाषाले पनि विभिन्न त्रुटिहरू हुनमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । त्यसैले केवरत भाषी विद्यार्थीहरूले पनि विभिन्न क्षेत्रमा त्रुटि गरेको पाइन्छ । त्यसैले यो शोध प्रस्तुत समस्याहरूमा केन्द्रित भएर केवरत भाषाको अध्ययन गरिएको छ :

- (१) केवरत भाषाको स्वरूप के कस्तो छ ?
- (२) केवरत भाषामा के कस्ता विशेषता भेटिन्छन् ?
- (३) केवरत भाषा र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिमा के कस्ता भिन्नताहरू छन् ?
- (४) केवरत भाषा र नेपाली भाषाका वाक्य गठनमा के कस्ता समानता र असमानता भेटिन्छन् ?
- (५) केवरत भाषाको शब्द भण्डारको अवस्था र उखानको प्रयोगको परम्परा कस्तो छ ?

१.३ शोधकार्यको उद्देश्य

यस शोधशीर्षकमा रहेका समस्याहरूको समाधान खोज्नु यस शोधको मूल उद्देश्य राखिएको छ । अतः यस शोधका उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहकाछन् :

- (१) केवरत भाषाको भाषिक संरचना वा स्वरूप को अध्ययन, खोज र अनुसन्धान गर्नु ।
- (२) केवरत भाषाका विशेषताहरू ठम्याउनु ।
- (३) व्याकरणिक कोटिको आधारमा केवरत र नेपाली भाषाको तुलना गर्नु ।
- (४) केवरत भाषा र नेपाली भाषाका वाक्य गठन सम्बन्धी समानता र भिन्नता छुट्टयाउनु ।
- (५) स्वडेश शब्द अनुसार केवरत भाषाको शब्द भण्डार र उखानको सूची तयार पार्नु ।

यस जातिको जातीय पहिचानको उत्थान गर्न सकेको खण्डमा केवरत जातिलाई पनि राष्ट्र र राष्ट्रिय उन्नति प्रगतिमा अन्य जाति सरह अधि बढ्न सक्ने गराउनुका साथै केवरत जातिको बारेमा विस्तृत अध्ययन गर्नेहरूका लागि मार्गदर्शन गर्नु पनि यस शोधकार्यको उद्देश्य रहेको छ ।

१.४ अध्ययनको औचित्य

भाषा विचार विनिमयको प्रमुख र अपरिहार्य साधन हो । भाषा यादृच्छिक हुन्छ । यसले सामाजिक र सांस्कृतिक मूल्य मान्यता अनुकूल नवीनता थपी समय र परिवेश अनुसार परिष्कार गर्दै लैजान्छ । भाषाविना एकअर्कामा सम्पर्क र सम्बन्ध स्थापना हुनै सक्दैन । मानिसको चौतर्फी विकासमा भाषाको महत्वपूर्ण भूमिका र सहयोग हुन्छ । नेपाल बहुजाति बहुभाषी मुलुक हो । भने अहिले नेपाल सङ्घीयताको सङ्घारमा उभिएको छ । त्यसैले नेपालमा रहेका जातजातिको अध्ययन अनुसन्धान गर्नुपर्ने राष्ट्रिय आवश्यकता पनि रहेको छ । यहाँ अनेकौं भाषाहरू जीवित रहन सक्ने जात : जातिगत आधारहरू रहेका छन् । तर ती भाषाहरूको उचित अध्ययन, अनुसन्धान नभएको कारण कतिपय भाषाहरू लोपोन्मुख अवस्थामा पनि रहेका छन् । यसै कुरालाई ध्यानमा राखी केवरत भाषाको परिचय, भाषिक अध्ययन गर्नुपर्ने देखिन्छ । अर्को तिर केवरत भाषाको संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकास गर्नु तथा भाषाको स्तर निर्धारण गर्नु पनि यो अध्ययन आवश्यक देखिन्छ ।

नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७ को धारा ६ को उपधारा २ ले नेपालका विभिन्न भागमा मातृभाषाका रूपमा बोलिने सबै भाषाहरू नेपालका राष्ट्रभाषा हुन (काठमाडौं कानून किताब व्यवस्था: २०५१ पृष्ठ १) भनी राष्ट्रिय मान्यता प्रदान गरिएको छ । साथै प्राथमिक तहमा मातृभाषामा शिक्षा दिनसक्ने व्यवस्था गरेको छ, जुन अत्यन्त राम्रो पक्ष हो । भाषा वैज्ञानिक दृष्टिले राष्ट्रभाषा, राष्ट्रिय भाषा, भाषिक र व्यक्तिवोली सबैलाई पूर्ण मानिन्छ । यस अध्ययनबाट नेपाली भाषासँग विभिन्न तहमा केवरत भाषाको तुलना गर्न र केवरत जाति र केवरत भाषाको अवस्था के कस्तो र यसका वक्ताहरू कहाँ कहाँ छन् भन्ने तथ्य पत्ता लगाई अगामी दिनहरूमा केवरत भाषासँग सम्बद्ध रहेर अध्ययन अनुसन्धान गर्न चाहनेहरूका लागि साथै पाठ्यपुस्तक, पाठ्यक्रम, शिक्षण सामग्री आदिको निर्माण तथा योजना तर्जुमाका लागि यस अध्ययनले सहयोग गर्नुका साथै सम्बन्धित क्षेत्रको अध्येता, शिक्षक, विद्यार्थीहरूका लागि पनि मार्ग दर्शन दिन सक्ने हुदाँ यस विषयमा अध्ययन गर्नु औचित्यपूर्ण छ ।

भाषा अर्जित विषय भएकाले भाषा सिक्ने र आर्जन गर्ने क्रममा विभिन्न भाषिक त्रुटिहरू हुने हुँदा भाषा र शिक्षणको आवश्यकता पर्दछ । भाषाको प्रयोग गर्दा वक्ताले विभिन्न क्षेत्रमा त्रुटि गर्छन् । ती त्रुटि क्षेत्रको पहिचान गरी त्रुटि निराकरणमा सहयोग गर्दछ । भाषिक त्रुटिहरू भाषाको गलत प्रयोग वा अपूर्ण सिकाइका कारणले हुने गर्छन् । त्यसैले जबसम्म भाषिक त्रुटिका क्षेत्रहरू पहिल्याउन सकिन्छ तबसम्म शिक्षणलाई सफल र प्रभावकारी बनाउन पनि सकिदैन । तसर्थ नेपाली भाषा र मातृभाषामा भाषिक शिक्षण गर्न, भाषामा शुद्धता, स्पष्टता र सरलता ल्याउन उनीहरूले गर्ने सम्भावित त्रुटिहरूको निराकरणका लागि र नेपाली भाषामा गर्ने उच्चारणगत त्रुटि, व्याकरणगत त्रुटिहरू पहिल्याउन र यसको माध्यमले दोस्रो भाषालाई सरल र सहज बनाउन यस अध्ययनको औचित्य रहेको छ ।

१.५ अध्ययनको क्षेत्र र सीमा

कुनै पनि अध्ययनको क्षेत्र परिवेश तथा सामग्रीको सम्भाव्यता धेरै व्यापक र विस्तृत हुँदाहुँदै पनि विविध परिस्थिति र बाध्यताले उक्त कार्यलाई सीमित बनाई राखेको हुन्छ । शोधपत्रका पनि आफ्नै नियम र सीमाहरू छन् । यो अध्ययन पनि निम्न सीमाभित्र रही गरिएको छ ।

- (क) यो अध्ययनका कोसी अञ्चलको मोरङ जिल्ला अन्तर्गत केवरत जातिको बसोबास भएका टकुवा, गोविन्दपुर, डाइनियाँ, अमरदह, भुर्किया, वरडङ्गा, महादेवा, रंगेली, विराटनगर उपमहानगरपालिका तथा मेची अञ्चलको भ्रपा जिल्ला अन्तरगत गौरीगञ्ज, कुमरखोद र शरणामती गा.वि.स. का क्षेत्रहरु रहेकाछन् ।
- (ख) उक्त गा.वि.स. तथा उ.न.पा. मा बसोबास गर्ने केवरत भाषीहरुको कथ्य रूपलाई आधार मानी शोधपत्र तयार गरिएको छ ।
- (ग) केवरत भाषाका आधारभूत शब्दहरु, उखानहरु सङ्कलन गरी यस शोधमा प्रस्तुत गरिएको छ ।
- (घ) तुलनात्मक पद्धतिको आधारमा नेपाली भाषा र केवरत भाषाको भाषिक संरचना र व्याकरणात्मक एकाइहरुको अध्ययन गरिएको छ ।

मुलत : यो शोध कुनै गहन र व्यापक नभई शिक्षाशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको निश्चित प्रयोजनका लागि गरिने कार्य भएकाले यो आफ्नै सीमा र दायरामा सीमित रहेको छ । यो अध्ययन भाषिक सर्वेक्षणमा आधारित रहको छ । यो शोध केवरत जातिको समग्र पक्षमा भन्दा केवरत जातिको परिचय, जातिको भाषा र भाषिक स्वरूपका बारेमा सामान्य जानकारी दिनका लागि मात्र प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा

नेपालमा आदिवासी, जनजाति, धिमाल, थारू, मेचे, किसान, बाहिन, लिम्बू, राई, सन्थाल आदि जातिका भाषाहरुको अध्ययन अनुसन्धान स्वदेशी र विदेशी विद्वान्हरुले गरे पनि केवरत भाषाको हालसम्म अध्ययन अनुसन्धान भएको पाइँदैन ।

विभिन्न जातजातिका मातृभाषा र नेपाली भाषा बीच रहेका अन्तरहरुको तुलनात्मक अध्ययन अनुसन्धान भइरहेको छ । केवरत जाति मोरङ्ग र भ्रपा जिल्लामा बसोबास गर्ने अल्पसङ्ख्यक जातिहरु मध्येको एक जाति हो । यस जातिको आफ्नै भाषा छ । जसलाई केवरत भाषा भनिन्छ । केवरत जातिले बोल्ने भाषाकै सन्दर्भमा कुनै पनि अध्ययन भएको पाइँदैन । विभिन्न जातजातिका मातृभाषा र नेपाली भाषा बीच रहेको अन्तरहरुको तुलनात्मक अध्ययन अनुसन्धान भइरहेको छ । तिनैमध्ये केही अध्ययनहरुलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ :

- (१) अधिकारी (२०४०) ले पहिलो र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने विद्यार्थीहरूका वाक्यगठनमा पाइने त्रुटिहरू नामक दुई लघु अध्ययनहरू गरेका छन् । यी दुवै अध्ययनहरू काठमाडौंमा प्रवीणता प्रमाण पत्र तहमा पढ्ने विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त सामग्रीको आधारमा वाक्य गठन अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर र वाच्य सम्बन्धी पक्षहरूको त्रुटि पहिचान गरी वर्णन विश्लेषण गरिएको पाइन्छ । यो अध्ययन पहिलो र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने विद्यार्थीहरूको तुलनात्मक अध्ययनमा आधारित छ ।
- (२) शर्मा (२०४२) द्वारा माध्यमिक तहका अवधी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यको लेखनमा गर्ने पदसङ्गति सम्बन्धि त्रुटिको अध्ययन नामक लघु अनुसन्धान प्रस्तुत गरिएको छ। अवधी भाषाको माध्यमिक विद्यालय तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका वाक्य लेखनमा पदसङ्गति सम्बन्धि त्रुटिहरू केलाउनु नै यस अनुसन्धानको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । अध्ययनका क्रममा अवधी भाषा बोल्ने क्षेत्रका विद्यार्थीहरूसमावेश गरिएका छन् । जसमा बाँके र बर्दिया जिल्लाका ७ वटा विद्यालयलाई समावेश गरी प्रत्येक विद्यालयमा १०/१० जना विद्यार्थीहरूलाई प्रतिनिधिका रूपमा लिइएको छ । पदसङ्गति सम्बन्धी प्रश्न निर्माण गरी उत्तरपुस्तिका परीक्षणद्वारा व्याख्या विश्लेषण, कर्ता-क्रिया सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण गरिएको छ ।
- (३) सुवेदी (२०६०) द्वारा कक्षा ६ मा अध्ययनरत गुरुङ्भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनमा कक्षा ६ मा अध्ययनरत गुरुङ्भाषी विद्यार्थीहरूको नेपाली वाक्यगठन सम्बन्धी त्रुटिहरूको पहिचान, वर्गीकरण तथा त्रुटि निराकरणका उपायहरू पहिल्याउने मुख्य उद्देश्य राखिएको छ । गुरुङ्भाषी विद्यार्थी अध्ययन गर्ने ४ वटा विद्यालयका ४० जना विद्यार्थीहरूलाई नमूना मानी सामग्री सङ्कलन गरिएको सो अध्ययनमा वस्तुगत र स्वतन्त्र लेखन सम्बन्धी तीन किसिमका प्रश्नावलीहरूको प्रयोग गरिएको छ ।
- (४) भट्ट (२०६२) द्वारा कक्षा ५ मा अध्ययनरत दार्चुलेली भाषिका हुने विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गरेका छन् । दार्चुलेली भाषिका हुने विद्यार्थीहरूले मानक नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने उच्चारणगत त्रुटि क्षेत्र पहिल्याउने, उक्त त्रुटिहरूको वर्णन विश्लेषण गर्ने, त्रुटिहरूको तालिकी करण, प्रतिशत निर्धारण गर्ने, मुख्य उद्देश्यमा यो अध्ययन

केन्द्रित छ । दार्चुला जिल्लाका ग्रामीण क्षेत्र भित्र पर्ने ४ वटा विद्यालयका कक्षा ५ मा अध्ययनरत १०/१० जना विद्यार्थीहरू प्रतिनिधिका रूपमा छनौट गरी तिनीहरूबाट प्राप्त लिखित सामग्री र केही स्वतन्त्र मौखिक अभिव्यक्तिलाई टेपरेकर्डरमा रेकर्ड गरी प्राप्त शब्दहरूको विश्लेषण यसमा गरिएको छ । उक्त अध्ययनमा घोषत्व, प्राणत्व, भाषिकागत अनुनासिक, संयुक्त शब्दसम्बन्धी उच्चारणगत त्रुटिहरूको वर्गीकरण, तालिकीकरण र विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

- (५) सुवेदी (२०६३) द्वारा मेचे भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन सम्बन्धी शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । यस शोधमा भापा जिल्लाका विभिन्न गा.वि.स. र नगरपालिकामा बसोवास गरेका अल्पसङ्ख्यक मेचे जातिको परिचय, जनसङ्ख्या, मेचे जातिको भाषा, मेचे जातिको सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक, सांस्कृतिक अवस्था, रीतिरिवाज र परम्परा भाषिक संरचना, शब्दकोश, मेचे जाति र नेपाली भाषाको व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन गरेको पाइन्छ । यस शोधको माध्यमले मेचे भाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने उच्चारणगत, व्याकरणगत, वाक्यगठनगत त्रुटिहरू पहिल्याई त्यसमा समसामयिक सुधार गरी स्तरीय नेपाली भाषा बोल्न र लेख्न प्रशस्त सहयोग गर्नुका साथै त्रुटि विश्लेषणमा सहयोगी हुने देखिन्छ ।
- (६) महर्जन (२०६५) द्वारा नेवारी र नेपाली भाषाका वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन शीर्षकको शोध प्रस्तुत गरेका छन् । प्रस्तुत शोध कार्यको मुख्य उद्देश्य नेपाली भाषाका वाक्यगठनको व्यतिरेकी विश्लेषण गर्नु, नेवारी भाषीले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटिका क्षेत्रहरू पहिल्याउनुका साथै नेवारी र नेपाली भाषाका वाक्यगठनमा देखापरेका विशेषताहरू पहिल्याउनु रहेको छ । यसमा वाक्य भित्रका लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदर विषयको सङ्गतिलाई मात्र समावेश गरेको पाइन्छ । यसबाट नेपाली भाषाका वाक्य संरचनामा कर्ता, क्रियापद, विशेषण र विशेष्य, भेदक र भेद्य प्रभावित हुन्छन् भने नेवारी भाषाका वाक्य संरचनामा अप्रभावित देखिन्छन् ।
- (७) केवरत (२०६५) द्वारा “केवरत जातिको भाषिक पहिचान” नामक लेखमा १०० भन्दा वढी केवरत जातिले प्रयोग गर्ने केवरत भाषाको नेपाली रूपान्तरण गर्नुका साथै केवरत भाषाका केही वाक्यगत संरचनालाई नेपाली भाषामा तुलनात्मक अध्ययन गर्ने कार्य गरेको पाइन्छ ।

यस लेखमा केवरत भाषा र नेपाली भाषाको तुलनात्मक व्याकरणिक अध्ययनको अभाव देखिन्छ ।

- (८) निरौला (२०६६) द्वारा “किसान भाषाको अध्ययन” नामक शोधपत्रमा किसान भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन प्रस्तुत गरेका छन् । प्रस्तुत शोधकार्यको मुख्य उद्देश्य भाषा जिल्लाको उत्तरपूर्वी भागमा बसोवास गर्दै आएका किसान जातिको परिचय, किसान जातिको भाषिक अवस्था, किसानको सामाजिक, सांस्कृतिक, धार्मिक, आर्थिक अवस्थाको जानकारीका साथै किसान भाषा र नेपाली भाषाको भाषिक संरचनाको व्यतिरेकी अध्ययन रहेको पाइन्छ ।
- (९) गेलाल (२०६७) द्वारा सुनसरेली थारु भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण शीर्षकको शोधपत्रमा सुनसरी जिल्लामा बसोवास गर्ने थारु जातिले बोल्ने थारु भाषामा रूपायनिक कोटिलाई नेपाली भाषाका रूपायनिक कोटिसँग तुलना गरिएको छ । सो अध्ययनले रूपायनिक कोटिका आधारमा सुनसरेली थारु भाषिका र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दै थारु भाषा र नेपाली भाषामा पाइने समानता र भिन्नताको खोजी गर्दै सुनसरेली थारु भाषिलाई दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्दा आइपर्ने कठिनाईहरूको खोजी गर्नुमा यो अध्ययनको उद्देश्य केन्द्रित रहेको छ । विकारी वर्ग अन्तर्गत रूप चल्ने नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियाको रूपायन प्रस्तुत गरिएको छ । यी दुवै भाषामा नामको लिङ्ग, वचन, आदर र कारकका आधारमा सर्वनामको वचन, पुरुष, कारक र आदरका आधारमा र विशेषणको लिङ्ग, वचन, कारक र आदर जस्ता रूपायनिक कोटिहरूका आधारमा रूपायन गरिएको छ ।
- (१०) केवरत (२०६७) द्वारा “केवरत भाषाको वर्तमान अवस्था” नामक लेखमा केवरत जातिको संक्षिप्त परिचय, केवरत भाषाको परिचय, मुख्य बसोबास क्षेत्र, मातृभाषाको अवस्था, साहित्यिक सामग्रीको अवस्था आदि बारे संक्षिप्त चर्चा गरेका छन् । यसका साथै उक्त लेखमा केवरत भाषाका विशेषताहरू, केवरत भाषाको निकटतम भाषासँगको सम्बन्धबारे छोटकरीमा वर्णन गरिएको छ । यस लेखमा केवरत भाषाका बालबोलीहरू, उखान टुक्काहरू, कविताहरू प्रकाशित रहेका छन् ।
- (११) खड्का (२०६८) द्वारा “रूपायनिक कोटिका आधारमा लिम्बू र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन” शीर्षकको शोधपत्रमा पान्थरे, फेदामे, तमरखोले, छथरे लिम्बू जातिले बोल्ने लिम्बू भाषाका रूपायनिक कोटिहरूलाई नेपाली भाषाका रूपायनिक कोटिहरूसँग तुलना गरिएको छ

। सो अध्ययनले रूपायनिक कोटिका आधारमा लिम्बू भाषाका र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दै लिम्बू भाषा र नेपाली भाषामा पाइने समानता र भिन्नताको खोजी गर्दै लिम्बू भाषिकालाई दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा आइपर्ने कठिनाईहरूको खोजी गर्नुमा यो अध्ययनको उद्देश्य केन्द्रित रहेको छ । विकारी वर्ग अन्तर्गत रूप चलने नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियाको रूपायन प्रस्तुत गरिएको छ । यी दुवै भाषामा नामको लिङ्ग, वचन, आदर र कारकका आधारमा सर्वनामको वचन, पुरुष, कारक र आदरका आधारमा र विशेषणको लिङ्ग, वचन, कारक र आदर जस्ता रूपायनिक कोटिहरूका आधारमा, रूपायन गरिएको छ । त्यसै गरी क्रियाको पनि लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य र ध्रुवीयता जस्ता रूपायनिक कोटिहरूका आधारमा रूपायन गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

व्यतिरेकी विश्लेषण भाषा शिक्षणसँग जोडिएको विषय हो । भाषा सिकाइका क्रममा हुने विविध त्रुटिहरूका कारण र निराकरणका उपायहरूका बारेमा त्रुटि विश्लेषणले समाधान खोज्ने प्रयास गर्दछ । स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा हुने त्रुटिहरूको अध्ययन प्रशस्त मात्रामा भए तापनि ती अध्ययनहरू पर्याप्त छैनन् । नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने विद्यार्थीहरूका त्रुटि अध्ययन गर्नु भाषा शिक्षणीय दृष्टिकोणले बढी महत्वपूर्ण र सान्दर्भिक पनि हुन्छ । तर नेपालमा नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने अनेपाली मातृभाषी विद्यार्थीहरू भाषिक रूपमा भिन्न-भिन्न छन् । उनीहरूका त्रुटि पनि मातृभाषाका आधारमा फरक-फरक रहेको पाइन्छ । भाषिक अध्ययनका त्रुटि क्षेत्रहरू पनि विविध छन् । केवरत भाषा भित्र पनि विभिन्न भाषिक संरचना पाइन्छन् । यस भाषामा पदवर्ग, लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल पक्ष, भाव ध्रुवीयता, कारक, वाक्य, वाच्य आदिमा आफ्नै विशेषता प्रष्ट रूपमा भल्कन्छ । केवरत मातृभाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा व्याकरणिक कोटिमा गर्ने त्रुटिहरूको बारेमा कुनै अध्ययन भएको छैन । त्यसैले यस क्षेत्रमा प्रयोग हुने केवरत भाषालाई नेपाली भाषासँग तुलना गरी अध्ययन गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

१.७ सामग्री सङ्कलन र शोधविधि

प्रस्तुत शोधकार्यमा सामग्री सङ्कलनका लागि क्षेत्रीय पद्धति र पुस्तकालयीय अध्ययन विधिलाई मुख्य रूपमा प्रयोग गरिएको छ । आवश्यकता अनुसार अन्तर्वार्ताको समेत प्रयोग गरिएकोछ । सङ्कलित सामग्रीहरुको अध्ययन वर्णनात्मक विधिद्वारा गरिएको छ ।

१.८ अध्यायको रूपरेखा

अध्याय एक : शोध परिचय

अध्याय दुई : केवरत जातिको सामान्य परिचय

अध्याय तीन : केवरत भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन

अध्याय चार : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव

सन्दर्भग्रन्थ सूची

परिशिष्ट १ : केवरत भाषाका आधारभूत शब्दहरु र उखान प्रयोगको अवस्था

परिशिष्ट २ : केवरत जातिको जातीय संस्कार

व्यक्तिवृत्त विवरण

अध्याय : दुई

केवरत जातिको सामान्य परिचय

२.१ पृष्ठभूमि

नेपाल क्षेत्रफलका हिसावले सानो मुलुक भए पनि बहुभाषिक, बहुधार्मिक र बहुसांस्कृतिक, अनेकतामा एकता, जातीय विविधताले भरिएको दक्षिण एशियाको एक सुन्दर रमणीय देश हो । यहाँ विभिन्न भाषा-भाषिका मानिसहरूको बसोबास रहेको पाईन्छ । वि.स. २०५८ को राष्ट्रिय जनगणना अनुसार नेपालमा ९२ वटा भाषाहरू बोलिन्छन् (स्टाटिस्टिकल इयर बुक अफ नेपाल २००७, गर्भमेन्ट अफ नेपाल नेसनल प्लानिङ कमिसन सेक्रेटेरियल सेन्टर व्यूरो अफ स्टाटिस्टिकल , २००७, पृ. २५-२९) । त्यसभन्दा बाहेक पनि १,६८,३४० जना व्यक्तिहरू अज्ञात भाषा बोल्ने गरेको तथ्य उक्त जनगणनामा उल्लेख गरिएको छ । नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ अनुसार नेपालमा बोलिने सबै भाषाहरू राष्ट्रभाषा हुन । इन्धलग २००० मा नेपालमा १०० भन्दा बढी भाषाहरू रहेको जानकारी दिइएको छ । यसै गरी एकातिर नेपालमा बोलिने कतिपय भाषाहरू सङ्कटको स्थितिमा छन् भने अर्को तिर वक्ताहरू घट्ठो क्रममा रहेकोले केही भाषाहरूलोप भइसकेको पनि छन् । २०६८ को जनगणना अनुसार समग्रमा नेपालमा १२३ भाषाहरू रहेका छन् । भाषाशास्त्रीहरूका अनुसार नेपालमा चार भाषा परिवारका भाषाहरू बोलिन्छन् ।

नेपालमा भारोपेली भाषा परिवारका भाषाहरूका सङ्ख्या ७०% जति बोलिन्छ । यस परिवारका विभिन्न भाषाका वक्ताहरूको सङ्ख्या २०६८ को जनगणना अनुसार यस भाषा परिवारमा १८ भाषा परिवारको जनसङ्ख्या प्रस्तुत गरेका छन् । जस्तै :- नेपाली, मैथली, भोजपुरी, अबधी, बज्जिका, थारू, दनुवार, माझी, बोटे आदि रहेका छन् । त्यसैगरी भोटवर्मेली भाषा परिवारका भाषाहरूसङ्ख्यात्मक रूपमा बढी छन् । २०६८ को जनगणनामा ३५ जातिहरूको जनसङ्ख्या प्रस्तुत गरेका छन् । भोटवर्मेली परिवार भित्र - राई, लिम्बू, तामाङ, भोटे, चेपाङ, धामी, धिमाल, थकाली, जिरेल, सुनुवार, लेप्चा, मेचे आदि रहेका छन् । नेपालमा बोलिने द्रविड भाषा परिवारमा भाँगड भाषा मात्र बोलिन्छ । पूर्वी तराईमा पाइने किसान जाति द्रविड मूलका भए पनि उनीहरू मैथली भाषाको बढी प्रयोग गर्छ भने विभिन्न स्रोतबाट प्राप्त हुन्छ । जनगणनामा दिइएको द्रविड परिवारका भाँगडभाषाका वक्ता नेपालमा २८,६१५ रहेको छ ।

नेपालमा बोलिने अग्नेली भाषा परिवारको प्रमुख भाषा सतार हो । यो भाषा भ्वापा र मोरङ्ग जिल्लामा बोलिन्छ । भ्वापा जिल्लामा नै अग्नेय परिवारको खडिया भाषा बोलिने सूचना भाषा शास्त्रीहरूले दिइएका छन् । नेपालमा सतार वक्ताहरू ४०,१९३ र खडिया भाषाको वक्ता १,५६५ रहेका छन् ।

नेपालमा भाषा थाहा नभएका वक्ताहरू मध्ये २०६८ को जनगणना अनुसार मोरङ्ग र भ्वापामा गरी करिब १३,५८० वक्ताहरू केवरत भाषाका रहेका थिए । हाल यो जनसंख्या बढेर करिब १८,००० को हाराहारीमा रहेको अनुमान गरिएको छ । मुख्यरूपमा मोरङ्गको गोविन्दपुर, टकुवा, डाइनियाँ, बरडङ्गा, महादेवा, अमरदह, भुर्किया सिजुवा, रंगेली, विराटनगर उ.म.न.पा.र भ्वापा जिल्लाको गौरीगञ्ज, कुमरखोद र शरणामती गा.वि.स. मा आदिकाल देखि नै बसोबास गर्दै आइरहेका छन् । पृथ्वीनारायण शाहले नेपाल एकिकरणमा विजयपुर राज्यलाई जितेको २५-३० वर्ष पश्चात सन् १८०३ तिर नेपाल आएका ह्यामिल्टनले विजयपुर राज्यको पूर्व तिर बङ्गालीको शाखा भाषा बोल्ने जातिहरू उल्लेख गरेका छन् । ती जाति मध्ये राजवंशी, ताजपुरिया, केवरत रहेका छन् यसका साथै किसान, सन्थाल, गन्गाई आदि आदिवासी र जनजातिको बसोबास पनि रहेका छन् (फ्रान्सिस ह्यामिल्टन “एन एकाउन्ट अफ द किङ्गडम अफ नेपाल” न्यू, दिल्ली : मन्जुरी पब्लिसिङ हाउस १९७१ सपृ. ११९, १२५। १५६) ।

यस कुरालाई पश्चिम बङ्गाल साम्राज्यको पश्चिम सीमा कुनै बेला आलिगञ्ज अर्थात मोरङ्गको आधा भाग सम्म फैलिएको कुरा हडसनले आफ्नो पुस्तक “एस्से रि्लेटिङ्ग टु इण्डियन सब्जेक्ट” मा उल्लेख गरेको कुराबाट पुष्टि हुन जान्छ ।

स्थानीय व्योवृद्ध ८८ वर्षीय लखीचन केवरत र ७८ वर्षीय व्योवृद्ध चन्द्रपसाद केवरतका अनुसार केवरत समुदाय नेपालको मोरङ्ग र भ्वापामा आदिकाल देखि अर्थात लगभग ४०० वर्ष पहिले देखिनै बसोबास गर्दै आइरहेका छन् । उहाँहरू आफ्नो परिवारको १० औं पिढी बितिरहेको कुरा बताउनु हुन्छ । वहाँहरूले केवरत जाति बङ्गाली समुदायकै एक शाखा हो भनेर भन्नु हुन्छ । यसका साथै भारतको पश्चिम बङ्गाल र विहारमा पनि केवरत जातिहरू रहेका छन् । केवरत जातिहरूले बोल्ने भाषालाई केवरत भाषा भनिन्छ ।

केवरतहरूको शारीरिक वनावट आर्यहरूसँग समनता राख्दछन् । प्रकृति पूजक आदिवासीका विशिष्ट अभिलक्षणहरूयस जातिमा पाइन्छ । केवरत जातिको परम्परागत पेशा

कृषि नै हो । कृषिका अतिरिक्त भुजा (मुरही) मजदुरी, पसल, सानातिना व्यापार, जग्गा अधिया, ठेक्का, डोरी बाटेर विक्री वितरण गरी जिवीकापार्जन गर्दछन् । आर्थिक विपन्नताको कारण विराटनगर, दमक जस्ता शहरमा गई रिक्सा चलाएर पनि गुजारा गर्दछन् भने आजकल एक आध जना आयआर्जनको लागि विदेश जाने र सरकारी जागीरमा पनि रहेका छन् । राजनैतिक चेतनाको कमी, राज्यको उपल्लो तहमा पहुचको अभाव, गरिबी, अशिक्षा आदिले राज्यका अङ्गहरूमा न्यून उपस्थिति रहेको पाईन्छ ।

२.२ केवरत जातिले प्रयोग गर्ने भाषाको सामान्य परिचय

नेपालमा सम्पूर्ण जनसङ्ख्या मध्ये दोस्रो भाषाको रूपमा ३० प्रतिशतले नेपाली भाषा, २० प्रतिशतले हिन्दी भाषा र ५० प्रतिशतले थारु, मैथली र बङ्गाली भाषाको प्रयोग गर्दछन् (रेमण्डजी गोर्डन इन्थलग लेङ्ग्युज अफ द वर्ल्ड फिफ्टिन इडिसन, सन् २००५) । नेपालको सुदुरपूर्वी तराई क्षेत्रको मोरङ् र भ्वापा जिल्ला केवरत जातिको बसोबास स्थल हो । केवरत समुदायले बोल्ने भाषालाई “केवरत भाषा” भनिन्छ । केवरत भाषा भारोपेली भाषापरिवारको एक भाषा हो । यो भाषा संस्कृत, मागधी मागध हुदै विकसित भएको भाषा हो । केवरत भाषा बङ्गाली भाषाको एउटा स्थानीय भेद ग्रहण गरेको छुट्टै भाषा हो । केवरत भाषीहरू कोशी र मेची नदीको बीचमा फैलिएर बसेका छन् । केवरत जाति र भाषीहरू बङ्गाल र विहार प्रान्तका विभिन्न क्षेत्रमा पनि बसोबास गर्दछन् । नेपालमा केवरत भाषीहरूको मूलथलो मोरङ् र आंशिक रूपमा भ्वापामा रहेकोछ । केवरत भाषा राजवंशी, ताजपुरिया, सतार, गन्गाई र नेपाली भाषाका बीचमा रहेको छ ।

२.३ शारीरिक बनावट र स्वभाव

अत्यन्तै पिछडिएका जाति केवरतहरू अनुहार र शारीरिक बनावटमा नेपालकै अन्य तराई मुलका जातिहरू राजवंशी ताजपुरियासँग थोरै र बाहुन, क्षेत्री, गन्गाईसँग धेरै मेल खान्छ । अर्थात केवरतहरू आर्य भएकाले आर्यजातिसँग बढि मेलखान्छ । ५ देखि ६.५ फिट सम्म पूरुषको उचाई र ४ फिट ५ इन्च देखि ५.५ फिट सम्म महिलाको उचाई भएको धेरै

गोरो र थोरै कालो वर्णका, कसिएको जीउ पाइन्छ । पातलो ओठ, लामो नाक, लामा र पात्ला कान, गोलो र लाम्चो चिउँडो, कालो बाक्लो केश दुबैको (महिला पुरुष) देखिन्छ ।

यो जातिका मानिसहरू नौलो मानिससँग वा अन्य समुदायसँग छिटै घुलमिल हुने, लज्जालु र हिचकिचाउने स्वभावका हुन्छन् । तर अहिले समय सापेक्ष यिनीहरूमा परिवर्तन हुदै गइरहेको छ । यिनीहरू हेर्दै सरल, सोभो, इमान्दार र लगनशील देखिन्छन् ।

२.४ रहनसहन र आवास

औलो रोग पचाउने क्षमता भएका कारण नै भगापा र मोरङ्को जङ्गल फडानी गरी परापूर्व कालदेखि किंवदन्ती अनुसार करिब ४०० वर्ष पहिलेदेखि आफ्नो पूर्वजहरूको थलोलाई एक इन्च पनि छोडेर टसमस नगरी केवरतहरू बस्दै आइरहेका छन् ।

केवरतहरू जीविकोपार्जनका लागि मूलपेशा खेतीपाती नै गर्दछन् । यस बाहेक मजदुरी, अधिया, ठेकामा अरूको खेती गर्ने, डोरी बाटेर बेच्ने, भुजा बेच्ने, रिक्सा चलाउने, विदेश जाने सरकारी कार्य आदि पनि गरेको पाइन्छ ।

केवरतहरूको घर प्रायः फुसको छाना भएको बाँसको टाटीले वरिपरि घेरेर माटोले लिपपोत गरेको भुईतल्ले घरहरू हुन्छ । अहिले समय सापेक्ष परिवर्तन गर्दै कोही टायल, कोही टीना र कोही पक्की घरहरूपनि निर्माण गरेको पाइन्छ । घर भित्र भित्ताहरू विभिन्न बन्धजन्तु र पशुपक्षीहरूको चित्रहरूले सजाइएको हुन्छ । यिनीहरूको भान्साघर मुलघरसँगै जोडिएको हुन्छ भने बस्तुभाउका लागि पनि त्यही नजिक घर बनाइएको पाइन्छ । सम्पन्न व्यक्तिहरू छुट्टै भान्सा घर बनाइएको पाइन्छ ।

२.५ वेशभूषा र गहना

केवरतहरू समथर भूभागमा रहने गरेका र त्यस क्षेत्रमा गर्मी असाध्यै हुने हुदाँ यिनीहरूको पहिरन पनि सामान्यतया पतलो कपडानै प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । पुरुषहरू साधारण लङ्गौटी , धोती, गन्जी र कमिज (कुर्ता) र काँधमा तौलिया जस्तो पातुलो कपडा राख्ने गर्दछ । भने खुट्टामा पहिले काठले बनेको खराउ र पछि चप्पल र जुता लगाउने गरेको पाइन्छ । युवाहरू सुरूवाल, कुर्ता, पेन्ट, सर्ट चप्पल र जुता लगाउने गर्दछ ।

केवरतजातिका महिलाहरू दुई/अढाई मिटर लम्बाई भएको रंगिन कपडाको टुक्रा छातीदेखि खुट्टासम्म ढाक्ने गरी प्रयोग गर्दथे । जसलाई केवरत भाषामा “कापा” भनिन्छ । अचेल महिलाहरू साडी ब्लाउज र पेटिकोट पनि लगाउने गर्दछ । युवतिहरू आधुनिक पहिरन सलवार, कुर्ता, पेन्ट, सर्ट, भेस्ट फ्रक आदि लगाउने गर्दछ । गहनामा पुरुषहरू सुन र चाँदीका औठी, चेन र कानमा कुण्डल लगाउँछन् भने महिलाहरू सुनका चेन, कानमा कुण्डल, नाकमा बेसन, औलामा सुन र चाँदी औठी, घाँटीमा चाँदीका हार (चाँदीका डल्लरका माला) हसली, हातमा मठ्ठा, कानमा भुम्का, टप र खुट्टामा खरूहा (चाँदीको मोटो गोलो आकारको) पुरुष र महिलाहरू टाट खोपाएको पाइएपनि हाल त्यो प्रचलन पाइदैन । वि.स. २००३ साल तिर केवरत जातिका महिलाहरूको पहिरनमा परिवर्तन ल्याउन र प्राचीन थोरै संस्कारहरू एवं कुरीतिहरू परिवर्तन गर्नमा त्यसवेलाका जमिन्दार मुक्तिलाल केवरत, चुत्कीलाल केवरत, चन्द्रप्रसाद केवतरको महत्वपूर्ण योगदान रहेको पाइन्छ । (नारायणलाल दास केवरतबाट प्राप्त जानकारी २०६९/८/२०) ।

२.६ खानपिन

केवरत जाति आर्यन सम्प्रदाय भित्र पर्दछ । यिनीहरू सबै प्रकारका खाद्यान्य वस्तुहरू खान्छन् । यिनीहरू शाकाहारी र मांसाहारी दुवै किसिमका हुन्छन् । बहुसङ्ख्यक मानिसहरू मांसाहारी रहेको पाइन्छ । यिनीहरू सामान्यतया विहान भुजा (मुरही) र तरकारीको रूपमा चना, आलुको तरकारी, आलुको सन्ना , खुसानी र प्याज राखी खान्छन् । बेलुका भात, दाल सागसब्जी खान्छन् । माछा, मासु, दुध, दहीमा अत्यन्त शौखिन हुन्छन् । कहिले काही विहान वासीभात र प्याज र आलुको सन्ना पनि खाने गर्दछ । मासुमा खसी, कुखुरा, परेवा, हाँस आदि मन पराउँछन् । पुरुषहरू कोही कोही रक्सी पनि पिउँने पर्दछन् ।

अध्याय - तीन

केवरत भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन ।

३.१ व्यतिरेकी विश्लेषणको परिचय:-

व्यतिरेकी विश्लेषण समानता र भिन्नता देखाउने तुलनात्मक अध्ययनसँग सम्बन्धित हुन्छ । व्यतिरेकी भाषाविज्ञानलाई सर्वप्रथम सन् १९४१ मा होफले प्रयोग गरेका हुन् । व्यतिरेकी विश्लेषणले सन १९४० देखि सन् १९६० को अवधिमा स्थापित हुने मौका पायो र यसमा दुईवटा भाषाहरूको व्यवस्थित रूपले तुलनात्मक अध्ययन भयो ।

सन १९४५ मा फ्राइजले संयुक्त अमेरिकामा भाषा शिक्षणका सम्बन्धमा दुई भाषाको तुलनात्मक अध्ययनबाट प्राप्त सामग्री बढी उपयोगी हुने बताएपछि अरु अध्ययता तथा भाषा वैज्ञानिकहरू पनि व्यतिरेकी विश्लेषणका अध्ययन तर्फ आकर्षित हुन थाले । यस शैक्षिक अवधारणाको विकास गर्न सन १९५३ मा बेन्निख र सन १९५० मा रोवर्ट ल्याडोले उल्लेखनीय भूमिका खेले । लिङ्ग्युस्टिक एक्कोकल्चर भन्ने पुस्तकमा ल्याडोले विदेशी वा अन्य भाषा सिक्दा मातृभाषाको प्रकृति अनुसार कुनै व्यक्तिलाई सिक्न सजिलो हुने र कुनैलाई गाह्रो हुने कुरा बताए । मातृभाषाका विशेषताहरू दोस्रो भाषाका विशेषताहरूसँग मिल्दाजुल्दा भएमा सिक्न सजिलो हुन्छ र यदि मिल्दाजुल्दा नभएमा सिक्न कठिन हुन्छ भन्ने धारणा प्रस्तुत गरेपछि व्यतिरेकी विश्लेषणको अध्ययन आफै विस्तारित भयो ।

विश्लेषत : शैक्षेणिक प्रयोजनले अभिप्रेरित भएको यसको सैद्धान्तिक अवधारणाको प्रतिपादन रोवर्ट ल्याडोले गरेका हुन् भन्न सकिन्छ (भण्डारी, २०५४:१९) । दोस्रो भाषा शिक्षणका क्षेत्रमा देखापरेको व्यतिरेकी विश्लेषणले भाषाको संरचनात्मक समता र भिन्नतालाई अध्ययनको विषय बनाई भिन्नतालाई विशेष जोड दिएको पाइन्छ । तसर्थ दुई वा दुईभन्दा बढी भाषाहरूका व्यवस्थाका उपव्यवस्थाहरूको समता र भिन्नता सम्बन्धी तुलनात्मक अध्ययनसँग व्यतिरेकी विश्लेषण सम्बन्धित छ (अधिकारी २०६२:१२०) । यसलाई दुईवटा भाषाको व्याकरणिक संरचना तुलनात्मक व्याख्या गर्न उपयोगी ठानिन्छ ।

व्यतिरेकी विश्लेषणले दोस्रो भाषा सिकाइका वर्णनात्मक, रूपात्मक तथा वाक्यात्मक स्तरमा प्रथम भाषाले पाने प्रभावलाई पनि जोड दिइएको छ । पहिलो भाषा र दोस्रो भाषा

बीचको भिन्नताको परीक्षणबाट दोस्रो भाषाको सिकारुले गर्ने सम्भावित त्रुटिको पूर्वअनुमान गर्न सहयोग पुग्दछ ।

३.२ भाषाशिक्षणमा व्यतिरेकी विश्लेषणको उपयोगिता

व्यतिरेकी विश्लेषणबाट स्रोतभाषा र लक्ष्यभाषाका बीचको समानता तथा भिन्नताबारे जानकारी प्राप्त हुन्छ । शैक्षणिक प्रयोजन नै यसको मुख्य अभिष्ट हो । सी.सी.फ्राइजको प्रारम्भिक अवधारणा दोस्रो भाषा शिक्षणका क्षेत्रमा दुईवटा भाषाका बीचको तुलनात्मक अध्ययनबाट प्राप्त सामग्री बढी उपयोगी हुन्छ । यसबाट यसको उपयोगिता प्राप्तिन्छ ।

हामी यो कुरामा विश्वास गर्न सक्छौं, हाम्रो सिकाइ तथा विदेशी भाषाको शिक्षणमा स्रोत भाषाको हस्तक्षेपबाट त्रुटि तथा कठिनाइहरू देखि पर्दछन् । यथार्थतः स्रोतको संरचना भन्दा हामीले सिक्ने दोस्रो वा विदेशी भाषाको संरचना भिन्न नै हुन्छ । भाषिक अभिव्यक्तिमा सिकाइगत अभिव्यक्तिको कठिनाइलाई पनि अपेक्षा गरेका हुन्छौं । संरचनागत समानता देखापरेमा त्यहाँ कठिनाइको पनि अपेक्षा गरिदैन र शिक्षणको पनि आवश्यकता पर्दैन । त्यसैले व्यतिरेकी विश्लेषण अनुसार शिक्षण संरचनात्मक भिन्नताका बुँदाहरू बाट निर्देशित हुन्छ । तसर्थ भाषा शिक्षणमा व्यतिरेकी विश्लेषणको उपयोगितालाई निम्नानुसार उल्लेख गरिन्छ ।

- (क) रोवर्ट ल्याडोले प्रस्ताव गरे अनुसार व्यतिरेकी विश्लेषणमा शिक्षण पद्धति र द्विभाषिक प्रक्रियाको अध्ययन हुने ।
- (ख) दोस्रो भाषाशिक्षण गर्दा आइपर्ने कठिनाइहरूको जानकारी पाइने ।
- (ग) छिटो छरितो रूपमा प्रभावकारी शिक्षण गर्न ।
- (घ) आवश्यक पाठ्यसामग्री, पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यक्रम निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउन ।
- (ङ) त्रुटि विश्लेषणलाई आवश्यक मार्गदर्शन गर्न ।
- (च) दुवै भाषाको समानता-असमानताको अध्ययन गर्ने भएकाले शिक्षार्थी लाई भाषाको कठिन पक्षको पूर्वानुमान गरी समयमा नै अभ्यास गर्न तत्पर गराउन ।
- (छ) सिकारुको अभिवृत्ति, शिक्षणविधि तथा सामग्रीको निर्माण तथा शिक्षकको उत्प्रेरकत्वको भूमिकामा सहयोग हुने ।

(ज) हिजोआज व्यतिरेकी विश्लेषण भाषको अन्य क्षेत्रमा पनि प्रयोग हुन थालेको छ जस्तै : सङ्कथन विश्लेषण यस प्रक्रियालाई व्यतिरेकी सङ्कथन विश्लेषण भन्ने गरिन्छ । यी भाषाको व्यावहारिक पक्षको विश्लेषण गर्न उपयोगी हुनसक्छ ।

३.३ शब्दहरूको स्रोत

कुनै भाषामा पाइने र प्रयुक्त हुने यावत शब्दहरूको समूहलाई त्यस भाषाको शब्द भण्डार भनिन्छ । जुन भाषाको गतिलो शब्दभण्डार हुन्छ त्यही भाषालाई विकसित भाषा भनिन्छ भने जुन भाषाले विभिन्न स्रोतबाट शब्दहरू लिएर आफ्ना व्याकरणात्मक साँचामा ढालेर सरल सुबोध तुल्यादै चारै तिर आफ्नो शक्ति बढाउने काम गर्दछ त्यसलाई परिष्कृत एवं विशिष्ट भाषा भनिन्छ (चापागाई, २०५५) ।

कुनै पनि भाषामा आफ्ना मात्र शब्द हुदैनन् । प्रत्येक भाषाले आवश्यकता अनुसार अन्य भाषाबाट पनि शब्द ग्रहण गरेको हुन्छ । भाषापिच्छे, प्रयोग गरिने शब्दहरूको सङ्ख्या फरक हुनसक्छ । नेपाली भाषामा प्रयोग, व्यवहार गरिएका शब्दहरूलाई दुई वर्गमा बाँडिएको पाइन्छ । प्रायः सबै भाषामा प्रयोग व्यवहार गरिएका शब्दहरूलाई मौलिक र आगन्तुक गरी वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ । केवरत भाषामा पनि मौलिक र आगन्तुक गरी दुई किसिमले वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ ।

केवरत भाषामा लिखित दस्तावेज नभएको र कथ्य भाषामा मात्र सीमित भएकोले यसका मौलिक शब्दहरू पहिचान गर्न ज्यादै कठिन छ । एका तिर जन्मदै द्विभाषिक वा बहुभाषिक बन्नुपर्ने बाध्यता र अर्को तिर आफ्नो भाषा सम्भेर मात्र भन्ने बुढापाकाहरू बीचबाट यस भाषाको खोजी गर्नुपर्ने भएकोले यस शोधमा उनीहरूले प्रयोग व्यवहारमा ल्याएका शब्दहरू लाई नै आधार मानी केवरत भाषाको अध्ययन गरिएको छ ।

३.३.१ शब्दवर्गको आधारमा नेपाली भाषा र केवरत भाषा

एक वा एकभन्दा बढी रूपबाट बनेको अर्थयुक्त भाषिक एकाइलाई शब्द भनिन्छ । बोल्दा कुनै पनि वाक्यमा शब्दहरू अलग अलग रूपमा उच्चरित भएको सुनिनु नै शब्दको पहिचान गर्ने मुख्य आधार हो । शब्द हुनलाई एक वा एकभन्दा बढी रूप, अर्थयुक्त र खास किसिमको वाक्यात्मक कार्य (शब्द वर्गीय कार्य) आवश्यक हुन्छ (अधिकारी, २०६३) । भाषामा प्रयोग भएका शब्दहरूलाई विभिन्न शब्दवर्गमा विभाजन गर्न सकिन्छ । परम्परागत नेपाली व्याकरणमा शब्दहरूलाई, नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियायोगी, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिवोधक गरी आठ वर्गमा विभाजन गरेको पाइन्छ । कतै कार्यका आधारमा शब्दलाई नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिवोधक र निपात गरी नौ वर्गमा विभाजन गरिएको पाइन्छ (शर्मा, २०५६) ।

एक वा एक भन्दा बढी ध्वनिहरू मिलेर एउटा कुनै खास अर्थको अभिव्यञ्जना गर्ने ध्वनिहरूको समूहलाई 'शब्द' र ती शब्द वाक्यमा व्यवहार युक्त बन्दछन भने 'पद' भनिन्छ (चापागाई, २०५५) । यिनै पदहरूलाई रूपका आधारमा रूपान्तरित हुने वा विकारी र रूपान्तरित नहुने वा अविकारी गरी दुई वर्गमा राखी विकारी भित्र नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रिया तथा अविकारी वर्ग भित्र अव्यय वर्गका शब्दहरूको यहाँ चर्चा गरिएको छ ।

३.३.१.१ नाम

नामको वर्गीकरण गर्दा परम्परागत व्याकरणमा अर्थगत एवम् धारणात्मक आधारलाई महत्त्व दिइएको पाइन्छ । नामले देखाउने वाक्यात्मक तथा रूपात्मक विशेषतालाई विचार गर्दा व्यक्ति र जाति, सङ्ख्येय र असङ्ख्येय, नाम र कोटिकार, सजीव र निर्जीव, मानवीय र अमानवीय आदि आधारमा पनि नामको वर्गीकरण गरेर केही भिन्न दृष्टि राखेको पाइन्छ (अधिकारी, २०६२) । परम्परागत नेपाली व्याकरणमा नामलाई पाँच भागमा बाँडिएको छ । केवरत भाषामा पनि नामलाई पाँच भागमा बाँडिएको पाइन्छ ।

(क) **व्यक्तिवाचक नाम**

विशिष्ट वस्तु, व्यक्ति, स्थान वा धारणा बुझाउने शब्दहरू नै व्यक्तिवाचक नाम हुन् ।
नेपाली भाषा र केवरत भाषाका नामहरू यसप्रकार छन् । जस्तै :-

<u>नेपालीमा</u>	<u>केवरतमा</u>
टाउको	माथा
नाक	नाक
पशुपतिनाथ	पशुपतिनाथ
सगरमाथा	सगरमाथा
हत्केला	हातेरतलुवा
भीम	भीम
विराटनगर	विराटनगर
रंगेली	रंडेली
काठमाडौं	काठमाण्डु
सुनवर्षी	सनवरिश
बक्राहा खोला	बक्रा लद्दी
मोरङ्	मोरङ्
दशैं	जत्रा
तिहार	हुक्का पावन
चीन	चीन

माथिका उदाहरणबाट निम्नलिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ । जस्तै-

१ नेपाली भाषा र केवरत भाषामा व्यक्तिवाचक नामहरू समान रूपमा प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(ख) **जातिवाचक नाम**

व्यक्ति, वस्तु, स्थान आदिको एउटै प्रकारका जातिका सबै दर्साउने नाम जातिवाचक नाम हो । नेपाली भाषा र केवरत भाषामा पाइने जातिवाचक नामका उदाहरणहरू निम्नानुसार छन् :-

<u>नेपालीमा</u>	<u>केवरतमा</u>
मानिस	मानुस/ आद्मी
गाई	गाय
वाख्रो	बकरी
वाँदर	बन्दर
आँप	आम
बाबु	बाबा
आमा	मा
रुख	गाछ
गँड्यौला	चेर
पहाड	पाहार
गिलाँस	गलाँस
पथ	दमाल (डेगर)

माथिका उदाहरणबाट निम्नलिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ । जस्तै-

१ नेपाली भाषा र केवरत भाषामा जातिवाचक नामहरू समान रूपमा प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(ग) द्रव्यवाचक नाम

नाप वा तौल भएको अगणनीय पदार्थ बुझाउने तथा परिमाण बुझाउने नामलाई द्रव्यवाचक नाम भनिन्छ । नेपाली भाषा र केवरत भाषामा भएका यस्ता नामका उदाहरणहरू :-

<u>नेपालीमा</u>	<u>केवरतमा</u>
हुस्सु	कुखुव
चामल	चाउल
गहुँ	गहम
नुन	नुन
सुन	सना

माटो	माटी
बालुवा	बालु
दाउरा	लकरी

माथिका उदाहरणबाट निम्नलिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ । जस्तै:-

१ नेपाली भाषा र केवरत भाषामा द्रव्यवाचक नामहरू समान रूपमा प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(घ) समूहवाचक नाम

व्यक्ति वा वस्तुको समुदायलाई बुझाउने शब्द वा समूह बुझाउने नामलाई समुदाय वाचक नाम भनिन्छ । नेपाली भाषा र केवरत भाषामा पाइने समूहवाचक नामका केही उदाहरणहरू :-

<u>नेपालीमा</u>	<u>केवरतमा</u>
बथान	हन्जा
ताँती	हार
भुप्पो	भुक्का
घरी	घोरी
परिवार	परिवार
फौज	फोज
जन्ती	बराती
हुल	भीर
समिति	समेती
थुप्रो	ढेरी
गोलो	छात

माथिका उदाहरणबाट निम्नलिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ । जस्तै :-

१ नेपाली भाषा र केवरत भाषामा समूहवाचक नामहरू समान रूपमा प्रयोग भएको पाइन्छ ।

(ड) भाववाचक नाम

अनुभूति, धारणा तथा व्यक्ति वा वस्तुको गुण,कार्य, अवस्था जनाउने शब्दलाई भाववाचक नाम भनिन्छ । केवरत भाषामा पाइने यस्ता नामहरू यसप्रकारका छन् :-

नेपाली	केवरत
रिस	गस्सा
डाहा	जलन
असल	बढियाँ
बोलाइ	बोली
हिडाइ	बेराइँ
थकावट	थकनी
आवश्यकता	गरज

माथिका उदाहरणबाट निम्नलिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ । जस्तै-

१ नेपाली भाषा र केवरत भाषामा भाववाचक नामहरू समान रूपमा प्रयोग भएको पाइन्छ ।

३.३.१.२ सर्वनाम

नाम वा नामपद समूहको पुनरुक्ति रोक्न सट्टामा आउने शब्दलाई सर्वनाम भनिन्छ । यसलाई सट्टे नाम पनि भनिन्छ । सर्वनामले नामको जस्तो निश्चित धारणा दिदैन बरू यसले निर्देश गर्ने अर्थ सन्दर्भ सङ्केत मात्र हुन्छ । केवरत भाषामा पनि सर्वनाम शब्दहरू पाइन्छन् । सर्वनाम शब्दहरूलाई कार्यगत विविधताको आधारमा विभिन्न वर्गमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । यस शोधपत्रमा केवरत भाषाका सर्वनामहरूलाई निम्नानुसारका शीर्षकमा चर्चा गरिएको छ:-

(क) पुरुषवाचक सर्वनाम

बोल्ने (वक्ता), सुन्ने (श्रोता) र विषयको सन्दर्भ जनाउने सर्वनामलाई पुरुषवाचक सर्वनाम भनिन्छ । वक्तालाई जनाउने भए प्रथम पुरुष, श्रोतालाई जनाउने भए द्वितीय पुरुष, तथा वक्ता र श्रोता बाहेकको सन्दर्भ जनाउने भए तृतीय पुरुष भनेर पुरुषवाचक

सर्वनामलाई तीन भागमा छुट्याइन्छ । नेपाली भाषा र केवरत भाषामा पाइने यस्ता सर्वनामका उदाहरण यसप्रकार रहेका छन् :-

(i) प्रथम पुरुष

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
म	मुइँ
हामी	हमरा
१) म छिटो उठ्छु ।	मुइँ जल्दि उठेछि ।
२) हामी सबेरै उठ्छौ ।	हमरा भरौवायँ उठेछि ।

(ii) द्वितीय पुरुष

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१) तँ/तिमी/तपाई	तुइँ/तुइँ/तुइँ ।
२) तँ रेडियो सुन्छस् ।	तुइँ रेडि सुन्छिस् ।
३) तिमी घर जान्छौ ।	तुइ घर जाछि ।
४) तपाइँ कहिले आउनुभयो ?	तुइँ कद ओलो ?
५) तिमीहरू रंगेली जान्छौ ।	तुमरा रडेली जाछि ।

(iii) तृतीय पुरुष

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
ऊ	वहायँ
उनी/उनीहरू	वहायँ/वरा
त्यो	वहायँ
तिनीहरू	वरा
यो	यहायँ
यिनीहरू	येरा

१) ऊ खेल्छ ।	वहायँ खेल्छोक ।
२) उसको भोलि जाँच छ ।	वहार काल जाँच छोक ।
३) तिनी घर जान्छिन ।	वहायँ घर जाछोक ।
४) तिनीहरू घर जान्छन् ।	वरा घर जाछेक ।
५) यिनीहरू घर जान्छन् ।	येरा घर जाछेक ।
६) यो छिटो पुग्छ ।	यहायँ जल्दी पुग्छोक/पुगतोक ।
७) त्यो घर जान्छ ।	वहायँ घर जाछोक ।

नेपाली भाषामाभै केवरत भाषामा पनि पुरुषवाचक सर्वनाम तीन किसिमका भएपनि द्वितीय पुरुषमा बाहेक अरूमा कर्ता अनुसार क्रियापदको प्रयोग पाइदैन ।

(ख) दर्शकवाचक सर्वनाम

नजिक वा टाढाका व्यक्ति वा वस्तुलाई ताकेर बताउने सर्वनामलाई दर्शकवाचक सर्वनाम भनिन्छ । यी सर्वनामहरूलाई सामान्तया दुई भागमा बाँडिन्छ । जसमा नजिकको सम्बन्ध देखाउन निकटवर्ती र टाढाको सम्बन्ध देखाउने दूरवर्ती । नेपाली भाषा र केवरत भाषाका सर्वनामका उदाहरण यस प्रकार पाइन्छ :-

<u>नेपालीमा</u>	<u>केवरतमा</u>
१) त्यो सगरमाथा हो ।	उखान सगरमाथा छोक ।
२) यहाँ ठाउँ छैन ।	हत्तान जघ निछोक ।
३) त्यही बस्नोस् ।	वोइठिन बोठ ।
४) यिनीहरू यता आए ।	येरा इधर ओल्की ।
५) तिनीहरू उता गए ।	वरा उधर गेल्ली ।
६) यो सयपत्री फूल हो ।	इड गेना फूल छोक ।

माथिको उदाहरणबाट नेपाली भाषा र केवरत भाषामा दर्शकवाचक सर्वनामको प्रयोगमा समानता देखिन्छ ।

(ग) प्रश्नवाचक सर्वनाम

कुनै व्यक्ति वा वस्तुका बारेमा प्रश्न गरेको कुरा जनाउने सर्वनामलाई प्रश्नवाचक सर्वनाम भनिन्छ । नेपाली भाषा र केवरत भाषामा प्रश्न गरेको बुझाउने सर्वनामको उदाहरण यसप्रकार पाइन्छ :-

<u>नेपालीमा</u>	<u>केवरतमा</u>
१) तिम्रो नाम के हो ?	तोर नाव कि छोक ?
२) तपाईं कहाँ जानुहुन्छ ?	तुई कुनिहाँ जाछि ?
३) मुखियाँको घर कुन हो ?	मुखियार घर कुनखान छोक ?
४) घरमा को छ ?	घरत के छोक ?
५) रमेश के लिन्छ ?	रमेश कि लिछोक ?

(घ) आत्मवाचक सर्वनाम

जुन सर्वनामबाट अपनत्वको बोध हुन्छ वा आफू जनाउने गर्दछ, त्यसलाई आत्मवाचक सर्वनाम भनिन्छ । आत्मवाचक सर्वनाम प्रथम, द्वितीय, तृतीय पुरुष जुनसुकै सन्दर्भमा प्रयोग हुन सक्छन् (अधिकारी, २०६३) । नेपाली भाषा र केवरत भाषामा यस्ता सर्वनामको उदाहरणहरू यसप्रकार रहेका छन् :-

<u>नेपालीमा</u>	<u>केवरतमा</u>
१) तिमी आफूलाई ठूलो नठान ।	तुई अपनाक वर नासमभ ।
२) हामीले पहिले आफूलाई चिन्नुपर्छ ।	हमसाक पहिले अपनाक चिन्हुवाँ पोरतोक ।
३) रेशव आफूपढी अरूलाई पनि पढाउँछ ।	रेशव अपने पोढिए भिनभनाक पढाछोक ।
४) आफू बजार जाने अरू घरमा बस्ने ।	अपने बजार जातोक दुसराभन घरत रह ।

माथीको उदाहरणबाट नेपाली भाषा र केवरत भाषामा आत्मवाचक सर्वनामको प्रयोगमा समानता देखिन्छ ।

(ड) सम्बन्धवाचक सर्वनाम

एउटा उपवाक्यको अर्को उपवाक्यसँग सम्बन्ध जोड्न आउने सर्वनामलाई सम्बन्धवाचक सर्वनाम भनिन्छ । नेपाली भाषा र केवरत भाषामा पाइने सम्बन्धवाचक सर्वनामहरूका उदाहरणहरू :-

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१) जे भेटिन्छ, त्यो ल्याऊ ।	जे मिलेछोक उखान आन ।
२) जो गरिब छ उसलाई मदत गर ।	जहायँ गरिब छोक वहाक मदत कर ।
३) जे भन्छौ म त्यो गर्छु ।	जे कोहबो मुई से कोरबोक ।

माथीको उदाहरणबाट नेपाली भाषा र केवरत भाषामा सम्बन्धवाचक सर्वनामको प्रयोगमा समानता देखिन्छ ।

३.३.१.३ विशेषण

सामान्यतया जुन शब्दले नामको विशेषता जनाउँछ त्यसलाई विशेषण भनिन्छ । विशेषणले नामलाई सीमित, सङ्कुचित पार्ने काम गर्दछ तथा नामको गुण, दोष, परिमाण आदि विशेषता बुझाउँछ (श्रेष्ठ, २०५३) । विशेषणले नाम वा नामिकपदको वर्णन गर्छ अथवा नामको अर्थलाई स्पष्ट गर्ने, विस्तार गर्ने, सीमित गर्ने वा विशिष्ट बनाउने काम गर्छ । विशेषण नामको अधिनस्थ पदका रूपमा चिनिन्छ । विशेषणद्वारा वर्णित हुने नाम, सर्वनामलाई विशेष्य भनिन्छ । विशेषणलाई वाक्यका आधारमा उद्देश्यसँग सम्बन्ध राखेर आउने उद्देश्यपदिक र विधेयसँग सम्बन्ध राखेर आउने विधेयपदिक तथा अर्थगत कार्यको भिन्नताको आधारमा विशेष्यको अर्थलाई परिसीमित गर्ने व्यावर्तक र सीमित नगरी विस्तारित र प्रदर्शित गर्ने अव्यावर्तक गरी छुट्याएको पाइन्छ । अर्थ र कार्यका आधारमा विशेषणलाई गुण, परिमाण, भेदक, तुलनात्मक, सार्वनामिक र सङ्ख्यावाचक गरी छ वर्गमा बाँडेको पाइन्छ (अधिकारी, २०६२) । केवरत भाषाका विशेषणहरूलाई गुणबोधक, परिमाण बोधक, सङ्ख्याबोधक र सार्वनामिक गरी चार प्रकारमा बाडी अध्ययन गरिएको छ ।

(क) गुणबोधक

विशेष्यको कुन, कत्रो, कस्तो आदि विशेषता बताउने शब्दलाई गुणबोधक विशेषण भनिन्छ । नेपाली भाषा र केवरत भाषामा पाइने गुणबोधक विशेषणहरू यसप्रकार रहेको पाइन्छ :-

<u>नेपालीमा</u>	<u>केवरतमा</u>
अग्लो	उच्च
असल	बढियाँ
यत्रो	यत्तेला
बुद्धिमान्	जानकार
बलियो	बलिय
सेतो	गर
दुब्लो	कमजोर
साँघुरो	साकर
साउने	सउनीयाँ
नेपाली	नेपाली
लगँडो	नेड्रा
वैज्ञानिक	विज्ञानिक
व्यापारी	वेपारी

वाक्यमा

नेपाली भाषामा

केवरत भाषामा

१) रूख अग्लो छ ।	गाछ उच्च छोक ।
२) सानो मान्छेले ठूलो कुरा नगर ।	छट लोकड वर गप नाकर ।
३) यो कागती रसिलो छ ।	इड नेमु रसदार छोक ।
४) हरि गोरो छ ।	हरि गर छोक ।
५) सीता काली छे ।	सीता काल छोक ।
६) फेवाताल गहिरो छ ।	फेवाताल गहिर छोक ।

केवरत भाषामा पाइने उच्च, छट, रसदार, गर, काल, गहिर गुणबोध विशेषण हुन् ।

(ख) परिमाणबोधक

विशेष्यको कति परिमाण (नाप, तौल) भन्ने विशेषता बताउने शब्दलाई परिमाणबोधक विशेषण भनिन्छ । नेपाली भाषा र केवरत भाषामा यस्ता विशेषणहरू यसप्रकार छन् :-

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
धेरै	बहुतला
अलिकति	एकखुदी
आधा	आधा
सम्पूर्ण	गोट्टेला

- १) धेरै मान्छे आए । बहुतला आदमी ओल्की ।
२) रेशब अलिकति सुन किन्यो । रेशब एकखुदी सना किनिल्कु ।
३) उसले आधा काम गन्यो । वहायँ आधाकाम कोरिल्कु ।
४) बाढीले सबै गाउँ डुबायो । बाढखाने गोट्टेड गाउँ डुबाल्की ।

केवरत भाषामा पाइने बहुतला, एकखुदी, आधा, गोट्टेड परिमाणबोधक विशेषणहरू हुन्।

(ग) सङ्ख्याबोधक

विशेष्यको कति आदि सङ्ख्यात्मक विशेषता वा खास सङ्ख्यात्मक एकाइ जनाउँने शब्दलाई सङ्ख्याबोधक विशेषण भनिन्छ । त्यसैले यी शब्दहरू विशेषण भन्दा फरक खालका स्वतन्त्र नाम जस्ता पनि देखिन्छ । जस्तै :-

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
चार	चार
छ	छउ
नौ	नँव
दुईओटा	दुईखान
तेस्रो	तेसरा
पहिलो	पहिला

प्रत्येक/हरेक	सबला
हजारौं	हजार
लाखौ	लाख
१) हरिले डेढ किलो मासु किन्यो ।	हरि डेर सेर मास किनिल्कु ।
२) ऊ चौथो कक्षामा पढ्छ ।	वहायँ चार किलासत पोढेछोक ।
३) हरेक बुधवार हाट लाग्छ ।	हर बुधेरदिन हाट लाग्छोक ।
४) एउटा बाखो छ ।	एकट बकरी छोक ।
५) पाँच भारी दाउराले पुग्छ होला ।	पाँच बभ्रु लकरीए पुगिए जातोक ।

केवरत भाषामा पाइने डेढ, सेर, चार, हर, एकट, पाँच सङ्ख्या बोधक विशेषणहरू हुन् ।

(घ) सार्वनामिक

विशेष्यका साथ विशेषणका रूपमा प्रयोग हुने सर्वनामलाई सार्वनामिक विशेषण भनिन्छ । जस्तै :-

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१) त्यो मान्छे घर गयो ।	उड आद्मी घर गेल्कु ।
२) यो मेरो छोरो हो ।	इड मोर बेटा छे/छोक ।
३) त्यो रूख जत्रो यो छैन ।	उड गाछेरमान इड निछोक ।
४) जोसुकै व्यक्तिले यो काम गर्दैन ।	जहायँभी इखान काम निकोरतोक ।
५) तिमी जस्तो चलाख ऊ छैन ।	तोरमान छट्टु वहायँ निछोक ।

केवरत भाषामा पाइने उड, इड, जहायँभी, तोरमान आदि शब्दहरू सार्वनामिक विशेषणहरू हुन् ।

३.३.१.४ क्रिया

प्रक्रिया, घटना, गतिविधि जस्ता कार्यव्यापार जनाउने शब्दलाई क्रिया भनिन्छ । क्रियाको एउटै नभएर अनेक परिभाषाहरू छन् । यसलाई विभिन्न दृष्टि एवम् आधारमा परिभाषित गरिएतापनि चित्तबुझ्दो परिभाषाको अभाव छ (शर्मा, २०५६) । वाक्य टुङ्ग्याउने र वाक्य भित्र आएका विभिन्न शब्दहरूलाई सङ्गठित गर्ने कार्यका आधारमा क्रियाको भूमिका महत्त्वपूर्ण हुन्छ । केवरत भाषामा क्रियालाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । ती मध्ये मुख्यतः वाक्यात्मक आधार, बनोट वा संरचनाका आधारमा, अर्थको प्रधानताका आधारमा र वाक्य टुङ्ग्याउने आधारमा यहाँ चर्चा गरिएको छ ।

(क) वाक्यात्मक आधारमा

यस आधारमा नेपाली भाषा र केवरत भाषाका क्रियाहरूलाई अकर्मक, सकर्मक, द्विकर्मक र पुरकापेक्षी क्रियाका रूपमा राखी हेर्न सकिन्छ ।

(i) अकर्मक क्रिया

अर्थको पूर्णताको निमित्त कर्मको अपेक्षा नगर्ने क्रिया नै अकर्मक क्रिया हो ।

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१) हरि हाँस्छ ।	हरि हाँस्छोक ।
२) भाइ सुत्छ ।	भाइ सुत्छोक ।
३) पानी उम्लन्छ ।	पानी खौल्छोक/खौलेछोक ।

हाँस्छेक, सुत्छेक, खौल्छेक आदि क्रियाहरू केवरत भाषाका अकर्मक क्रियाहरू हुन् ।

(ii) सकर्मक क्रिया

अर्थका पूर्णताका निम्ति कर्मको अपेक्षा गर्ने क्रिया नै सकर्मक क्रिया हो ।

नेपाली

केवरत

१) हरि भाइलाई पिट्छ ।

हरि भाइक मारछोक ।

२) रचना पुस्तक पढ्छे ।

रचना किताब पोढ्छोक ।

३) मैले हिमाल देखे ।

मुइँ हिमाल देख्नु ।

४) उसले डोरी बाट्यो ।

वहायँ रस्सी पकाल्कु ।

मारछोक, पोढ्छोक, देख्नु, पकाल्कु आदि केवरत भाषाका सकर्मक क्रियाहरू हुन् ।

(iii) द्विकर्मक क्रिया

दुईवटा कर्महरूको अपेक्षा राख्ने क्रिया नै द्विकर्मक क्रिया हो ।

नेपाली

केवरत

१) मैले रोशनलाई कलम दिए ।

मुइँ रोशनक कलम दिन्कु ।

२) रामले मलाई घर लग्यो ।

राम मोक घर नेगेल ।

३) म रामलाई प्रश्न सोध्छु ।

मुइँ रामक सबाल पुछ्मु ।

केवरत भाषामा दिन्कु, नेगेल, पुछ्मु आदि द्विकर्मक क्रियाहरू हुन ।

(vi) पूरकापेक्षी क्रिया

अर्थको पूर्णताका निम्ति कुनै पूरकको अपेक्षा गर्नु नै पूरकापेक्षी क्रिया हो ।

नेपाली

केवरत

१) केशव विरामी छ ।

केशव बेमारी छोक ।

२) विमल शिक्षक हुन्छ ।

विमल मास्टर होछोक ।

३) हामी जोगीलाई नेता चुन्यौं ।

हमरा जोगीडक नेता चुनिन्कु ।

४) उसले मलाई विद्वान सम्भ्यो ।

वहायँ मोक विद्वान सम्भिल्कु ।

केवरत भाषामा आएका बेमार, मास्टर, नेता, बुद्धिमान् आदिले पूरकको काम गरेका छन् ।

(ख) बनोट वा संरचनाका आधारमा

यस आधारमा क्रियाहरूलाई दुई भागमा बाड्न सकिन्छ । धातुमा प्रत्यय लागेर एकलो क्रिया बनेमा सरल क्रिया तथा मुख्य र सहायक गरी कम्तिमा दुईवटा क्रियाहरू मिली बनेको सिङ्गो क्रियालाई संयुक्त क्रिया भनी दुई प्रकारमा हेर्न सकिन्छ । जस्तो :-

i) सरल क्रिया

नेपाली

- १) हरि भात खान्छ ।
- २) भाइ चिठी लेख्छ ।
- ३) ऊ पत्रिका पढ्छ ।

केवरत

- हरि भात खाछोक ।
- भाइ चिठी/पत्तर लिख्छोक ।
- वहायँ पत्रिका पोढ्छोक ।

माथिका केवरत भाषाका वाक्यमा खा, लिख, पढ् धातुमा प्रत्यय लागेर सरल क्रिया बनेका छन् ।

ii) संयुक्त क्रिया

नेपाली

- १) रमेश मुइँमा बसिरहन्छ ।
- २) राम घर जान्छ होला ।
- ३) विमला चिठी पढी होला ।
- ४) हरिले भात खाइसक्यो ।

केवरत

- रमेश माटीखानत बोठिए रोहछोक ।
- राम धर जातोक हवापाय ।
- विमला चिठी पोढलोक हवापाय ।
- हरि भात खाइँ लिल्होक ।

केवरत भाषामा प्रयोग भएका बोठिए रोहछोक, जातेक हवापाय, पोढलोक हवापाय, खाइँ लिल्होक आदि क्रियाहरू संयुक्त क्रिया हुन ।

(ग) अर्थको प्रधानताका आधारमा

यस आधारमा वाक्यमा आएका क्रिया पदहरूमध्ये जुन क्रिया अर्थका दृष्टिले प्रधान हुन्छ, त्यसलाई मुख्य क्रिया भनिन्छ । मुख्य क्रियासँग गाँसिएर आएको क्रिया जसले मुख्य क्रियाको अर्थ स्पष्ट पार्नमा सहयोग पुऱ्याउँछ त्यसलाई सहायक क्रिया भनिन्छ । यसरी अर्थका हिसाबले क्रियालाई दुई प्रकारमा बाँड्न सकिन्छ । जस्तै :-

i) मुख्य क्रिया

नेपाली

- १) भाइ चिठी लेख्दै गर्छ ।
- २) ऊ पत्रिका पढ्न थाल्यो ।
- ३) दशैँमा मिठो खानुपर्छ ।

केवरत

- भाइ चिठी लिख्ते रोहछोक ।
- वहायँ पत्रिका पोढुवा लागिल्कु ।
- जतरात माजादार खावा पोरतोक ।

ii) सहायक क्रिया

नेपाली

- १) रमेश बोलिरहन सक्छ ।
- २) राम घर जान्छ होला ।
- ३) ऊ जान लागेको थियो ।

केवरत

- रमेश बोल्ते रहवा सक्छोक ।
- राम घर जाछोक हवापाय ।
- वहायँ जावा लाधिल्कु ।

माथिका केवरत भाषाका वाक्यमा लिख्ते, पढुवा, खावा क्रियाले मुख्य कार्य बताएकोले मुख्य क्रिया र सक्छोक, हवापाय, लाधिल्कु क्रिया सहायक क्रिया हुन् ।

(घ) वाक्य टुङ्ग्याउँने आधारमा

यस आधारमा पनि क्रियाहरूलाई दुई भागमा बाँडेर हेरिन्छ । समापिका वा समापक र असमापिका वा असमापक क्रियाहरूले वाक्य आफैँमा टुङ्ग्याउन सकेको र नसकेको कुरा जानकारी गराउँछन् । जस्तै :-

i) समापिका वा समापक

वाक्य टुङ्ग्याएर पूरा अर्थ दिने क्रिया नै समापिका क्रिया हो ।

नेपाली

केवरत

१) विमलले आँप खायो ।

विमल आम खाल्कु ।

२) सीता घरमा बस्छे ।

सीता घरत रोहछोक ।

३) तँ घर जा ।

तुई घर जा ।

खाल्कु, रोहछोक, जा आदि क्रियाहरू केवरत भाषाका समापिका क्रिया हुन् ।

ii) असमापिका

वाक्य टुङ्ग्याएर अर्थ नदिने क्रिया नै असमापिका क्रिया हो ।

नेपाली

केवरत

१) अँध्यारोमा हिड्नु खतरा हुन्छ ।

अन्हारत बेराना खतरा होछेक ।

२) रामले भनेका कुरा ल्याएन ।

राम कहाल चिज निआनिल्कु ।

३) पढ्ने मान्छे खेल्दैन ।

पोढ्नेवाला आद्मी निखेल्छेक ।

यहाँ प्रयोग भएका बेराना, कहाल, पढ्नेवाला क्रियाहरू केवरत भाषाका असमापिका क्रियाहरू हुन् ।

(ड) ध्रुवीयताका आधारमा

वाक्यमा प्रयुक्त क्रियाले सकारात्मक अर्थ बुझाएमा करण र नकारात्मक अर्थ बुझाएमा अकरण भनी क्रियालाई दुई वर्गमा बाँडेको पाइन्छ । नेपाली भाषा र केवरत भाषामा यस्ता वाक्यहरू यसप्रकार पाइन्छ :-

i) करण

नेपाली

केवरत

१) विवेक स्कूलमा पढ्छ ।

विवेक स्कुलत पोढ्छोक ।

२) गाईले घाँस खान्छ ।

गायड घाँस खाछोक ।

३) जोगीले काम गर्छ ।

जोगीड काम कोरछोक ।

ii) अकरण

नेपाली	केवरत
१) रामसँग पैसा छैन ।	रामेरसङ्गे पैसा निछोक् ।
२) तँ मासु खादैनस् ।	तुइँ मास निखाछिस ।
३) पूर्णमाले काम गरिनन् ।	पूर्णमा काम निकोरिल्कु ।

३.३.१.५ अव्यय

लिङ्ग, वचन, पुरूष आदिका आधारमा रूप नचल्ने अविकारी शब्दलाई अव्यय भनिन्छ । हुन त डा. माधवप्रसाद पोखरेलले आफ्नो पुस्तक “नेपाली वाक्य व्याकरणमा” अविकारी हुने वित्तिकै नेपालीमा त्यसलाई अव्यय मान्ने गल्ति गर्नु हुँदैन भनेका छन् । संस्कृत व्याकरणमा अव्यय क्षेत्रमा पर्ने जति सबै शब्दहरूलाई नै निपात भनिएको छ (चापागाई, २०५५) । अव्ययको वर्ग सम्मत परिभाषा नपाइए पनि परम्परागत रूपमा भनिदै आएका अव्यय अन्तर्गतका नामयोगी, क्रियायोगी, संयोजक, निपात र विस्मयादिबोधक जस्ता विभिन्न कार्य जनाउने पदहरू यहाँ चर्चा गरिएको छ ।

३.३.१.५.१ क्रियायोगी (क्रिया विशेषण)

क्रियाको विशेषता तथा परिवेश जनाउने शब्दलाई क्रियायोगी वा क्रिया विशेषण भनिन्छ । क्रियायोगीलाई वाक्यमा क्रियाको अधीनस्त मानिए पनि क्रियासँग कुनै पनि स्थितिमा सङ्गति लिन नसक्नु यसको प्रमुख विशेषता हो (अधिकारी, २०६२) । त्यसैले वाक्यमा कर्ता, कर्म, पूरक जस्तो अनिवार्य घटकको रूपमा नआएर यो ऐच्छिक घटकको रूपमा आउँछ । यसबाट रीति, परिमाण, आवृत्ति आदि विशेषता र काल, स्थान, हेतु, परिणाम, प्रयोजन, सर्त, स्थिति आदि परिवेश बुझिन्छ । वाक्यमा कर्ता, कर्म, पूरक र क्रियापद बाहेक धेरैजसो शब्दहरू क्रियायोगी वर्गसँग सम्बन्धित हुन्छन् र यहाँ क्रियायोगीका मुख्य प्रकारहरूलाई निम्न शीर्षकमा चर्चा गरिएको छ ।

क) कालिक

काल जनाउने क्रियायोगीले वाक्यमा कहिले र कतिन्जेलको सूचना दिनेकाम गर्छ ।

जस्तै :-

नेपाली

केवरत

१) अमित आज आउँछ ।

अमित आज ओस्छोक ।

२) हिजो ठूलो भुकम्प गयो ।

काल बरका भुइँचाल गेल्लु ।

३) जीवनभर ऊ दुःखी रह्यो ।

जनभर वहायँ दुःखी रोहिल्लु ।

माथिका केवरत भाषाका वाक्यमा प्रयोग भएका आज, काल, जनमभरले काल जनाएका छन् ।

ख) स्थानिक

यस्तो क्रियायोगीले वाक्यमा कहाँ, कताको स्थान सम्बन्धी सूचना जनाउँछ । जस्तै :-

नेपाली

केवरत

१) माथि आऊ ।

उपर ओस् ।

२) राजू त्यहाँ बसेन ।

राजु हत्तान निबोठिल्लु ।

३) भित्रबाहिर मात्र नगर, तल जाऊ ।

भितरबाहर खाली नाकर निच्चात जा ।

माथिको केवरत भाषाका वाक्यमा उपरत, निच्चात, हत्तानले स्थान जनाएका छन् ।

ग) परिमाण/मात्रावाचक

यसले क्रियाको साथै विशेषण र क्रियायोगीको समेत परिमाण वा मात्रा जनाउने काम गर्छ ।

नेपाली

केवरत

१) उसले धेरै पढ्यो ।

वहायँ बहुतखान पोढिल्लु ।

२) यो निकै राम्रो छ ।

इड बहुत बढिया छोक ।

३) राम अलिपछि आयो ।

राम एकखुदी पछारि ओल्लु ।

घ) रीतिवाचक

यसले क्रियाको कार्यको ढङ्ग वा प्रक्रिया जनाउँछ । जस्तो :-

नेपाली

केवरत

१) कृष्ण राम्ररी पढ्छ ।	कृष्ण बढियाँसे पोढ्छोक ।
२) मलाई उसले टुलुटुल हेन्यो ।	मोक वहायँ टुकटुक के देखिल्कु ।
३) ऊ फटाफट हिँड्यो ।	बहायँ जल्दीजल्दी बेराल्कु ।

ङ) आवृत्तिवाचक

एकपल्ट, धेरै पल्ट आदि अभिप्राय जनाउनेलाई आवृत्तिवाचक भनिन्छ । जस्तै :-

नेपाली

केवरत

१) हरि बारम्बार आउछ ।	हरि बराबर ओस्छोक ।
२) ऊ पाँचपल्ट उफ्रयो ।	वहायँ पाँचफेक कुदिदल्कु ।
३) मैले उसलाई जहिल्यै देख्थे ।	मुइँ वहाँक जद्भी देखी ।

च) साधन/माध्यमबोधक

यसमा केले, बाट, द्वाराको सूचना वा माध्यमको जानकारी गराउँछ । जस्तो :-

नेपाली

केवरत

१) रेडियोबाट खबर आयो ।	रेडिडसे खबर ओल्कु ।
२) खर्चविना बजार किन जानु ।	खर्च बेगर बजार कायजाबो ।
३) रामले लठ्ठीले सर्प माय्यो ।	राम लठ्ठीदे साप मारिल्कु ।

छ) हेतु/कारणबोधक

यसमा किन को जानकारी गराउँछ । जस्तो :-

नेपाली

केवरत

१) हरि रक्सीले मातेर आएछ ।	हरि दारूखाने मातिये ओल्कु ।
२) मैले रिसले आँखा देखिन ।	मुइँ रिसे कुछु निदेखु ।
३) हावाले साईकल लडायो ।	हावाखाने साईकिलड गिराल्कु ।

३.३.१.५.२ नामयोगी

विभिन्न किसिमको अर्थगत सम्बन्ध जनाउन नाम वा नामस्थानिक शब्दलाई नामयोगी भनिन्छ । नामयोगीहरु वाक्यमा एक अर्का शब्दका बीचको अर्थ सम्बन्ध दर्शाउन आउँछन् । जस्तो :-

नेपाली

- १) पुस्तक दराजभित्र छ ।
- २) हरि मकहाँ आएन ।
- ३) खोलापारि वन छ ।
- ४) तिमी बिना म बाँच्छिन ।
- ५) उसले भने अनुसार काम गर ।
- ६) हिरा आउनासाथ ऊ हिँड्यो ।

केवरत

- किताब अल्मारीर भितरत छोक ।
- हरि मोरहान निओल्कु ।
- बकरार उपार जङ्गल छोक ।
- तोरबिना मुई निबच्चोक ।
- वहाँर कहाल रसान काम कर ।
- हिरा ओस्नासाथ वहायँ गेल्कु ।

केवरत भाषाका वाक्यमा भितरत, उपार, बिना, रसान जस्ता शब्दहरू नामयोगी हुन् ।

३.३.१.५.३ संयोजक

संयोजकले शब्द, पदावली वा उपवाक्यहरू जोड्ने काम गर्छ । जस्तै :-

- १) राम र श्याम घर गए । राम आर श्याम घर गेल्ली ।
- २) श्याम बस्छ, कि तिमी बस्छौ । श्याम बोठ्तोक ने तुई बोठ्वो ।
- ३) ऊ आज वा भोलि आउँला । वहायँ आज या काल ओस्तोक ।
- ४) जब पानी पर्छ तब जाडो बढ्छ । जेखुना पानी पोरछेक उखुना जार बढ्छेक ।
- ५) जहाँ फूल फुल्छ त्यहाँ वास्ना चल्छ । जेठिन फूल फुल्छेक सेठिन महक चल्छोक ।

केवरत भाषाका वाक्यमा आएका आर, ने,या, जेखुना-उखुना, जेठिन-सेठिन आदि संयोजकहरू हुन् ।

३.३.१.५.४ निपात

निपातहरूले वाक्यमा प्रयोग भएका शब्दको अर्थलाई जोड दिने गर्छन् । निपातको छुट्टै अर्थ हुँदा तर अरूको अर्थलाई उजिल्याउन तथा निखर बनाउन यसको प्रयोग हुन्छ । प्रायः निपातहरू एकाक्षरी हुन्छन् । जस्तै :-

१) तिमी मेरो घर आऊ ल ।	तुईं मोर घर ओस ले ।
२) हरि बजार गएछ नि ।	हरि बजार गेल्लु नि ।
३) राम काठमाडौं गयो क्यारे ।	राम काठमाण्डु गेल्लु केजान ।
४) खोइ, मलाई थाहाँ छैन ।	खोय, मोक मालुम निछोक ।

केवरत भाषामा निपातको रूपमा ले, नि, केजान, खोय, ह, जा, प्रयोग भएको पाइन्छ ।

३.३.१.५.५ विस्मयादिवोधक

कुनै व्यक्ति, वस्तु, स्थानको विशेषतालाई नजनाएर केवल मनको भावलाई सङ्केत गर्ने अविकारी शब्दलाई विस्मयादिवोधक भनिन्छ । यी शब्दहरू प्रायः वाक्यका अगाडि आउँछन् र वाक्यका अङ्ग नबनी वाक्य भन्दा स्वतन्त्र रूपमा प्रयोग हुन सक्छन् ।

१) छि ! कस्तो गन्हायो ।	छि/छ्या ! किरड् गेन्हाल्कु ।
२) अबुइ ! कत्रो सर्प रहेछ ।	बापरे ! कत्तेर साँप छेक ।
३) कठै ! के भयो नि ।	बेचारा ! कि होल्की बा ।
४) भो ! मलाई पुग्यो ।	होल्कु ! मोक पुगिल्कु ।
५) स्यावाँस ! राम्रो काम गर्यौं ।	चावस ! बढिया काम कोरलो ।

केवरत भाषामा प्रयोग गरिने छि , बापरे, होल्कु, बेचारा , चावस, छ्या आदि विस्मयादिवोधक शब्दहरू हुन् ।

३.३.१.५.६ सारांश

केवरत भाषाका शब्दस्रोत हेर्दा केवरत भाषामा हिन्दी, बंगाली, नेपाली, मैथली भाषाका शब्दहरू आगन्तुक भाषाका रूपमा आएको देखिए तापनि केवरत भाषामा ५०% भन्दा बढी शब्दहरू मौलिक देखिन्छ । केवरत भाषा भारोपेली परिवार अन्तर्गतको भाषा हो ।

यस भाषाका आगन्तुक र मौलिक शब्दहरूको विस्तृत अध्ययन गर्न भने आवश्यक देखिन्छ । यो भाषामा केही लेखहरू पत्रपत्रिकामा प्रकाशित हुन बाहेक अन्य लिखित सामग्री छैनन् ।

केवरत भाषामा ३० वटा व्यञ्जन वर्ण र ६ वटा स्वर वर्ण रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा भै केवरत भाषामा पनि शब्दवर्गलाई नौ वर्गमा बाँडन सकिन्छ । नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया जस्ता विकारी र नामयोगी, क्रियायोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक र निपात जस्ता अविकारी शब्दवर्ग केवरत भाषामा पनि रहेको छ ।

नेपाली भाषामा नामलाई पाँच भागमा बाडिएभै केवरत भाषामा पनि नामलाई पाँच भागमा बाडिएको पाइन्छ । नेपाली भाषा र केवरत भाषा दुवैमा नामको समान प्रयोग भएको देखिन्छ भने सर्वनाममा नेपाली भाषा र केवरत भाषामा थोरै फरक रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा सर्वनामको द्वितीय पुरुषमा त, तिमी, तपाईं, हजुरको प्रयोग पाइन्छ भने केवरत भाषामा तुइ, मात्र प्रयोग गरिन्छ । केवरत भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापदको प्रयोग भएको पाइदैन । बाँकी अरू क्रिया, क्रियायोगी, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक र निपात प्रयोगमा समानता नै देखिन्छ ।

३.३.२ व्याकरणिक कोटिको आधारमा

३.३.२.१ लिङ्ग

लिङ्ग नामपदसँग आवद्ध व्याकरणात्मक कोटि हो । लिङ्गले नामका खास रूपलाई जनाउँछ (अधिकारी, २०४९:४५) । लिङ्ग नामसँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटि हो । यसले नामको खास प्रकृतिलाई जनाउँछ । जुनसुकै भाषाका वाक्यमा नामसँगअर्को कुनै शब्दको सर्वनाम, विशेषण, कोटिका (सम्बन्ध, पद र क्रिया) मा सङ्गतिका भेदलेजति किसिमको अर्थ देखिन्छ त्यसलाई लिङ्ग भनिन्छ (पोखरेल, २०५४:६५) ।

नेपाली भाषामा जस्तै केवरत भाषामा पनि लिङ्ग दुई प्रकारका (पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग) भए पनि केवरत भाषाका कर्ता र क्रियापदका बीचको लिङ्ग भेद पाइदैन । जस्तै:-

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
काका आउनुभयो ।	काका ओल्कु ।
काकी अउनु भयो ।	काकी ओल्कु ।
केटो खायो ।	छौराड खाल्कु ।
केटी खाई ।	छौरीड खाल्कु ।
नाति निदायो ।	नाति निनाल्कु ।
नातिनी निदाई ।	नातिन निनाल्कु ।
नोकर आयो ।	नकर ओल्कु ।
नोकर्नी आई ।	नकरनी ओल्कु ।
पाठो करायो ।	पाठाड भेभाल्कु ।
पाठी करायो ।	पाठिड भेभाल्कु ।
गोरुले घाँस खायो ।	गोरुड घाँस खाल्कु ।
गाईले घाँस खायो ।	गायड घाँस खाल्कु ।
कालो साला	काल साला
काली साली	काल साली
असल छोरो	अच्छा बेटा
असल छोरी	अच्छा बेटी
कान्छो दाजु	छट दादा
कान्छी दिदी	छट बाइ

माथिका उदाहरणबाट निम्न तथ्यहरु स्पष्ट हुन्छ । जस्तै :-

- १) नेपाली र केवरत दुबै भाषामा प्रतिपदिक तहमा नै लिङ्गभेद गरिएको पाइन्छ । जस्तै :-
नेपालीमा काका, नाति, केटो, नोकर, जस्ता पुलिङ्ग नामलाई कमश काकी, नातिनी, केटी, नोकर्नी जस्ता स्त्रीलिङ्ग नाममा बदलिएको छ भने केवरतमा काका, छौराड, नकर, नाति जस्ता पुलिङ्ग रुपलाई काकी, छौरीड, नकरनी, नातिन जस्ता रुपमा बदलिएको देखिन्छ ।
- २) दुबै भाषामा स्त्रीलिङ्ग जनाउने ई, यनी, नी प्रत्यय प्रयोग गरिएको पाइन्छ । जस्तै :- काका, नकर पुलिङ्ग नामको स्त्रीलिङ्ग बनाउँदा काकी, नकरनी बनाइन्छ ।

३) नेपालीमा पुलिङ्ग नाम र स्त्रीलिङ्ग नामले क्रियापदको भिन्न भिन्न प्रकारबाट सङ्गति देखाएका छन तर केवरत भाषामा क्रियामा लिङ्ग भेद पाइदैन । लिङ्ग थाहा पाउनका लागि कर्ताको नै आवश्यकता पर्दछ ।

सम्भावित त्रुटि: केवरत भाषी बक्ताहरूले नेपाली प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरू (१) छोरी आयो (२) केटी साथी आयो ।

३.३.२.२ वचन

वचन सामान्यतः नामका सङ्ख्यासँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटि हो । यसको सम्बन्ध सर्वनाम, विशेषण र क्रियासँग पनि रहेको पाइन्छ । वचन सबै भाषामा एकै किसिमको हुदैन । नेपाली भाषामा एक वचन र बहुवचन गरी दुई किसिमका छन् । कुनै एक सङ्ख्याको बोध गराउने कोटिलाई एकवचन र एक भन्दा बढी सङ्ख्याको बोध गराउने कोटिलाई बहुवचन भनिन्छ । यहा नेपाली भाषाको तहमा राखेर केवरत भाषामा वचन व्यवस्था लाई हेरिएको छ।

एकवचन		बहुवचन	
नेपाली	केवरत	नेपाली	केवरत
छोरा	बेटा	छोराहरु	बेटाला
बाख्रो	बकरी	बाखा	बकरीला
तिमी	तुई	तिमीहरू	तुमरा
ऊ	वहायँ	उनीहरु	वरा
भाइ	भाइ	भाइहरू	भाइला

१) छोरो आयो ।

२) छोराहरू आए ।

३) केटो गयो ।

४) केटाहरू गए ।

५) ऊ गयो ।

६) उनीहरू गए ।

७) म जान्छु ।

८) हामी जान्छौं ।

बेटाड ओल्कु ।

बेटाला ओल्की ।

छौराड गेल्कु ।

छौराला गेल्की ।

वहायँ गेल्कु ।

वरा गेल्की ।

मुई जाछि ।

हमरा जाछि ।

- १) नेपालीमा नामलाई एकवचनबाट बहुवचनमा परिवर्तन गर्दा ओकारान्त नाम भए आकारान्त बन्दछ, र “हरू” विभक्ति पनि जोडिन्छ, भने अन्य प्रकारका नाम रूपमा परिवर्तन नआई “हरू” विभक्ति मात्र लिन्छन् ।
- २) केवरत भाषामा एकवचन रूप “ड” बाट चिहिनत रूप बनेका छन् र बहुवचनमा रूप “ला” बाट चिहिनत बनेका छन् ।
- ३) नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापदको प्रयोग हुन्छ, भने केवरत भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापदको प्रयोग नभएको पाइन्छ ।

सम्भावित त्रुटि

केवरत भाषाका एकवचनमा कर्ता र क्रियापदका बीच सङ्गति मिलेको भएपनि बहुवचनमा कर्ता र क्रिया बीच सङ्गति नहुने भएकोले नेपाली प्रयोगमा निम्न त्रुटि गर्ने सम्भावना रहन्छ :-

- (१) भाइहरू सुत्यो । (२) कागहरू करायो । (३) केटाहरू दूध पिउँछ ।

३.३.२.३ पुरुषको परिचय

पुरुषले व्यक्तिलाई बुझाउँछ, यो सर्वनाम र क्रियासँग सम्बद्ध कोटि हो । यसले वक्ता (बोल्ने व्यक्ति) श्रोता (सुन्ने व्यक्ति) र अन्य व्यक्ति वा वस्तुलाई निर्देश गर्दछ ।

क्रियाको आधारमा कर्ता र क्रियाका बीचमा सम्बन्ध स्थापना गरी व्यक्ति वा कर्ताको भेद देखाउने पदहरूलाई पुरुष भनिन्छ । कथनको सन्दर्भमा संलग्न भएका सहभागीहरूको प्रकृति लाई जनाउने व्याकरणात्मक कोटि पुरुष हो । विशेषतः यो सर्वनाम पदसँग सम्बन्धित छ, (अधिकारी, २०५५:८७) ।

केवरत र नेपाली दुवै भाषामा पुरुष तीन प्रकारका छन् :-

पुरुष	नेपाली	केवरत
प्रथम	म घर जान्छु । हामी घर जान्छौ ।	मुइ घर जाछी । हमरा घर जाछी ।
द्वितीय पुरुष	तँ घर जान्छस्/जान्छेस ।	तुइँ घर जाछिस् ।

	तिमी घर जान्छौं/जान्छ्यौं । तिमीहरू घर जान्छौं/जान्छ्यौं । तपाईं/तपाईंहरू घर जानुहुन्छ ।	तुई घर जाछिस् । तुमरा घर जाछेन । तुई घर जाछिस्/ तुमरा घर जाछेन् ।
तृतीय पुरुष	ऊ बजार जान्छ/जान्छे । यो बजार जान्छ/जान्छे । उनी/उनीहरू बजार जान्छन् । यिनी/यिनीहरू बजार जान्छन् । उहाँ/उहाँहरू बजार जानुहुन्छ ।	वहायँ बजार जाछोक । यहायँ बजार जाछोक । वहायँ बजार जाछोक/वरा बजार जाछेक । यरा बजार जाछेक/यहाँय बजार जाछोक । वहायँ/वरा बजार जाछोक/जाछेक ।

माथिका उदाहरणबाट निम्न लिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ । जस्तै :-

- १) नेपाली र केवरत दुबै भाषामा पुरुषवाचक सर्वनामका एकवचन र बहुवचनमा आधारपद फरक छन् ।
- २) नेपाली र केवरत दुबै भाषामा पुरुष प्रथम, द्वितीय र तृतीय गरी तीन किसिमका पुरुष रहेका छन् ।
- ३) दुबै भाषामा पुरुषवाचक सर्वनाम पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गमा एउटै रूपबाट कार्य गर्दछन् ।
- ४) केवरत भाषामा तीनवटै पुरुषका एकवचनमा कर्तासँग क्रियापदको सङ्गति पाइए पनि बहुवचन कर्तासँग क्रियापदको सङ्गति पाइदैन ।

त्यसैले नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा गर्ने सम्भावित त्रुटिहरू यसप्रकार छन् :-

- १) हामी कलम किन्छु ।
- २) तँ भात खान्छौं ।
- ३) तपाईं घरमा बस्छ ।
- ४) उनीहरू बिराटनगर जान्छ ।

३.३.२.४ आदर

भाषामा आदरको तह भाषाभाषीहरूको सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक उमेरगत तह भिन्नता अनुसार निर्धारण भएको पाइन्छ र यसको प्रभाव सर्वनाम र क्रियापदमा देखापर्दछ । नेपालीमा द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुषका सर्वनामले भिन्न रूपबाट आदरको भिन्नता जनाउँछ । यो प्रक्रिया केवरत भाषामा खासै पाइदैन । अर्थात केवरत भाषामा आदरार्थी शब्दका तहहरू छैन । केवरत भाषामा कर्ताका पछाडि प्रत्यय थपेर आदरार्थी प्रयोग गरेको पाइन्छ । केवरत भाषामा नाताकुटुम्बमा आदरार्थी प्रयोग भएको पाइन्छ । जस्तै :-

पुरुष	आदर	नेपाली	केवरत
द्वितीय	अनादर	तँ कहाँ जान्छस् ?	तुई कुन्हीया जाछिस् ?
	सामान्य आदर	तिमी कहाँ जान्छौ ?	तुई कुन्हीया जाछिस् ?
	उच्च आदर	तपाईं कहाँ जानुहुन्छ ?	तुई कुन्हीया जाछिस् ?
तृतीय	अनादर	ऊ/यो/त्यो कहाँ जान्छ ?	वहायँ/यहायँ कुन्हीया जाछोक ?
	सामान्य आदर	यी/ती कहाँ जान्छन ?	यहायँ कुन्हीया जाछोक ?
		उनी/तिनी कहाँ जान्छन् ?	वहायँ कुन्हीय जाछोक ?
उच्च आदर	उहाँ/यहाँ कहाँ जानुहुन्छ ?	वहायँ कुन्हीय जाछोक/हुनी कुन्हीया जाछोक ? (नाता कुटुम्बमा)	

माथिका उदाहरणबाट निम्नलिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ । जस्तै :-

- १) नेपाली भाषामा आदरहरू अनादार, आदर र उच्च आदर गरी तीन किसिमका हुन्छन् तर केवरत भाषामा यस्तो पाइदैन ।
- २) नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुष अनादरमा तँ, तथा,ऊ, यो, त्यो, प्रयोग गरिन्छ भने केवरत भाषामा तुई, वहायँ, इड, यहायँ उड सर्वनामको प्रयोग गरिन्छ ।
- ३) नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुषमा र तृतीय पुरुषमा सामान्य आदर तिमी/यी/ती/उनी/तिनी प्रयोग गरिन्छ भने केवरतभाषामा तुई/यहायँ/वहायँ सर्वनामको प्रयोग गरिन्छ ।
- ४) नेपाली भाषामा तपाईं, उहाँ, यहाँ आदि उच्च आदरको रूपमा प्रयोग गरिन्छ भने केवरतभाषामा उच्च आदरको लागि क्रियापदको पछाडि “हे” को प्रयोग गरिन्छ ।

- ५) नाता कुटुम्बलाई सम्मानजनक संबोधन गर्न विशेष सर्वनामको प्रयोग गरिन्छ । जस्तै :- हिनी, हुनी, हुनाक आदि ।
- ६) केवरत भाषामा आफूभन्दा सानोलाई “रे” र आफूभन्दा ठूलालाई “हे” भनेर सम्बोधन गर्दछ भने स्त्रीलिङ्गमा सानो र ठूलो दुवैमा “गे” को सम्बोधन गरिन्छ ।

केवरत भाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरू निम्न छन् ।

१) तँ खान्छौ ।

२) तिमी खान्छस् ।

३) तपाइँ खान्छ ।

३.३.२.५ काल

माधवप्रसाद पोखरेलका अनुसार क्रियापदमा पाइने उपसर्ग, प्रत्यय र मध्यसर्ग जस्ता रूपका आधारमा भाषामा टडकारै देखापर्ने समयको भेद नै काल (टेन्स) हो । यो समयको भेद सधैं कुरो बोल्ने बेला (अहिले) का तुलनामा क्रियाको संरचनामा देखापर्छ । क्रियापदबाट व्यक्त समय वक्ताले भनेका बेला वा त्यो भन्दा अगाडि पछाडिको हो भन्ने आधारमा काल छुट्टयाइन्छ । काल सबै भाषामा पाइन्छ तर काल व्यवस्थामा फरक देखिन्छ । नेपाली भाषामा रूपात्मक व्यवस्थाका आधारमा काल दुईप्रकारका देखिन्छन् :- भूतकाल र अभूतकाल । यसै विभाजन अनुसार केवरत भाषामा रहेको काललाई हेरिएको छ ।

३.३.२.५.१ भूतकाल

वक्ताले बोल्दाको समयभन्दा अगाडिको समयमा क्रियाको प्रक्रियात्मक वा स्थित्यात्मक कार्यव्यापार बुझाउने काललाई भूतकाल भनिन्छ । नेपाली र केवरत दुवै भाषामा भूतकालका रूप पुरुष/लिङ्ग/वचन/आदरबाट प्रभावित हुन्छन् । जस्तै :-

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१) म गएँ ।	मुइँ गेनु ।
२) हामी/हामीहरू गयौँ ।	हमरा गेनु ।
३) तँ गइस् ।	तुइँ गेलो ।

४) तिमी/तिमीहरु गयौं ।	तुमरा गेलो ।
५) तपाईं/तपाईंहरु जानुभयो ।	तुईं गेलो ।
६) ऊ गयो ।	वहाय गेल्लु ।
७) उनीहरु गए ।	वरा गेल्ली ।
८) उहाँ/उहाँहरु जानुभयो ।	वरा गेल्ली ।

माथिका उदाहरणबाट निम्नलिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ ।

- १) नेपालीमा विशिष्ट आदरमा जानुभयो, जानुहुन्छ जस्ता रूप प्रयोग हुन्छ तर केवरतभाषामा यस्तो रूपको प्रयोग हुँदैन । केवरत भाषामा सामान्य आदरबाट नै उच्च आदर बुझिन्छ ।

३.३.२.५.२ अभूत काल

वक्ताले बोल्दाको समयमा क्रियापदले कार्यव्यापार बुझाउने काललाई अभूत काल भनिन्छ । नेपाली भाषा र केवरत भाषामा अभूतकालको प्रयोग यस प्रकार रहेको छ ।

नेपाली	केवरत
१) म पानी पिउँछु ।	मुईं पानी पिछी ।
२) हामी भात खान्छौ ।	हमरा भात खाछी ।
३) तँ भात खान्छस् ।	तुईं भात खाछिस् ।
४) ऊ पानी पिउँछ ।	वहायँ पानी पिछोक ।
५) यिनीहरू घर जान्छन् ।	यरा घर जाछेक ।
६) वहाँ बजार जानु हुन्छ ।	वहायँ बजार जाछोक ।

माथिका उदाहरणबाट निम्नलिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ । जस्तै :-

- १) नेपाली भाषा र केवरत भाषामा भूत र अभूत गरी दुबै प्रकारका कालको व्यवस्था पाइन्छन् ।
- २) भूतकाललाई जनाउँन नेपालीमा य, इ र केवरतमा उ, ओ, ए, रूप प्रयोग हुन्छन् ।
- ३) नेपालीमा अभूत (वर्तमान) काल सङ्केतक रूप “छ” देखिन्छ भने केवरत भाषामा ‘छ,’ ‘ओक’ देखिन्छ ।

- ४) नेपाली भाषामा कालबोधक रूप लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदरबाट परिवर्तित हुन्छ भने केवरत भाषामा सामान्य परिवर्तन भएको मात्र पाइन्छ ।

३.३.२.५.३ पक्ष

पक्षले खास कालको परिवेश भित्र क्रियाको कार्यको प्रकृति तथा वितरणलाई जनाउँछ । त्यसैले यसबाट क्रियाका विभिन्न अवस्था वा चरणहरु व्यक्त हुन्छन् (अधिकारी, २०६२) ।

नेपाली भाषामा अभूतकालका तीन पक्ष र भूतकालका पाँच पक्ष छन् । ती हुन :- सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त । सामान्य पक्ष कालको सूचना मात्र हो त्यसलाई छुट्टै चर्चा गर्नु आवश्यक देखिदैन । यसैले रूप र रचनाका दृष्टिबाट पनि तीन पक्ष मात्र हुन्छ । यसै आधारमा केवरत भाषाका पक्षहरुलाई पनि हेरिएको छ ।

३.३.२.५.३.१ अपूर्ण पक्ष

अपूर्ण पक्षले काल विशेषमा क्रियाको कार्य व्यापार चालु रहेको वा निरन्तरता रहेको छ भन्ने बुझाउँछ । यो पक्ष भूत र अभूत दुवै कालमा प्रयोग हुन्छ । केवरत र नेपालीका अपूर्ण पक्षका रूपहरुलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१) म खादै छु/खादै थिए ।	मुइँ खाते छि/ खाते छिनु ।
२) हामी खादै छौं/खादै थियौं ।	हमरा खाते छि/खाते छिनु ।
३) तिमी/तिमीहरू खादै छौं/खादै थियौं।	तुइँ/तुमरा खाते छि/ खाते छिलो ।
४) ऊ खादै छ/खादै थियो ।	वहायँ खाते छोक/ खाते छिल्कु ।
५) ऊ खादै छे/खादै थिई ।	वहायँ खाते छोक/खाते छिल्कु ।
६) उनी/उनीहरु खादै छन/खादै थिए ।	वहायँ/वरा खाते छेक/ खाते छिल्की।

माथिका उदाहरणबाट निम्नलिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ । जस्तै :-

- १) नेपाली भाषामा तै/दै लागेका कृदन्त पदहरुबाट र केवरत भाषामा “ते” लागेका कृदन्त पदबाट अपूर्णपक्ष स्पष्ट हुन्छ ।

- २) नेपालीभाषामा सहायक क्रियाबाट काल स्पष्ट हुने हुँदा अपूर्ण पक्ष अभूत र भूत दुबै कालमा प्रयोग हुन्छ तर केवरतभाषामा यस्तो प्रयोग पाइदैन ।
- ३) नेपालीभाषामा अपूर्ण पक्ष बनाउँदा लिङ्ग वचन, आदि सङ्केत सहायक क्रियाले गर्दछन् यो प्रक्रिया केवरत भाषामा पाइदैन ।

३.३.२.५.३.२ पूर्ण पक्ष

पूर्ण पक्षले काल विशेषमा क्रियाको कार्यव्यापार पूरा भइसकेको तर त्यसको प्रभाव कायमै रहेको अवस्था हो । यो व्यवस्था नेपाली भाषा र केवरत भाषा दुबै भाषामा भूत र अभूत दुबै कालमा देखिन्छ । जस्तै :-

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१) मैले भात खाएको छु/थिएँ ।	१) मुईं भात खाल्होक/खहिनु ।
२) हामीहरूले भात खाएका छौं/थियौँ ।	२) हमरा भात खाल्होक/खहिनु ।
३) तैले भात खाएको छस्/थिइस् ।	३) तुईं भात खालिस्/खहिलो ।
४) तिमीले/तिमीहरूले भात खाएका छौं/थियौँ ।	४) तुईं/तुमरा भात खालिस/खहिलो ।
५) सीताले भात खाएकी छे/थिई ।	५) सीता भात खाल्होक/खहिल्कु ।
६) तिनले भात खाएका छन्/थिए ।	६) वहायँ भात खाल्होक/खहिल्कु ।

माथिका उदाहरणबाट निम्नलिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ । जस्तै :-

- १) नेपालीभाषामा एको, एका, एकी लागेका कृदन्त पदका साथ कालबोधक सहायक क्रिया जोडेर पूर्ण पक्ष निर्माण गरिन्छ भने केवरतभाषामा उ, इ, ओ, प्रत्यय जोडी पूर्ण पक्ष बनेका देखिन्छ।
- २) नेपाली र केवरत भाषामा कालको भिन्नता सहायक क्रियाबाट भएको देखिन्छ ।
- ३) नेपालीमा पूर्ण पक्षका सहायक क्रिया नेपालीमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर आदिबाट प्रभावित देखिन्छ तर केवरत भाषामा त्यस्तो देखिदैन ।

३.३.२.५.३.३ अज्ञात पक्ष

क्रियाको कार्यव्यापार भूतकालमा भएको तर वक्तालाई अहिले (वर्तमानमा) थाहा भएको अतिरिक्त सूचना दिने भाषिक रूप नै अज्ञात पक्षहो । नेपाली भाषामा भूतकालिन

रूप+वर्तमान कालिक रूप मिलेर अज्ञात पक्ष बनेको देखिन्छ तर केवरतभाषामा यस्तो प्रयोग भएको पाइँदैन । जस्तै :-

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१) म त निदाएछु ।	मुइँ ते निनाय गेनु ।
२) हामी त निदाएछौँ ।	हमरा ते निनायँ गेल्लिह ।

माथिका उदाहरणबाट नेपालीभाषामा अज्ञात पक्षको प्रयोग पाइए पनि केवरतभाषामा यसको प्रयोग पाइँदैन ।

३.३.२.५.३.४ अभ्यस्त पक्ष

क्रियाको बानी वा अभ्यासका रूपमा दोहोरिने अवस्थालाई अभ्यस्त पक्ष भनिन्छ । नेपाली भाषा र केवरतभाषामा को यसरूपहरूलाई यसप्रकार प्रस्तुत गरेको छ ।

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१) मैले पढनु पर्थ्यो ।	मोक पोढवा पोरछिले ।
२) हामी खेती गर्थ्यो ।	हमरा खेती कोरछिनु ।
३) राम क्याम्पस जान्थ्यो ।	राम क्याम्पस जाछिल्की ।
४) तँ रून्थिस् ।	तुइँ कानिस ।

माथिका उदाहरणबाट निम्नलिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ ।

- १) नेपालीमा पक्ष पूर्ण, अपूर्ण, अज्ञात र अभ्यस्त पक्ष मात्र पाइन्छ भने केवरतभाषामा पूर्ण र अपूर्ण दुई पक्ष स्पष्ट देखिन्छ र अन्य पक्ष त्यति स्पष्ट छैन ।
- २) नेपालीमा तै/दै लागेका कृदन्त पदहरूबाट र केवरतमा “ते” लागेका कृदन्त पदबाट अपूर्ण पक्ष स्पष्ट हुन्छ । नेपालीमा सहायक क्रियाबाट काल स्पष्ट हुन्छ । नेपालीमा सहायक क्रियाबाट काल स्पष्ट हुने हुदाँ अपूर्ण पक्ष अभूत र भूत दुवै कालमा प्रयोग हुन्छ तर केवरतभाषामा त्यस्तो प्रयोग हुँदैन ।

- ३) नेपालीमा एको, एका, एकी लागेका कृदन्त पदका साथ कालबोधक सहायक क्रिया जोडेरपूर्ण पक्ष निर्माण गरिन्छ भने केवरत भाषामा उ, इ, अ प्रत्यय जोडी पूर्ण पक्ष बनेको पाइन्छ ।
- ४) नेपालीमा दुबै प्रकारका पक्ष बोधक लिङ्ग तथा वचन सङ्केतक रूपमा लागेको पाइन्छ तर केवरतभाषामा पाइदैन ।

३.३.२.६ भाव

भाषामा प्रयोग गर्ने व्यक्तिको मनोभाव वा मनाशयलाई बुझाउने व्याकरणिक कोटिलाई भाव भनिन्छ । अर्को शब्दमा क्रियाको वास्तविक अर्थसँगै वक्ता वा लेखकको अभिवृत्ति समेत प्रकट गर्ने क्रियाको रूपलाई भाव भनिन्छ (शर्मा, २०५६) । भावलाई निश्चय, आशा, इच्छा, सम्भावना र सङ्केतार्थ गरी ५ वर्गमा विभाजन गरिन्छ । तर क्रियाका रूपहरुबाट आज्ञार्थ, इच्छार्थ, सम्भावनार्थ, सङ्केतार्थ जस्ता भावको बोध हुन्छ । काल र पक्षको बोधक रूपहरु नै निश्चयार्थ भएका हुँदा यहाँ अरू भावको मात्र चर्चा गरिएको छ ।

३.३.२.६.१ आज्ञार्थ

आज्ञार्थ भन्नाले वक्तको उपस्थितिमा (वर्तमान) श्रोताको कार्यव्यापार सम्पन्न हुँदा आज्ञाको भाव बुझाउँछ । यसैले आज्ञार्थको प्रयोग द्वितीय पुरूषमा मात्र हुन्छ । जस्तै :-

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१) तँ घर जा ।	तुइँ घर जा ।
२) तिमी घर जाऊ ।	तुइँ घर जा ।
३) तिमीहरू घर जाओ ,	तुमरा जाओ ।

माथिका उदाहरणबाट निम्नलिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ । जस्तै :-

- १) नेपालीमा आ, ऊ, ओ र केवरतमा “आ” “ओ” प्रत्यय लाग्दछन् ।
- २) द्वितीय पुरूष आदररहित एकवचनमा आउने प्रत्यक्ष आज्ञार्थका निम्ति नेपालीका “न” प्रत्ययले पनि आदर र वचनरहित आज्ञार्थ जनाउँछ ।

३.३.२.६.२ इच्छार्थ

क्रियाबाट वक्ताको इच्छाको बोध हुने भाव इच्छार्थ हो । नेपाली भाषा र केवरत भाषाका इच्छार्थ वाक्यहरू तुलनात्मक स्थितिमा तल प्रस्तुत गरिएका छन् :-

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१) म भात खाऊँ ।	मुइँ भात खई ।
२) हामी भात खाऔ ।	हमरा भात खई ।
३) तँ भात खाएस् ।	तुई भात खइस् ।
४) तिमी/तिमीहरूले भात खाए ।	तुई/तुमरा भात खइस/खएन ।
५) ऊ भात खाओस् ।	वहायँ भात खओक ।
६) उनी /उनीहरू भात खाऊन् ।	वहायँ/वरा भात खओक ।

माथिका उदाहरणबाट निम्न लिखिततथ्य स्पष्ट हुन्छ । जस्तै :-

- १) नेपाली भाषामा सबै पुरुषमा इच्छार्थ प्रयोग हुन्छ भने केवरत भाषामा पनि सबै पुरुषमा इच्छार्थक प्रयोग भएको देखिन्छ । यसका निम्ति नेपालीभाषामा घातुमा ऊ, औ, एस, ए, ओस, अन रूप लाग्छ भने केवरतमा ई, इस, ओक, एन आदि रूपको प्रयोग हुन्छ ।

३.३.२.६.३ सम्भावनार्थ

सम्भावनार्थले क्रियाका कार्यव्यापारको सम्भावना, अड्कल आदिको बोध गराउँछ । यसका निम्ति नेपालीभाषामा प्रत्ययहरूको प्रयोग गरिन्छ, र केवरत भाषामा “हवापाए” प्रत्ययको प्रयोग गरिन्छ । जस्तै :-

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१) आज पानी पर्ला ।	आजके पानी पोतेक हवापाय ।
२) म घर जाउँला ।	मुइँ घर जामु हवापाय ।
३) हामी घर जाऔला ।	हमरा घर जामु हवापाय ।
४) तँ घर जालास्/जालिस् ।	तुइँ घर जाबो हवापाय ।
५) तिनी/तिनीहरू घर जालान् ।	वहायँ घर जातोक हवापाय ।
६) ऊ घर जाला/जाली ।	वहायँ घर जातेक हवापाय ।
७) उनी/उनीहरू घर जालान् ।	वहायँ/वरा घर जातोक हवापाय ।

माथिका उदाहरणबाट निम्नलिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ । जस्तै :-

- १) नेपालीमा “ल” र केवरतमा “हवापाए” रूपले सम्भवनाको भावबोध गरिएको देखिन्छ । यस्ता क्रियाहरूले सामान्यतः भविष्यत्काललाई जनाउँछन् । यिनीहरू लिङ्ग, वचन, पुरूष र आदरबाट पनि परिवर्तित हुन्छन् ।

३.३.२.६.४ सङ्केतार्थ

वाक्यमा कारण-कार्यको स्थिति रहेमा सङ्केतार्थ भावको बोध हुन्छ । यस्तो स्थितमा एकभन्दा बढी समापिका वा असमापिका क्रिया एउटै वाक्यमा आउन सक्छन् । नेपाली र केवरत भाषाका सङ्केतार्थ वाक्यहरू तल देखाइएको छ ।

नेपाली

- १) उसले बोलायो भने म जान्छु ।
२) रामले बोलाएमा म जान्छु ।

केवरत

- वहायँ बोलाले मुइँ जामु ।
राम बोलाले से मुइँ जामु ।

माथिका उदाहरणबाट निम्नलिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ । जस्तै :-

- १) दुवै भाषामा समापिका क्रियाको संयुक्त कार्यबाट सङ्केतार्थको बोध हुन्छ ।

३.३.३ कारक र विभक्तिको आधारमा

वाक्यमा आई मुख्य गरी क्रियासँग साक्षात सम्बन्ध राख्ने नामिक पदलाई कारक भनिन्छ (श्रेष्ठ, २०५३) । वाक्यमा क्रियाको कार्यमा सहायक वा साधक हुने शब्दलाई कारक भनिन्छ । नेपालीभाषामा कारक कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान, अपादान र अधिकरणका रूपमा चिनिन्छ (अधिकारी, २०६३) । यसै गरी सम्बन्ध र सम्बोधनलाई जोड्दा कारकको सङ्ख्या आठवटा हुन्छ । नेपाली भाषा र केवरत भाषामा पाइने कारक र विभक्तिको सम्बन्धलाई तल देखाइएको छ :-

	<u>कारक</u>	<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१)	कर्ता	ले, बाट, द्वारा	ड
२)	कर्म	लाई	अक
३)	करण	ले, बाट, द्वारा,	दे
४)	सम्प्रदान	लाई, लागि, निम्ति	तेने
५)	अपादान	देखि, बाट	से
६)	अधिकरण	मा	रत/डत

विभक्तिको चर्चा गर्दा सम्बन्ध र सम्बोधनको पनि चर्चा गरिन्छ । यिनीहरू पनि कारकका चिह्न जस्तै हुन्छन् तर सम्बन्धवाचक पद र सम्बोधन क्रियासँग प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित नहुने हुँदा यिनीहरूलाई कारक मानिदैन । यसका विभक्ति चिन्ह भने यस प्रकार हुन्छन् :-

	<u>कारक</u>	<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१)	सम्बन्ध	को,का,की, रो,रा,री, नो,ना,नी	र
२)	सम्बोधन	ए, हो ,हँ,	हे, रे

नेपाली भाषा र केवरत भाषाका कारक र विभक्तिका वाक्यहरू यसप्रकार छन् ।

३.३.३.१ कर्ताकारक र विभक्ति

कर्ताकारक भनेका क्रियाको कार्य पूरा गर्ने पद हो । नेपाली भाषामा 'ल' र केवरत भाषा मा "ड" रूपबाट कर्ता कारकको बोध गराइएको देखिन्छ । जस्तै :-

- १) रामले भात खायो । राम भात खाल्कु ।
- २) प्रधानमन्त्रीले राजीनामा दिनुभयो । प्रधानमन्त्रीड राजीनामा दिल्की ।

३.३.३.२ कर्मकारक र विभक्ति

कर्म कारक भनेको क्रियाको फल वा असर प्राप्त गर्ने पद हो । नेपालीभाषामा "लाई" र केवरतभाषामा 'डक', 'अक' रूपको प्रयोग गरी कर्मकारक बोध गराइएको पाइन्छ । जस्तै :-

नेपाली

केवरत

१) रामले हरिलाई पिट्यो ।	राम हरिक मारिल्क ।
२) केटाले केटीलाई हेन्यो ।	छौराड छौरीडक देखिल्क ।
३) रामले भाइलाई पैसा दियो ।	राम भाइडक पैसा दिल्क ।

३.३.३.३ करण कारक र विभक्ति

करण भनेको कार्यको साधन वा माध्यम जनाउने पद हो । नेपाली भाषामा ले, बाट, द्वारा र केवरतमा 'दे' रूपबाट करण कारकको बोध गराएको देखिन्छ । जस्तै :-

नेपाली

केवरत

१) रामले कलमले लेख्यो ।	राम कलमड दे लिखिल्क ।
२) केटोले ढुङ्गाले हान्यो ।	छौराड पत्थल दे ठोकिल्क ।

३.३.३.४ सम्प्रदान कारक र विभक्ति

सम्प्रदान भनेको क्रियाबाट प्रत्यक्ष रूपमा लाभ प्राप्त गर्ने पद हो । नेपालीभाषामा लाई लागि, निम्ति र केवरतभाषामा "तेने" जस्ता चिन्हहरू लगाइन्छ । जस्तै :-

नेपाली

केवरत

१) पूजालाई फूल टिप ।	पूजार तेने फूल तुर ।
२) <u>बिरामीको</u> निम्ति औषधी किन्यो ।	<u>बेमारिडर</u> तेने दावा किनिल्को ।

३.३.३.५ अपादान कारक र विभक्ति

अपादान भनेको कार्यको स्रोत वा प्रारम्भ बिन्दु जनाउने पद हो । नेपालीमा बाट, देखि र केवरतमा "से" रूपबाट अपादानको बोध गराइएको पाइन्छ । जस्तै :-

नेपाली

केवरत

१) <u>रूखबाट</u> पातहरू भर्छन ।	गाछडसे पथैला पोरछेक ।
२) धेरै मानिसहरू <u>आन्दोलनदेखि</u> डाराउँछन् ।	बहुतला आद्मी आन्दोलनसे डराछोक ।

३.३.३.६ अधिकरण कारक र विभक्ति

अधिकरण भनेको आधार वा आश्रय हो । नेपाली भाषामा "मा" र केवरत भाषामा "त" रूपले अधिकरण कारकको बोध गराइएको पाइन्छ । जस्तै :-

नेपाली

- १) भोलामा किताब छ ।
- २) उसमा सबै असल छ ।

केवरत

- भलाडत किताब छोक ।
- उड्त गोट्टेला बढिया छोक ।

३.३.४ वाच्य

वाक्यमा कर्ता, कर्म वा भाव (क्रिया) मध्ये कुनै एकलाई प्रधान मान्ने व्याकरणात्मक कोटिलाई वाच्य भनिन्छ । क्रियाको अन्तिम प्रत्यय वाक्यमा वाचक हुन्छ, त्यससँग मेल राख्ने क्रिया नै वाच्य हो । यसरी क्रियाको अन्तिम प्रत्ययले कर्ता बुझायो भने कर्तृवाच्य, कर्म बुझायो भने कर्मवाच्य र कर्ता र कर्म दुबै बुझाएन भने भाववाच्य हुन्छ (पोखरेल, २०५४) । यस आधारमा केवरत भाषामा हेर्दा कर्तृवाच्य मात्र पाइन्छ । केवरत भाषामा कर्म र भाववाच्य पाइँदैन ।

नेपाली

- १) मैले गाई देखे ।
- २) गाई देखियो ।
- ३) बेस्सरी मसु खाइन्छ ।
- ४) आफू गाडीबाट आइयो ।

केवरत

- मुइँ गाय देख्नु ।
- गायड देखाल गेल्कु ।
- खोब मास खालजाबे ।
- मुइँ गारीसे ओनु ।

माथिका उदाहरणबाट निम्न लिखित तथ्य स्पष्ट हुन्छ । जस्तै :-

- १) नेपाली भाषामा तीन किसिमको वाच्य देखिन्छ, भने केवरतभाषामा त्यस्तो व्यवस्था पाइँदैन ।
- २) केवरत भाषामा कर्तृवाच्य पाइए पनि कर्मवाच्य र भाववाच्य पाइँदैन ।

३.३.५ वाक्यको आधारमा

संरचनाका आधारमा वाक्यहरूलाई सरल र जटिल वाक्य गरी दुई वर्गमा देखाउन सकिन्छ । जटिल वाक्यहरूमा संयुक्त र मिश्र वाक्यहरू पर्दछन् । यहाँ केवरत भाषाका वाक्यहरूलाई सरल, संयुक्त र मिश्र गरी तीन वर्गमा राखेर चर्चा गरिएको छ ।

३.३.५.१ सरल वाक्य

एउटा मात्र उपवाक्य भएको वाक्यलाई सरल वाक्य भनिन्छ । यसमा वाक्यको समापक भएर एउटा क्रियापद आउने हुन्छ । परम्परागत व्याकरणमा भने जतिसुकै असमापक क्रियाहरू भएपनि एउटा मात्र समापक क्रिया भए सरल वाक्य मानिन्छ । तर भाषा विज्ञानमा एक मात्र समापक क्रिया भएको वाक्य मात्र सरल वाक्य मानिन्छ (यादव र रेग्मी, २०५९) । सरलवाक्यमा उद्देश्य खण्ड र विधेय खण्ड अनिवार्य रूपमा रहन्छ । सरल वाक्यमा विस्तारकहरू पनि प्रयोग भएको पाइन्छ । जस्तै :-

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१) हरिले भात खायो ।	हरि भात खाल्कु ।
२) जोगी नेता भयो ।	जोगी नेता होल्कु ।
३) नेपालको राजधानी काठमाडौं हो ।	नेपालेर राजधानी काठमाण्डु छेक ।

३.३.५.२ मिश्र वाक्य

एउटा प्रधान उपवाक्य र एक वा एकभन्दा बढी आश्रित उपवाक्यको सम्बन्धबाट बनेको सिङ्गो संरचनालाई मिश्रवाक्य भनिन्छ । एक भन्दा बढी उपवाक्यहरू भएपनि वाक्यहरू समपदिक स्थितिमा नभई विषमपदिक स्थितिमा आउँछन् (अधिकारी, २०६२) । मिश्रवाक्य बन्दा सापेक्ष संयोजकको प्रयोग गरिएको हुन्छ । केवरत भाषामा मिश्र वाक्यहरू यस प्रकार पाइन्छ :-

<u>नेपाली</u>	<u>केवरत</u>
१) जो मिहिनेत गर्छ त्यो सफल हुन्छ ।	१) जहायँ मेहतन कोरछेक वहायँ सफल होछेक ।
२) जहाँ फूल फुल्छ त्यहाँ बासना चल्छ ।	२) जेठिन फूल फुल्छेक सेठिन महक चल्छेक ।
३) जब पानी पर्छ तब जाडो बढ्छ ।	३) जेखुन पानी (जल) पोरछेक सेखुना जाड बढ्छेका

केवरत भाषाका मिश्रवाक्यका सापेक्ष संयोजकहरू जहायँ-वहायँ, जेठिन-सेठिन, जब-तब, जेखुन-सेखुन आदि हुन् ।

३.३.५.३ संयुक्त वाक्य

दुई वा दुईभन्दा वढी सरल वाक्यहरूको समपदिक संयोजक भएमा संयुक्त वाक्य बन्छ (अधिकारी, २०६२) । दुईवटा स्वतन्त्र वाक्य भए पनि एक आपसमा निरपेक्ष संयोजकले जोडेर अथवा संयोजक बिना नै क्रमशः राखिएको हुन्छ । केवरत भाषामा संयुक्त वाक्यलाई यसरी प्रस्तुत गरिन्छ । जस्तै :-

नेपाली

- १) वृक्षारोपन गरेन, त्यसैले पहिरो गयो ।
- २) राम घर गयो र खाजा खायो ।
- ३) न सीता गई न राधा गई ।

केवरत

- १) गाछ निबुनिल्कि वहिसे पहिरो गेल्ली ।
- २) राम घर गेल्लु आर जालपान खाल्लु ।
- ३) ने सीता गेल्लु ने राधा गेल्लु ।

माथिका केवरत भाषाका वाक्य संरचनामा देखाए अनुसार स्वतन्त्र उपवाक्यहरूलाई सापेक्ष संयोजकले जोडेर बनेकाले यी वाक्यहरू संयुक्त वाक्य बनेका छन् ।

केवरत भाषाको वाक्यहरूलाई अर्थ वा भावका आधारमा नेपाली भाषाको जस्तै :- आज्ञार्थ, इच्छार्थ, सम्भावनार्थ र सङ्केतार्थ गरी ४ किसिम र संरचनात्मक आधारमा सरल, मिश्र र संयुक्त गरी तीन वर्गमा विभाजन गर्न सकिन्छ । नेपाली भाषामा जस्तै केवरत भाषाका सरल वाक्यहरू उद्देश्य + विधेय खण्ड अनिवार्य रहेको पाइन्छ । सरल वाक्यमा उद्देश्य + विधेयका विस्तारकहरू पनि पाउन सकिन्छ । केवरत भाषाका मिश्र वाक्यहरू सापेक्ष संयोजकहरू जहाँय-वहाँय, जेठिन-सेठिन, जब-तब, जेखुना-सेखुना, कायकि आदि प्रयोग गरेर बनेको छ । संयुक्त वाक्यहरूको निर्माण गर्ने निरपेक्ष संयोजकहरू वहिसे, लेकिन, ताहारपोर, या, आर, ने-ने, कि-कि आदि भएको पाइन्छ ।

३.३.६ सारांश

केवरत भाषामा वाक्यहरूको संरचनामा कर्ता + कर्म + क्रिया (SOV) रहेको पाइन्छ । वाक्यहरू आधारभूत रूपमा उद्देश्य + विधेयको संरचनामा नै रहेर उद्देश्य विस्तारक र विधेय विस्तारकका साथ वाक्यहरू निर्माण भएको पाइन्छ । केवरत भाषामा वा भावका आधारमा, संरचनात्मक वाक्यहरूलाई वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । संरचनात्मक आधारमा वाक्यहरू सरल, मिश्र र संयुक्त वाक्य पाइन्छ । अर्थका आधारमा कारकहरू कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान,

अपादान, अधिकरणमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । आदरार्थी प्रयोगमा नेपालीभन्दा भिन्नै किसिमले वाक्यको अन्त्यमा “रे” सामान्य र “हे” उच्च आदरार्थी प्रयोग पाइन्छ, भने नाताकुटुम्बजमा “हुनी” “हिनी” को प्रयोग पाइन्छ । वचनमा एकवचन बहुवचन गरी दुईवटा मात्र रहेका छन् । भने लिङ्ग भेद कर्तामा पाइए पनि क्रियापदमा पाइदैन । पुरुषमा प्रथम, द्वितीय र तृतीय तीनै पुरुष पाइन्छ । केवरत भाषामा भूत र अभूत गरी दुई कालमा विभाजित मात्र छ । अभूतकालमा वर्तमान कालकै प्रयोगबाट भविष्यत कालको समेत जनाउ दिने हुनाले वर्तमान काल मात्र पाइन्छ भन्न सकिन्छ । केवरत भाषामा कर्तृवाच्य मात्र पाइन्छ । कर्मवाच्य र भाववाच्यको प्रयोग व्यवहारमा भेटिएको छैन ।

अध्याय - चार

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव

शोधपत्रको पहिलो अध्यायमा शोध परिचय प्रस्तुतगरी नेपाली र केवरत दुबै भाषाको चर्चा गर्दै नेपालको भाषिक स्थिति र केवरत भाषाको बारेमा चर्चा गरिएको छ । यसै क्रममा नेपालमा बोलिने चार भाषा परिवारहरु भारोपेली, भोटवर्मेली, द्रवीड र आग्नेय भाषाहरुको वर्णन गर्दै भाषा परिवार थाहा नभएका भाषाका सम्बन्धमा पनि वर्णन गरिएको छ । राष्ट्रिय जनगणना वि.स. २०५८ अनुसार केवरत जातिको बसोबास स्थान र भाषाको अवस्था प्रस्तुत गरिएको छ । केवरत भाषाको सम्बन्ध बंगाली भाषासँग जोडिएको देखिन्छ । नेपालका केवरत भाषाको मूलथलो मोरङ्ग र आंशिक रूपमा भ्रुपा जिल्ला नै हो । यसै अध्यायमा केवरत भाषाका क्षेत्रहरु र केवरत भाषाको उत्पत्ति स्रोतलाई उल्लेख गरेको छ ।

दोस्रो अध्यायमा केवरत जातिको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, जातिको परिचय, रहनसहन, भेषभूषा, शारीरिक बनोट, आवास, जन्म, विवाह, मृत्यु संस्कारहरु, धार्मिक सांस्कृतिक पर्वहरु, जातीय राज्य व्यवस्था आदिलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

तेस्रो अध्यायमा केवरत भाषाका नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया आदि शब्दवर्गहरु अन्य भारोपेली परिवारका भाषाहरु मैथिली, नेपाली, हिन्दी आदि सँग मिल्ने गरेको पाइन्छ । त्यस्तै नामयोगी, क्रियायोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक तथा निपात जस्ता अविकारी शब्दहरु पनि केवरत भाषामा पाउन सकिन्छ । यसै अध्यायमा केवरत भाषामा सामान्य आदरार्थी (तुई) र उच्च आदरार्थी (हुनी/हिनी) पाइन्छ । केवरत भाषामा नेपाली भाषा भै लिङ्ग पाइन्छ । कर्ता पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग जे भएपनि क्रिया को रूप पुलिङ्ग नै हुन्छ । वचन नेपाली भाषा भै एकवचन र बहुवचन दुई किसिमको नै हुन्छ । वचनमा पनि तृतीय पुरुष बाहेक अरुमा क्रियाको रूप एउटै हुन्छ अर्थात एकवचन नै प्रयोग हुन्छ । नेपालीमा ओकारान्तलाई आकारान्तमा परिवर्तन गरी “हरु” प्रत्यय जोडिन्छ भने केवरतभाषामा “रा” प्रत्यय जोडेर बहुवचन बनाइन्छ । तर मानवेत्तर कर्तामा “ला” जोडेर बहुवचन बनाइन्छ । नेपाली भाषा र केवरत भाषा दुबैमा पुरुषको व्यवस्था (प्रथम, द्वितीय, तृतीय) भएको पाइन्छ । नेपालीमा प्रथम पुरुषमा बहुवचनमा रूपले “हरु” विभक्ति लिएका छन तर केवरत भाषाका तृतीय

पुरूषमा सर्वनामले मात्र एकवचन र बहुवचनका विभक्ति आएका छन् । नेपालीमा अनादर , आदर, उच्च आदर को व्यवस्था पाइन्छ भने केवरत भाषामा त्यस्तो व्यवस्था पाइदैन । सामान्य आदरलाई नै उच्च आदर सम्झीनु पर्छ वा पुरूष कर्ताको लागि “हे” र स्त्री कर्ताको लागि “गे” सम्बोधनबाट उच्च आदरार्थीको बोध गराइन्छ । दुवै भाषामा अर्थका आधारमा कारक/विभक्ति, कर्ता, कर्म, करण, सम्प्रदान, अपादान, अधिकरण को व्यवस्था भएको पाइन्छ ।

त्यसैगरी नेपाली र केवरत भाषाका काल, पक्ष र भावको तुलना गरिएको छ । कालको तुलनात्मक चर्चा गर्ने क्रममा दुवै भाषामा काल भूत र अभूत दुई प्रकारका छन् । तर नेपालीमा अभूत अन्तर्गत वर्तमानकाल र भविष्यत काल पाइन्छन भने केवरतमा तीन काल भएपनि वर्तमान जस्तै भविष्यत काल त्यति प्रष्ट छैन । नेपाली भाषामा कालका चार पक्षहरु (सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण र अज्ञात) देखिन्छ तर केवरतमा अज्ञात बाहेक अरू तीन पक्षहरु रहेको पाइन्छ । दुवै भाषामा भाव- आज्ञार्थ, इच्छार्थ, सम्भावनार्थ र सङ्केतार्थ गरी चार प्रकारका रहेका छन् । नेपाली भाषामा “न” र केवरत भाषामा “नि” रूपबाट अकरणको बोध गरिएको देखिन्छ ।

अध्याय चारमा प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावलाई विश्लेषण गरिएको छ । उपलब्ध तथ्याङ्कहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा यस शोधको मुख्य प्राप्तिहरूलाई बुदागत रूपमा यसरी प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

४.१. प्राप्ति :

नेपाली भाषा र केवरत भाषाको व्यक्तिरेकी अध्ययन गर्दा यी दुवै भाषामा कतिपय समानता र कतिपय भिन्नताहरू प्रष्टै देख्न सकिन्छ ।

४.१.१. नेपाली भाषा र केवरत भाषाका समानताहरू:

- (क) नेपाली भाषामा भै केवरत भाषाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि खोज्दै जादा करिब ५ सय वर्ष पहिले देखि नै नेपालमा रहेको ।
- (ख) चारवर्ण छत्तीसजातको साभा फुलवारीमा केवरत जाति र भाषा पनि एक हुनु ।
- (ग) केवरत जातिको पनि छुट्टै भाषा, संस्कृति र परम्परा हुनु ।
- (घ) केवरत जातिका वसोवास क्षेत्रहरूको पहिचान हुनु ।
- (ङ) नेपाली भाषामा भै केवरत भाषामा पनि व्याकरणिक व्यवस्था हुनु ।

- (च) नेपाली भाषामा भै केवरत भाषामा पदवर्गहरू नौ भागमा बाडिएको हुनु ।
- (छ) नेपाली भाषामा भै केवरत भाषामा लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरको व्यवस्था हुनु ।
- (ज) केवरत भाषामा पनि काल, पक्ष, भाव, वाच्य र वाक्यको व्यवस्था हुनु ।
- (झ) केवरत भाषामा पनि शब्दभण्डार, उखान र टुक्काको व्यवस्था हुनु ।

४.१.२. नेपाली भाषा र केवरत भाषाका भिन्नताहरू:

- (क) केवरत भाषामा विशेष्यका आधारमा विशेषणको रूपायण नहुनु ।
- (ख) केवरत भाषामा लिङ्ग अनुसार क्रियापदको व्यवस्था नहुनु ।
- (ग) केवरत भाषामा नेपाली भाषामा भै वचन अनुसार क्रियापदको व्यवस्था नहुनु ।
- (घ) केवरत भाषामा पुरुष अनुसार क्रियापदको सङ्गति नहुनु ।
- (ङ) नेपाली भाषा भै केवरत भाषामा आदरको व्यवस्था नहुनु ।
- (च) केवरत भाषामा कालको व्यवस्था भए पनि भविष्यत कालको प्रयोग त्यति प्रष्ट नहुनु ।
- (छ) केवरत भाषामा कर्तृवाच्यको मात्र प्रयोग हुनु ।
- (ज) केवरत भाषामा अभ्यस्त भूतको प्रष्ट प्रयोग नहुनु ।

४.२. निष्कर्ष :

अध्ययन र अनुसन्धानको अभिप्रायः समस्याको गहिराइमा पुगि निचोड प्रस्तुत गर्नु हो । यहाँ नेपाली र केवरत भाषाका बीचमा के-कस्ता समानता र भिन्नता रहेका छन् भन्ने कुरालाई व्याकरणात्मक कोटिका आधारमा अध्ययन गरिएकोछ । पहिलो र दास्रो भाषा सिकाईका क्रममा देखिने त्रुटिको प्रकृति फरक-फरक भएता पनि त्रुटि बिना भाषा सिकाइ असम्भव छ । मातृभाषा कै व्याकरणिक व्यवस्थालाई सिकारूले दास्रो भाषामा स्थानतरन गर्न खोज्दा त्रुटि हुने गर्दछ ।

मनोवादी सम्प्रदायले त्रुटिहरूलाई सिकाइ प्रक्रियाको सङ्केतको रूपमा लिन्छन् । संरचनावादीहरू व्यक्तिरेकी विश्लेषणलाई बढी जोड दिन्छन् । मनोवादीहरू त्रुटि विश्लेषणलाई भाषा शिक्षणमा विद्यार्थी केन्द्रित विधिको रूपमा प्रयोग गर्नु पर्छ भन्ने धारण राख्दछन् ।

प्रत्येक भाषाको संरचना फरक-फरक हुन्छ । व्यक्तिले पहिलो भाषिक संरचनालाई दोस्रो भाषिक संरचनामा प्रयोग गर्दा भाषा सिकाइमा समस्या उत्पन्न हुन्छन् । यहाँ नेपाली भाषा र केवरत भाषालाई व्याकरणिक कोटिका आधारमा तिनीहरू बीच रहेका भिन्नताहरूको अध्ययन गर्दा थुप्रै त्रुटिहरू देखिएका छन् । जसलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ :

- (क) केवरत भाषामा विशेष्यको आधारमा विशेषणको रूपायन नहुने हुनाले वाक्य सङ्गतिमा विचलन आएको छ ।

- (ख) केवरत भाषाका लिङ्ग अनुसार क्रियापदको व्यवस्था नहुने हुनाले क्रियापदका आधारमा लिङ्गीय भेद पाइँदैन । तसर्थ वाक्य सङ्गतिमा लिङ्गको सही प्रयोग नहुने समस्या देखापर्छ ।
- (ग) वचनगत त्रुटिहरूमा अधिकांश त्रुटिहरू बहुवचन भेदकका साथमा एकवचन भेदकको र एकवचन भेदकको साथमा बहुवचन भेदकको प्रयोग समेत हुने हुनाले केवरत भाषी विद्यार्थीले नेपाली भाषाको वचनगत सङ्गतिमा त्रुटि गर्दछन् ।
- (घ) केवरत भाषामा एकवचन र बहुवचन कर्ताका लागि समान क्रियाको प्रयोग गर्नाले वचन सङ्गतिमा त्रुटि गर्दछन् ।
- (ङ) केवरत भाषामा प्रत्येक पुरुषलाई जनाउन छुट्टाछुट्टै सार्वनामिक पदको व्यवस्था नभएकोले सर्वनामको सही प्रयोग नगरेको पाइयो ।
- (च) केवरत भाषामा पुरुषको व्यवस्था नेपाली भाषामा भै प्रष्ट नभएकोले कर्ता अनुसार क्रियापदको सङ्गति वा प्रयोगमा त्रुटिहरू गर्ने गर्दछन् ।
- (छ) केवरत भाषामा आदरको आधारमा क्रियापदको भेद नरहेकाले उच्च आदरार्थी कर्ताका लागि मध्यम आदरार्थी क्रियापद तथा निम्न आदरार्थी कर्ताका लागि उच्च आदरार्थी क्रियापद प्रयोग गरेको पाइयो ।
- (ज) नेपाली भाषा र केवरत भाषा बीचको भाषिक संरचनामा भेद देखा परेकाले अधिकांश त्रुटिहरू यही अलग भाषिक संरचनाका व्यवधानका कारण उत्पन्न भएको पाइएको छ ।

४.३. सुभावः

सिकाइ आफैमा जटिल प्रक्रिया हो । यसमध्ये पनि भाषा सिकाइ अझ संवेदनशील छ । नेपाल बहुभाषिक देश हो । यस्तो सामाजिक परिवेशमा भाषा सिकाइ भन जटिल हुन्छ । पहिलो भाषाले दोस्रो भाषा सिकाइलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दछ । नेपाली भाषालाई पहिलो भाषाका रूपमा सिक्ने विद्यार्थीहरूले शुद्ध भाषिक प्रयोग गर्न नसकिरहेको अवस्थामा दोस्रो भाषा सिक्ने सिकारूले कथ्य र लेख्य भाषाको दुवै प्रयोगमा त्रुटि गर्नु स्वभाविक मानिन्छ । भाषा सिकाइ पूर्ण बनाउनका लागि नेपाली मातृभाषा नभएका विद्यार्थीलाई त्रुटिका सम्भावित क्षेत्रहरू औँल्याई शुद्ध नेपाली भाषा सिकाइमा सहयोग गर्नु अत्यन्त जरूरी छ ।

केवरत भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्दा वाक्य गठनमा गर्ने गरेका अधिकांश त्रुटिहरू मातृभाषा र अन्य व्याकरणात्मक व्यवधानबाट उत्पन्न भएको पाइएको छ । यहाँ राष्ट्रियभाषा, सम्पर्क भाषा तथा विचार विनिमय गर्ने साभा

भाषाका रूपमा नेपाली भाषालाई लिइन्छ । यस सोधको अध्याय तीनमा केवरत भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययनका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ :

- क) केवरत भाषामा नाम पदको स्वरूप अनुसार विशेषणको रूपमा परिवर्तन हुँदैन । तसर्थ केवरतभाषी विद्यार्थीहरूले सबै रूपको नामपदमा समान विशेषण पदको प्रयोग गर्न सक्छन् । तसर्थ शिक्षकले नेपाली भाषाका विशेषणका रूपहरूलाई प्रयोग गरेर फरकको महसुस गराई सुधारको प्रयास गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।
- ख) केवरत भाषामा कर्ता अनुसार क्रिया पदको प्रयोग नहुने भएकाले केवरत भाषी विद्यार्थीहरूले वाक्यको कर्ता फरक भए पनि एउटै क्रियाको प्रयोग गर्ने हुनाले लिङ्ग अनुसार क्रियापदको प्रयोगमा त्रुटि गर्न सक्छन् । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीलाई सैद्धान्तिक रूपबाट भन्दा पनि उदाहरण दिएर प्रयोगात्मक ढङ्गबाट शिक्षण गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।
- ग) केवरत भाषामा एकवचन र बहुवचन गरी वचनको सङ्ख्या दुई रहे पनि कर्ता अनुसार क्रियापदको प्रयोग नहुने हुनाले नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापदको प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्छन् । तसर्थ शिक्षकले वचन पढाउदा उदाहरण दिएर कर्ता र क्रियाको सङ्गति प्रष्ट पारी दिनुपर्छ ।
- घ) केवरत भाषामा आदर अनुसारको क्रियाको व्यवस्था नभएकोले केवरत मातृभाषी विद्यार्थीहरू आदरार्थी क्रियापदको उचित प्रयोगमा समस्या आउने देखिन्छ । अतः प्रयोग मुल्याङ्कन समेत गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
- ङ) शिक्षकले स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषा बीचको अन्तरमा स्पष्ट भई शिक्षण गर्नु प्रभावकारी देखिन्छ ।
- च) वाक्यमा प्रयोग हुने सही रूपको प्रयोगका लागि सैद्धान्तिक व्याकरणको धारणा व्याख्यान विधि द्वारा प्रस्तुत गर्नुका सट्टा प्रयोगमूलक भाषा सिकाइमा जोड दिनु पर्दछ ।
- छ) शिक्षण आफैमा जटिल भएकोले शिक्षण तालिमलाई अनिवार्य बनाउनु पर्ने देखिन्छ ।
- ज) विषयगत शिक्षकको अभावमा अन्तरविषयका शिक्षकले शिक्षण गर्दा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा त्रुटि हुने सम्भावना हुनाले विषयगत शिक्षकको चयनमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

- भ) नेपाली भाषाप्रतिको उपेक्षित मानसिकताको कारण पनि नेपाली भाषाको प्रयोगमा त्रुटिहरूको सङ्ख्या थपेको हुँदा नेपाली भाषाकै उत्थानको लागि भाषा प्रति सबैलाई मोह जगाउनु पर्ने देखिन्छ ।
- ज) दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा शिक्षण गर्दा पहिलो र मातृभाषाको बारेमा ज्ञान भएको शिक्षकलाई भाषा शिक्षण गर्न लगाउने वातावरण उपलब्ध भएको खण्डमा विद्यार्थीहरूले उत्पादनशील अभ्यासको मौका पाउन सक्छन् । जसबाट त्रुटिको संख्या घटाउन सकिन्छ ।
- ट) विद्यार्थीका त्रुटि निराकरणका लागि त्रुटिसँग सम्बन्धित बढी प्रश्नहरू दिने र विद्यार्थीहरूलाई नै बढी सक्रिय बनाई भाषाको लिखित प्रयोगमा प्रतिस्पर्धाको धारणा सृजना गरी शुद्ध भाषिक प्रयोगलाई पुरस्कृत गर्ने, स्यावासी दिने जस्ता उत्साहित क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नु पर्दछ ।
- ठ) शिक्षा शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप दोस्रो भाषी विद्यार्थी केन्द्रित हुनु पर्दछ ।
- ड) केवरत भाषी विद्यार्थीहरूलाई सकेसम्म कक्षाकोठा भित्र र विद्यालय वरिपरि शुद्ध नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने बानीको विकास गर्ने ।
- ढ) शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप भाषिक सीप (सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ) हासिल हुनेगरी एकिकृत हुनु पर्दछ ।
- ण) दोस्रो मातृभाषी विद्यार्थीलाई नेपाली पहिलो भाषा हुने विद्यार्थीसँग घुलमेल गराउनु पर्दछ ।

अध्याय - पाँच

परिशिष्ट

५.१ केवरत जातिको जातीय संस्कार

५.१.१ सामाजिक संस्कार

प्रायः सबै जातिहरूमा जन्मदेखि मृत्युसम्म आ-आफ्नो सामाजिक परम्पराहरू रही आएका छन् । आ-आफ्ना जाति अनुसार परम्परागत रूपमा समाजिक रीतिस्थितिका कार्यहरू गरिनु नै सामाजिक संस्कार हो । यसै क्रममा व्यक्तिको जन्मदेखि मृत्यु पर्यन्तसम्म गरिने विभिन्न कर्महरूलाई केवरत जातिमा के कसरी लिइन्छ भन्ने कुराहरू यहाँ शीर्षक अन्तर्गत राखी चर्चा गरिएको छ ।

५.१.२ जन्मसंस्कार

यस समुदायमा महिला गर्भवती भएपछि गर्भवती र शिशुको स्वास्थ्यलाई ख्यालगरी गर्भवतीको नातागोता र निकटका इष्टमित्रहरूले उक्त गर्भवती महिलालाई आफ्नो घरमा बोलाइ वा उसकै घरमा गई खीर, पुवा, दुध, दहि, फलफुल खुवाउने परम्परा गत प्रचलन रहेको छ । गर्भवती महिलाले खोला तर्दा, गारूरु बाध्ने दाम्लो र डोरी नाघ्नु अनिष्ट हुने परम्परागत विश्वास रहेको छ ।

केवरत जातिमा बच्चा जन्मेपछि सुडेनी (चमानी) द्वारा सालनाल कटाउने गर्दछ । घर आँगन चोख्याउनका निम्ति नवजात शिशुका फुपूहरूलाई घरआगन लिपपोत गर्नका निम्ति निम्तो दिइन्छ जसलाई “कन नुरानी” (केवरत २०६७:११) भनिन्छ । तिनीहरू आएर घर आँगन, लिपपोत गरी शुद्ध पार्ने गर्दछ । यसपछि यसकार्यमा संलग्न महिलालाई (नातेदार) नवजात शिशुका पिताले आफ्नो सामर्थ्य अनुसार कपडा, मेवा मिष्टान दिएर विदाइ गर्छ । सुत्केरी भएको घर परिवार अशुद्ध मानिन्छ र चोख्याउनका निम्ति लौवा (नाँइ) लाई बोलाइन्छ । नाँइ आएर नङ्ग र सुत्केरी आइमाईको नङ्ग स्पर्श गरेर चोख्याउने प्रचलन रहिआएको छ । उक्त कार्य मंगलवार र शनिवार बाहेकका दिनमा गरिन्छ । सुत्केरी बसेको घरमा पुरूषको प्रवेशलाई निषेध गर्नुका साथै जुत्ता, चप्पल प्रवेश निषेध गरिएको हुन्छ । नवजात शिशु र सुत्केरी बसेको घरको छाप्रोमा बयरका हाँगा, पुरानो ठुटे भाडु, पुरानो थोत्रो छालाको जुत्ता

राख्ने परम्परागत चलन रही आएको छ । त्यसै गरी सुत्केरीको सिरानी मुनि हसियाँ, भाडु आदि राख्ने गरिन्छ । घरको दैलोमा बेहङ्गामा सनपाट भुन्ड्याइ डोरी बाँध्ने कार्य गर्दछ । साथै नवजात शिशु राखिएको कोठाको ढोकाको छेउमा हात्तीकनको बोट रोपिन्छ । जुन छिटै सर्दछ । यस बोटको शिघ्र सराई प्रक्रियाले नवजात शिशुको बाधा व्यवधान रहित शारीरिक वृद्धि तर्फ सङ्केत गर्दछ भने बयरको हाँगा आदिको प्रयोगले नवजात शिशु र सुत्केरीलाई भुतप्रेत र टुनामुना, बोक्सीले केही विगान नसक्ने, जनविश्वास रही आएको छ । यस जातिमा धामी भाँकी र तन्त्रमन्त्रको प्रयोगमा पनि विश्वास गरिन्छ र समाजमा यसको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको पाइन्छ । केवरत जातिमा न्वारानको नाम राख्ने प्रचलन छैन । त्यसै गरी चिना, टिप्पणी, अन्नप्रासन, ब्रतबन्ध जस्ता संस्कारहरू छैनन् । नवजात शिशु जन्मेको २०/२५ दिन पछि माइती पक्षबाट १०/११ जानाको सङ्ख्यामा कोसेली, अन्नपातका साथ चेलीको घर आई चेलीलाई लिएर जान्छन् । माइत गएको सुत्केरी १/२ महिना पश्चात शुक्लपक्ष हेरी घर फर्कने गर्दछ । सुत्केरीलाई शुरुमा भात, दाल र उसिनेको आलुको चटनी, अदुवा, सक्कर, मह खुवाउने र पछि भात, सागसब्जी, माछा, दुध, दही, मासुका परिकार पनि खुवाउने गरिन्छ । सुत्केरी शुद्ध नहुञ्जेल इनार, ट्यूबेल छुनु हुदैन । बँच्चाको नामाकरण घटनाबाट, तिथि वा प्रकृतिका चीजसँग मिल्दो जुल्दो राख्नुका साथै हाल आधुनिक परिस्थिति अनुसार प्रचलित नामहरू पनि राख्ने गरिन्छ ।

५.१.३ विवाह संस्कार

केवरत जातिमा उमेर पुगेका केटाकेटीहरूको परम्परागत प्रचलन अनुसार वैवाहिक सम्बन्ध कायम गरी सामाजिकरण गर्नुको साथै दाम्पत्य जीवनको सुरूवात र वंश परम्परालाई निरन्तरता दिनु नै विवाहको मूल उद्देश्य रहेको देखिन्छ । यसकार्यले अभिभावक आफ्नो जिम्मेवारी पूरा गरेको अनुभव र खुशी महसुस गर्छन् ।

केवरत जातिमा आफ्नो छुट्टै प्रकारको वैवाहिक परम्परा वा रीतिरिवाज रहेका छ । हिन्दु वैवाहिक परम्परा अनुसार केटाकेटीको जन्मकुण्डली, चिना, टिप्पणी वा साइत नहेरी आफ्नै पौराणिक परम्परा अनुसार माँगी विवाह गराउने प्रचलन रहेको छ । प्रारम्भमा केवरत जातिमा ५/६ वर्षको उमेरमा केटाकेटीको विवाह गराउने बालविवाह प्रचलन रहेको पाइन्छ ।

तर कलान्तरमा समयसापेक्ष परिवर्तन हुदै १६/१७ वर्ष देखि १८/२० वर्ष उमेर समूहका कोटाकेटी बीच विवाह सम्बन्ध जोड्ने गरिन्छ । कतिपय अवस्थामा अनमेल विवाह भएको पनि पाइन्छ । विवाह मागेर, भागेर र प्रेम विवाह तीन किसिमका विवाहरू प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । तर एक आध बाहेक बढीमात्रामा विवाहरू माँगेर गरेको पाइन्छ । केवरत जातिमा प्रारम्भका विवाहरू र वर्तमान समयका विवाहरू ठिक उल्टो भइरहेका देखिन्छ । पहिले पहिलेका विवाहरूमा केटापक्षले केटी पक्षसँग विवाहको प्रस्ताव लिएर जान्थे र केटी पक्षलाई खुशी पार्न केटीपक्ष र उसको नाता सम्बन्ध कहाँ कोसेलीका रूपमा तोरी तेलको टिन, गुर (सक्कर) र चिनी, पैसा र मिठाइहरू पठाउने र दिने प्रचलन थियो । हाल केटीपक्षले केटापक्ष कहाँ विवाह प्रस्ताव लिएर जान्छ । विवाह हुने निश्चित भए पछि केटी पक्षले कोसेली, भेटीको रूपमा जग्गा, पैसा र कपडा क्षमता अनुसार दिने गरेको पाइन्छ । अन्य जातिमा प्रचलित दहेज प्रथा यस जातिमा पनि प्रभाव पारेको देखिन्छ । विवाहमा बेहुलाले धोती कुर्ता र बेहुलीले चोलो, बरहती (१८ हातको सेतो सुतीको कपडा) अनिवार्य रूपमा लगाइन्छ । यसका साथै हाल रातो सारी, चोलो र पेटीकोट र टाउँकोमा रातो ओढ्नी (आचल) पनि प्रयोग गरिन्छ । (अधरचन्द्र दास केवरतसँग २०६७/७/१० गते लिएको अन्तर्वाताबाट प्राप्त जानकारी) । केवरत जातिमा केटाकेटी दुवै पक्षको मध्यस्थकर्ताको भूमिका निर्वाह गर्ने एकजना व्यक्ति हुन्छ । जसलाई केवरत भाषामा करूहा (केवरत २०६७:१३) भनिन्छ । उसले नै केवरत जातिमा विवाह सम्बन्धको कुरो टुङ्गो लगाउँछ । वैवाहिक सम्बन्धको कुरो टुङ्गो लागेपछि दुलाहा र कन्या (बेहुला र बेहुली) दुवै पक्षको सहमति अनुसार कन्याको आफन्तजनलाई फलफूल र मिठाइहरू कोसेलीको रूपमा पठाउँछ । जसलाई केवरत भाषामा सनेस वा मेजुवानी भनिन्छ । केटीपक्षबाट कोसेली लिएर जानेलाई केटापक्षकोले राम्रोसँग स्वागत सत्कार गर्छन् । यो कार्यक्रमको समापन सँगै दुवैपक्ष बीच बसेर वैवाहिक कार्यक्रमको मिति तोक्ने काम हुन्छ । केवरत जातिमा ९५ प्रतिशत विवाहरू आफ्नै जातिमा र ५ प्रतिशत अन्तर जातीय विवाहरू भएको पाइन्छ । केवरत जातिमा वैवाहिक कार्यक्रम निम्नानुसार रहेको छ : (क) ग्रामीतको डाली (ख) सोजुम पानफेरी (ग) भन्डरा पूजा (घ) बरात (ङ) विवाह (कन्यादान) र लौटानी (च) अरतरा (छ) पल्की ओरनीहाका (ज) विदै (झ) मेजुवान बल्हाटी ।

(क) ग्रामीतको डाली

केवरत समुदायमा केटा र केटी दुवै पट्टिमा वैवाहिक कार्यक्रमलाई औपचारिक रूपले सुरु गर्नु अगावै गाउँमा सबभन्दा वयोवृद्धलाई वैवाहिक कार्यलाई सुसम्पन्न गरीदिन घरपट्टिहरूले आफ्नो घरमा आउनका निम्ति निम्तो दिन्छ। निम्तो स्वीकार गर्न पाँचवटा पान, पाँचवटा सुपारीका साथ ढोगेर अनुरोध गरिन्छ। वृद्ध व्यक्ति उपस्थितिमा अन्य ग्रामीतसँग छलफल गरी सो निम्तो स्वीकार गर्छन। जसलाई ग्रामीत डाली भनिन्छ। सम्पूर्ण ग्रामीत मिलेर वैवाहिक कार्यलाई पुरा गर्दछ।

(ख) सोजुम पानफेरी

यस जातिको वैवाहिक कार्यक्रमको पहिलो दिनलाई सोजुम पानफेरी भनिन्छ। यस कार्यक्रममा केटातर्फबाट २०/२५ जनाको सङ्ख्यामा केटाका आफन्तहरू पाँचवटा पान र केही सुपारीको डाली लिएर केटी पट्टीको घर पुग्छन। केटापट्टीबाट नेतृत्व गरेका अगुवा व्यक्तिले पान र सुपारी केही पैसा केटीको आमाबुबालाई जिम्मा लगाउँछन्। त्यसपछि दुवै पट्टीको वैवाहिक कार्यक्रमको औपचारिक थालनी हुन्छ। त्यहा दुवै पक्षका व्यक्तिहरू बीच केटाकेटीको तीनपुस्ते सम्बन्ध प्रष्ट पारी वैवाहिक सम्बन्धको कुरोलाई पञ्चभलाद्मी समक्ष सार्वजनिक र विवाहको टुङ्गो लगाउने काम हुन्छ। साथै शुभ साइतको रूपमा दहीच्युरा खुवाउन गर्दछ (केवरत २०६६:४८)।

(ग) भण्डरा पूजा

वैवाहिक कार्यक्रमको दोस्रो दिन कुल देवता र ग्राम देवताको थानमा पूजाआजासँगै वैवाहिक कार्यमा लाग्ने सम्पूर्ण सर-सामग्रीको पूजा गरिन्छ। रात्रीकालमा टोल छिमेकका मान्छेहरूलाई भोज खुवाइन्छ। यो पूजाको खास तात्पर्य वैवाहिक कार्यक्रममा कुनै चीजवस्तुको कमी नहोस् साथै सरसमानको शुद्धीकरण पनि हो। भण्डरा पूजागरी सकेपछि वैवाहिक कार्यका लागि चाहिने आवश्यक सम्पूर्ण सर-सामग्री एउटै कोठामा सङ्कलन गरेर

राखिन्छ, र कुनै खास परिपक्व व्यक्तिलाई त्यस भण्डार घरको देखभालको जिम्मेवारी दिइन्छ ।
उसैको अनुमति वमोजिम सरसमान निकाल्ने र भित्र्याउने कार्य गर्दछ ।

(घ) बरात

वैवाहिक कार्यक्रमको तेस्रो दिन बिहान सबै घरआँगन लिपपोत गर्छन । केटो (बेहुला) का विवाहित दिदी बहिनीहरू आइ बेहुलालाई बेसार, कसय (सुगन्धित बेसार) पिघेर शरीरमा लगाउन लगाई नुहाउन लगाउँछ । त्यसपछि पारम्परिक बाजागाजाका साथ स्थानीय वैवाहिक गीतहरू गाउँदै बेहुलाको दिदीले डालीमा केला, दियो, दुभो, सिन्दुर, कसय, बेसार राखी ग्राम देवताका थानमा पूजा गरिन्छ । त्यसपछि घर आँगनमा रहेका आँपको बोट, वरपिपलको बोट, इनारको पूजा गर्दा कलसमा पानी हाली टाउकोमा बोकी पूजाआजा गर्दछ । दिउँसो बेहुलाको मुहार, हात, खुट्टामा कसइ दली आशीर्वाद दिन्छन् । यसको साथै आफन्तजन महिलाहरूले बेहुलालाई खीर खुवाइ आशीर्वाद दिन्छन र सोवापत बेहुलाले १ मीटर लामो सेतो कपडा उपहार स्वरूप प्रदान गरी सत्कार गर्ने गर्दछ । पेहरानको कार्यक्रम सकिएपछि बेलुकी ४ वजे भित्र बेहुलाका भिनाजु/ज्वाइहरूबाट आगँनमा खुर्पीले सानो खाल्डो (पोखरी रूप) खन्न लगाउँछ । यस बेला सालीहरूले भिनाजुहरूलाई रङ्ग, दही, हिलो, पानी छ्यापी रमाइलो गर्दछन् । यसकार्यलाई पोखोर खुद्दा भनिन्छ । यसपछि बेहुला र उसका भिनाजु र ज्वाइहरू सँगै बसेर दही, च्यूरा, केरा, चिनी, खीर, मिठाइ आदि विभिन्न परिकारहरू खान्छन् । त्यस पछि बेहुलाको भिनाजु वा ज्वाइ मध्ये एक जनालाई बेहुलाको रेखदेख, विवाहको विशेष जिम्मेवारी दिइन्छ । त्यसपछि लावालस्कर सहित बेहुलाको जन्ती प्रस्थान भएपछि एक जना व्यक्तिले बेहुली पट्टिमा सो कुरा जानकरी गराउन जान्छ जुन व्यक्ति लाई समदिया भनिन्छ । जन्त बेहुलीको घर पुगेपछि बेहुलाले सबभन्दा पहिले केटीको बुबालाई र पछि क्रमसँग केटीका आफन्तहरू हजुरबुवा, काका, मामा, आदिलाई ढोगी दिन्छ । अनि उनीहरूलाई बस्ने विशेष व्यवस्था गरेका ठाउँमा पुऱ्याउँछ । त्यहा राम्रो सत्कारको लागि नास्ता, खानाको व्यवस्था गरिएको हुन्छ ।

(ड) कनियाँ दान

जन्त गइसकेपछि केटीपट्टिमा ग्राम देवता (थान) पूजा गरी घर आँगनका आँपको बोट, इनार, वरपिपलको पूजा गरी केटीलाई पनि केटा (बेहुला) सरह बेसार,कसइले मुहार हातखुट्टामा लगाई दिन्छ । पेहरानको कार्य पूरा भएपछि बेहुलाले लगेका कपडा, गहना लगाई बेहुलीलाई विवाह मण्डवमा ल्याउँछ । केटीको बुवाले कन्यादान गर्ने कार्य गर्दछ । विवाहमा केटीलाई केटीका बुवा आमा लगायत आफन्तजनले क्षमता अनुसारको जग्गा, सुन, चाँदी, रुपैया र अन्य सामग्री दान गर्दछ । केटाले केटीको सिउँदोमा सिन्दुर हाली विवाह सम्पन्न गर्छ र केटोले केटीको बुबालाई ढोगी दिन्छ । त्यसपछि केटापक्षका पाँचजना (बुबा सहित) विवाह मण्डव (मरूवा) मा बसेर खाना खान्छ, जसलाई सम्धीभोजन भनिन्छ ।

(च) लौटानी

विवाह सम्पन्न भएकै दिन वा त्यसको भोलिपल्ट बेहुलालेबेहुली लिएर फर्किने चलन रहेको छ । जसलाई लौटानी भनिन्छ । लौटानी कार्यक्रममा बेहुलालेबेहुलीसँग उसको दाजुभाइ, भिनाजु र आफन्तहरूसमेत बेहुलाको घर जाने गर्छ । बेहुलाको घर पुगेपछि बेहुलाकी आमाले नव दुलहीलाई सक्कर खुवाई दिनु पर्छ र पछि बेहुलाबेहुली दुबैलाई आँगनमा राखी विवाह मण्डपमा लिपपोत गरी पाटाको मुठो विछ्याई बेहुलाबेहुलीलाई बस्न लगाइन्छ, अनि दुवै जनालाई आशीर्वाद दिइन्छ । आशीर्वाद दिन गाउँका आफन्तजन महिलाहरू सबै आउँछन् र वरबधू दुवैलाई आशीर्वादका साथै क्षमता अनुसार रुपियाँ पैसा र अन्य सामग्रीहरू दान गर्दछन् ।

(छ) अरतरा

लौटानीकै दिन बेहुला बेहुलीलाई बेसार कसइ लगाएर, बेहुलाका दिदी बहिनीहरूले नुहाइ दिन्छन् । उनीहरूले लगाएका कपडा, बेहुला बेहुलीले लगाएका फूल (श्रीपेच) पोखरीमा लगेर विसर्जन गर्ने र सबै दिदीबहिनीहरू नुहाइधुवाई गर्दछन् । त्यसपछि बेहुला बेहुली घरमा पासा खेल्ने गर्दछ । जसमा बेहुलाले पाँचवटा कौरी र सुपारी फाल्ने र बेहुली ले खोज्ने गर्दछ । यो खेलमा जसको जित हुन्छ, यसको प्रभाव परिवारमा बढीहुने र पतिपत्निमा

आत्मीयता र प्रेम बढाउछन् भन्ने जनविश्वास रहेको छ । बेलुकी बेहुलीको दिदी बहिनीहरू, दाजुभाईहरू फलफुल, केरा, दुध, मिठाइ लिएर भेटघाट गर्न आउँछन् (अन्तर्वार्ता जयन्ती देवी दास २०६९/८/२९ गते ।

(ज) पल्की ओरहनिया

लौटानीको भोलिपल्ट केटीपक्षबाट बेहुला बेहुलीलाई लिएर जाने कार्य गर्दछ, जसलाई पल्की ओरहनियाँ भनिन्छ । बेहुला बेहुली दुबैजनालाई केटीको घरमा ल्याइ सके पछि दुबैजनालाई आगनमा बसाइ बेहुलीका आफन्त र गाउँका ज्येष्ठ महिलाहरूद्वारा आशीर्वाद र उपहार दिने चलन रहेको छ । त्यसपछि राती खानाखाई बेहुला आफ्नो दाजुसँगै घर फर्कन्छ र बधु चाहि माइतमै बस्छे ।

(झ) विदै

पल्की ओरहनिया सकेर माइत बसेकी बधुलाई लिन सुरुमा दुल्हापक्षका दाजुभाइहरू घडामा दुध लिएर जान्छन् र आफूसँग बधुलाई लिएर आउँछन् । त्यही प्रक्रिया केटी पक्षले पनि दोह्याउछ, जसलाई विदै भनिन्छ र पछि दुल्हादुलही आवात जावत सामान्य रूपमा हुदै गर्छ ।

(ञ) मेजुवान बल्हाटी :

केवरत जातिमा बरबधु दुवै पक्षका आफन्तजनलाई बोलाएर छुट्टा छुट्टै भोजको आयोजना गर्दछन् । भोजमा प्रायः जसो खसी काटेर विभिन्न परिकार सहित भोजको आयोजना गरिन्छ । केटापक्षले विशेष गरेर केटी पक्षबाट दाइजो दिने वरिष्ठ कुटुम्बज र दिदीभिनाजु इष्टमित्रलाई बोलाई खुवाउने र सम्मान स्वरूप धोती, कपडा उपहार दिने चलन रहको पाइन्छ । त्यसैगरी केटी पक्षले पनि केटाका आमा बुबा, काका, काकी मामा, माइजू, ठूलोबुबा, सानीमा, दाजु, भाउजु, दिदी, भिनाजू, फूपू, फूपाजू लगायत आफन्तजन सहभागीहरूलाई खाना खुवाउने र लुगाफाटोउपहार दिने गर्दछ ।

केवरत जातिमा कन्यादान र सिन्दुरदान बाहेक पुरोहितको खासै भूमिका र महत्त्व हुदैन । यस जातिमा वंशपरम्परालाई निरन्तरता दिने दृष्टिकोणबाट विवाहलाई हेरिन्छ । एक आध अन्तरजातिय विवाह बाहेक आफ्नै जाति बीच वैवाहिक सम्बन्ध जोड्ने गरिन्छ । केवरत जातिमा पारपाचुके प्रक्रिया अहिले सम्म देखिदैन । केही अपवाद बाहेक परम्परागत मागेरै विवाह गर्ने प्रचलन रहेको छ । शुरूमा दहेज प्रथा यो जातीमा नरहेपनि अन्य जातिको दहेज प्रथाले धेरथोर प्रभाव पारेको देखिन्छ । माटो दान भन्दा उत्तम दान अरू दानलाई यस जातिमा मानिदैन ।

५.१.४ मृत्यु संस्कार

प्राणीहरूको मृत्युलाई स्वभाविक मानिन्छ । तर केवरत जातिमा मृत्युलाई प्रारब्धको आधारमा हेर्ने गर्दछ । यस जातिमा बाह्रवर्ष मुनिका केटाकेटीहरूको मृत्यु भएमा सोहि दिनमा वा ढिलो भए त्यसको भोलिपल्ट दाहसंस्कार गरिन्छ । प्रायः केटाकेटीलाई जलाउनु भन्दा पनि गाड्ने चलन रहेको छ । मृतकका बुबा, काका, ठूलो बा, दाजु, भाई र तेह्र दिने आफन्त (दियाद) हरूले कपाल खौरिन्छ र दाहसंस्कार गरेको दिन राती एकजना धामी (गोसाइ) लाई बोलाएर मृतकको आत्माको चीर शान्तिको निमित्त पूजा गरिन्छ । जसलाई यसजातमा प्रसाद चढाउनु भनिन्छ । प्रसाद चढाएपछि मृतकको आत्माले दुःख नदिने भन्ने जनविश्वास रहिआएको छ । विवाहित पुरुषको मृत्यु भएको खण्डमा मृतककी श्रीमतिको सिउँदोको सिन्दुर पुछ्छिदिने र हातको चुरा फुटाइदिने गर्दछ । केवरत जातिमा विधुवाले रातो पहिरन (वस्त्र) धारण गर्न नपाउने परम्परा रहिआएको छ । तर अचेल रातो कपडाको सट्टा अन्य रङ्गको कपडा सेतोको सट्टा प्रयोग गरिन्छ । विधवा विवाह बिल्कुल निषेध रहेको पाइन्छ । तर पुरुष विदुरहरु भने १ वर्षपछि नै विवाह गरेकोपाइन्छ । जसलाई पितृसत्तात्मक समाजको उदाहरणको रूपमा लिन सकिन्छ ।

यस जातिमा किशोर किशोरी वा वृद्ध वृद्धाको मृत्यु भएको खण्डमा टोल छिमेकका सबै भेला हुन्छन् र टोल टोलमा छरिएर रहेका आफन्त कुटुम्बहरूमा जानकारी गराइन्छ र मलामीजानका लागि निम्तो गरिन्छ । काँचो बाँस काटेर डोरीले बाटेर लाश बोक्ने खाट तयार पारिन्छ । त्यो खाटलाई ध्वजा पतकाले सिंगारिन्छ र चारकुनामा चारवटा माटोको दियो

बालिन्छ । त्यसपछि लाशलाई जल अर्पण गर्दछ । लाश बोक्ने काम मृतकका ज्वाइहरूले गर्दछन् र ज्वाईं नभएको खण्डमा मृतकका छोरा भतिजाले समेत लाश बोक्ने चलन रहेको छ । लाशलाई जलाउने र गाड्ने दुबै प्रचलन रहेको पाइन्छ । मृतकलाई दागवती जेठो छोरोले दिन्छ र छोरो नभएको खण्डमा भतिजा वा छोरीले गर्दछन ।

व्यस्क, पुरुष र महिला मरेको चौथो दिन वा दाहसंस्कार गरेको दिन बाहेक तेस्रो दिन मलामी जाने सबै कहाँ निम्ता पठाइन्छ । उनीहरू सबै ठाकुर (लौवा) बाट दाही र कपाल खौरिने कार्य गर्दछ । त्यस पछि उपस्थित पुरुष र महिलाहरू मृतकको जेठो छोरो (किरिया पुत्र) पछिपछि पोखरी वा नजिकको खोलामा गई नुहाउँछ र मृतकलाई खल्ली (पीना) र तेल अर्पण गरी पीना र तेलले आफ्नो शरीरमा लगाई नुहाउने कार्य गर्दछ । त्यसपछि हल्का लिने वा किरिया पुत्रको पछ्याडि लाम लागि उसको घर आउँछ र भोजन गर्ने गर्दछन् । किरियामा बस्ने व्यक्ति सके १३ दिन सम्म नुन बार्नुपर्ने नसके कम्तिमा तीन दिन अनिवार्य बार्नुपर्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ ।

यस जातिमा मृत्यु भएको दसौँ दिनमा मतकमनी अर्थात कपाल खौरिने कार्य हुन्छ । ज्वाईं र दियादहरू (तेह्र दिने दाजुभाइहरू) मतकमनीका दिन मात्र खौरिन्छन् र सबै जना पोखरी वा तलाउमा गई नुहाउने र पीना (खल्ली) र तेल अर्पण गर्ने र नुहाए पश्चात मात्र अशौच शुद्धि हुन्छ । मतकमनीको दिन कन्ठाहा (सरादकर्म गराउने व्यक्ति) ले नदी तट वा पोखरीको तटमा गई मृतकलाई पिण्डदान गर्दछ । मतकमनीको दिन पनि भोज खुवाइन्छ ।

केवरत जातिमा हुनेखानेहरू दशपिण्डदान गर्दछ, भने गरिबगुरूवाहरू मितव्ययीका आधारमा पाँचदानी कर्म गर्दछन् । दशपिण्ड गर्ने कार्यलाई दशपिण्डा भनिन्छ । दशपिण्डा गराउनेहरूले मृत्यु भएको भोलि पल्टबाट दश दिन सम्म नदी वा पोखरीमा मृतकलाई पिण्ड दान गर्दछन् । यस कार्यमा कन्ठाको पनि उपस्थिति हुन्छ । साथै हजाम र किर्तन गर्ने व्यक्तिहरू पनि सहभागी हुन्छ । घाटपिण्डा गराउनेले प्रत्येक दिन १० जना आफन्त र गाउँलेहरूलाई भोज खुवाउने गर्छ । १२ औँ दिनमा करम हुन्छ जसलाई मूल श्राद्ध भनिन्छ । दाहसंस्कारमा सहभागी हुने सबैलाई निमन्त्रणा दिइन्छ । विशेष गरी छोरी, चेली र ज्वाइहरू त्यो दिन कोसेलीको रूपमा दही, च्यूरा, चिनी, मिठाइ र कपडा आदि लिएर सबै उपस्थित हुन्छन् । उक्त दिन पूजा गराउने पुरेत र कन्ठा लौवा (हजाम) सुतिहार, किर्तनियाँ सबै जना

उपस्थित भइ श्राद्ध (सराद) कर्म पुरा गर्दछ । करम सराद सम्पन्न भएपछि उपस्थित सबैलाई भोज खुवाइन्छ । किरिया बस्ने व्यक्तिले पुरेत, कन्ठा, लौवा, सुतिहार किर्तनिया सबैलाई दही च्यूरा, मिठाई खुवाइ दान दक्षिणा स्वरूप चामल, दाल, पैसा दिएर विदाइ गर्दछ । यसलाई शान्तिभोज भन्ने पनि गरिन्छ । १३ औं दिनमा उपातेर भात (मृतकलाई भोगका लागि चौवाटोमा पस्केर दिने खाना) चढाइन्छ । गाउँघरका सबै जना उपस्थित हुन्छन् र किरिया पुत्रले सबैलाई पस्केर खाना खुवाईन्छ र त्यहि दिन देखि किरियापुत्री चोखिएको मानिन्छ । बरखी गर्न चाहनेहरू एक वर्ष सम्म आफ्ना ससुराली जान नपाउने साथै तेल र घ्यूमा भ्रान्तको परिकार खान नमिल्ने प्रचलन रहेको छ । यसरी तेह्र दिनको कर्मसँगै मृत्यु संस्कार पूर्ण (समाप्त) हुन्छ ।

निष्कर्ष : केवरत जातिमा हल्का लुवा (किरियापुत्री) ले १० दिन सम्म नुन बार्ने चलन रहेको छ । सो सम्भव नभएको खण्डमा कम्तिमा ३ दिन नुन बार्ने गरिन्छ । यस जातिका छोरी/चेली ज्वाई र आफन्तहरूले मरेको दिन देखि तीन दिन सम्म माछा, मासु मदिरा संवन निषेध हुन्छ भने तेह्रदिने दाजु भाइहरू आठ दिन सम्म माछा, मासु र रक्सी जस्ता अमिष भोजन गर्दैनन् । छोरी चेली ज्वाई र आफन्तजन मरेको तेस्रो दिन अर्थात् तीन दिन पछि र तेह्र दिने दियादहरू दाजु भाइहरू मरेको आठौं दिनमा मतकमनीको दिन चोखिन्छन् । यस जातिका मानिसले गरेको बर्षी १ वर्ष पुरा भएपछि एक पटक वर्षे श्राद्ध कर्म गर्दछ । जसलाई बरखी भनिन्छ । मृतकका नाउमा नाइ, ब्राह्मण, कण्ठा, कामी र डुमलाई दान दक्षिणा दिई पुण्य कमाउने चलन रहेको छ । हालसम्म यस जातिमा मृतकको नाउमा श्रद्धाञ्जली, समवेदना, स्मृतिग्रन्थ र प्रतिष्ठान बनाउने चलन भने नभएको देखिन्छ । अतः वैदिक रीतिरिवाज अनुसार चाडपर्व, जन्म, विवाह र मृत्यु संस्कार मनाउने केवरत जाति पृथक तर विशिष्ट प्रकृति पूजक आदिवासी हो ।

५.१.५ चाडपर्व र सामाजिक संस्कारहरू :-

नेपाल बहुजातीय, बहुभाषिय, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक राष्ट्र हो । यहाँका हरेक जातजातिको आ-आफ्नै रीतिरिवाज, चालचलन र सामाजिक संस्कार रहेका छन् । तिनै संस्कारले गर्दा त्यो जाति अरु जाति भन्दा पृथक र विशिष्ट ठहर्दै जान्छ । कुनै पनि जात जातिको सामाजिक संस्कार मानव सभ्यताको निर्माणकाल देखि नै निरन्तर हस्तान्तरण हुँदै आएको हुन्छ । संस्कारले कुनै निश्चित समुदायका सदस्यहरूलाई एकापसमा आवद्ध गराउने काम गर्दछ । त्यति मात्र नभएर त्यसैले अधिल्लो पुस्ताको धार्मिक सांस्कृतिक शिष्टाचार क्रियाकलापहरू समेत उत्तरवर्ती पुस्तामा हस्तान्तरण गर्दछ र साथै रीतिरिवाज एवम् संस्कृतिको अविच्छिन्न प्रतिनिधित्व समेत गर्दछ (म्याकमिलन डिक्सनेरी अफ एन्थ्रोपोलाजी, १९८६:२५०) । केवरत जातिको पनि आफ्नै पृथक पहिचान सहितका सामाजिक रीतिरिवाज एवम् संस्कारहरू रहेका छन् । प्रकृतिपूजक यस जातिमा हिन्दु धर्मको प्रभाव परेको देखिन्छ । तैपनि केवरत जातिले परापूर्वकालदेखि मनाउँदै आएका चाडपर्वहरूको संक्षिप्त परिचय प्रस्तुत गरिएको छ ।

(क) सिरुवा पावन

पुरानो वर्षको चैत्र मसान्तको दिन देखि बैशाख १ गते सम्म यस जातिले सिरुवा पर्व मनाउने चलन रहेको छ । यो वर्ष विभिन्न मेवा, मिस्टान र खानाका अनेक परिकार तयार गरेर मनाइन्छ । चैत्र मसान्तको दिन पकाएको खाना त्यसको भोलिपल्ट अर्थात् नयाँवर्षको १ गते विहान वासी खाने परम्परागत चलन रहेको छ । चैत्र महिनाको अन्तिम दिन हिलो र धूलो एक अर्कालाई छयापेर (हालेर) खुशीयाली मनाइन्छ, जसलाई धूलखेल पर्व भनिन्छ । वासी खाने चलनलाई सम्पन्नताको प्रतिक मानिन्छ साथै वर्ष भरि अन्नको अभाव नहुने भनी विश्वास गरिन्छ । सोहि दिन घरपरिवारकै जेष्ठ महिलाले करूतेल र पानी विहान सबेरै सबैको निधारमा दली दिने गर्छिन । यसले शुभ आशिर्वादको साथै वर्षभरिको रिस,, राग, द्वेष परित्याग गरेर शीतलता प्रदान गर्ने विश्वास रहेको पाइन्छ । यस जातिले सिरूवापर्वलाई बडो धुमधामसँग मनाउने गर्दछन् । साथै बैशाख १ गतेबाट नियमित १० दिन सम्म स्थानीय ग्राम

देवता महाराजथानीको पूजाशुरूहुन्छ । पूजासँगै मेला लाग्ने गर्दछ र आफन्तजनमा उपहार स्वरूप पैसा पठाउने प्रचलन रहेको थियो जुन लोप हुँदै गइरहेको छ ।

(ख) जितुवा पावन

केवरत जातिमा विवाह भएको वर्ष जितुवा पर्व मनाउने परम्परागत चलन रही आएको छ । यो पर्व असोज/कात्तिक महिनामा मनाउँने चलन रहेको छ । यस पर्वमा नव विवाहित दम्पतिका आमा, सानीमा, माइजु, फूपु र दिदी विवाहित दिदीवहिनीहरू ब्रत बस्ने गर्दछन् । यो पर्व खास गरी नव दम्पतीको सुख समृद्धिको कामनासँगसँगै सन्तान लाभको निमित्त मनाउने चलन रहेको छ । यस पर्वमा सूर्यलाई “राजा जितमल” भनेर पूजा गरिन्छ र सूर्यकै जस्तो राप, ताप र ऐश्वर्यमा वृद्धि होस भन्ने कोमना गरिन्छ ।

(ग) जत्रा पावन

केवरत जातिले मनाउने जत्रा पावन दशैँमा पर्दछ । यस पर्वमा प्रत्येक आँगनमा लिपपोत गरेर प्रत्येक आँगनमा रहेका निराकार देवता ठाकुर ब्रहमाणीको पूजा गर्ने चलन रहेको छ । यसै पर्वबाट केवरत जातिमा विवाहको निमित्त कुराकानी गर्न मिल्ने भन्ने परम्परागत मान्यता रहेको छ । यस पर्वमा पनि सिरुवा पावन भै आफन्तजनकोमा पैसा दिन जाने प्रचलन थियो तर अचेल त्यो चलन लोप भइसकेको छ । यस पर्वमा घरमा सामग्रीहरू, भाडाकुडाहरू, ढाकी, कठ्ठा, हातहतियार, हलो, कोदालो, सफा सुगधर पारी पूजा गरिन्छ । साथै मीठा मीठा खानेकुरा खान्छन् ।

(घ) हुक्का पावन

केवरत जातिको यो पर्व तिहारमा पर्दछ । यस पर्वमा यस जातिका मानिसहरू गाईगोरू र धानखेतमा दीपवाली पूजा गर्दछ । कृषि पेसामा संलग्न केवरत जातिले पृथ्वीबाट प्राप्त अन्नको महत्त्वलाई सम्भरेर धरतिप्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्न, हुक्का मनाउने गर्दछ र धानमा रोग नलाग्ने कामना गर्दछ । यो पर्वमा आफन्तलाई खाना खानको निमित्त निम्तो दिइन्छ र निम्तो आएका आफन्तजनकोमा अनिवार्य रूपले खाना खान जानुपर्ने प्रचलन रहेको

छ । कोही कोही भने हिन्दु संस्कृति अनुसार टिका लगाउने पनि गर्दछ । यो पर्व विशेष गरेर कृषि कार्यमा सहयोग गर्ने गाई, भैसी, गोरु, बाखाबाख्री र कृषि (धानवाली) को पूजा गरी खुशीयाली मनाइन्छ । नयाँ नयाँ कपडा किन्ने पनि गर्दछ ।

(ड) होली पावन

यो पावन फागुन शुक्ल पूर्णिमाको दिन मनाइन्छ । केवरत जातिले यस पर्वमा धुलो, रंग, अबिर एकआपसमा छयाप्नुका साथै चामलको पिठोको पुवा ठाकुर ब्रहमाणीलाई चढाउने गर्दछन् । यो पर्वलाई विगतका तितामीठा बिसेर एकआपसमा सौहार्दपूर्ण वातावरण कायम गरी घनिष्टता बढाउने एउटा राम्रो अवसरको रूपमा लिने गरिन्छ । यो पर्वमा एक आपसमा रंग र अबिर लगाएर आपसी शत्रुता बिर्सि मित्रता को शुभारम्भ गर्दछ । यो पर्व वसन्त ऋतु आगमनको सङ्केतको रूपमा लिइन्छ । केवरत जातिका मानिसहरु होलीपर्व मनाई सकेपछि दलहन र तेलहन बाली थन्क्याउने तर्फ व्यस्त हुन्छन् । यी चाडपर्व बाहेक केही पर्वहरु जो लोप भइसकेका छन् । त्यसको चर्चा तल गरिएको छ ।

(च) रछापछा पावन

पहिले पहिले वायुमार्गबाट आगमन गर्ने देवताहरूको सम्मुख पर्दा पक्षघात (लकुवा) भन्ने रोग लाग्दथ्यो भन्ने जन विश्वास रहेको थियो । त्यसबाट बच्नका निम्ति महिलाहरूले रछापछा पावन गर्ने गर्दथे ताकि आफ्ना घरपरिवारका सदस्यहरूलाई सो रोग नलागोस र देवताहरूबाट पनि जोगियोस । तर हाल सो पर्व लोप भइसकेको छ । (शिवनारायण दास केवरतसँग मिति २०६९/८/२ गते लिइएको अन्तर्वार्ताबाट प्राप्त जानकारी) ।

(छ) बरिका पावन

पहिले पहिले केवरत जातिमा आँखा पाक्ने रोग लाग्दा भाकल गर्ने गर्दथ्यो । आँखा पाक्ने रोग निको भएपछि बरिका पावन गर्दथ्यो । यो पर्वको मुख्य उद्देश्य सो रोगबाट जोगिनु

र आँखा पाक्ने रोग नलागोस नै थियो । उक्त पर्वको अवसरमा मिष्ठान, पुवा आदि घरको छानामाथि चढाएर पूजा गरिन्थ्यो । यो वर्षको दुईपटक सम्म मनाइन्थ्यो ।

(ज) घाँट पावन

यो पर्व चैत्रको अन्तिम हप्ताको तेस्रो/चौथो दिनबाट सुरु गरिन्छ । नयाँ वर्षको संक्रान्तिको दिन पुजाआज गरेर नजिकैको पोखरी वा तलाउमा सेलाउने काम गरिन्छ । यस पर्वमा घर नजिकैको खेत र तलाउ आदिको बगरबाट विभिन्न प्रजातिका फूलहरू टिपेर वनदेवताको पूजा गरिन्छ । यो पर्व विशेष गरेर परिवारका सदस्यहरूलाई चर्मरोग नलागोस भन्ने कामनाका साथ घरका केटा केटीहरू पूजा गरी नयाँ वर्षको पहिलो दिन समापन गर्ने गर्दछ ।

(झ) अखरिया पूजा

केवरत जातिका मानिसहरूले वर्षायाममा रोपाई सुरु गर्दा प्रथम दिन रोपाई गर्ने खेतमा गएर कर्कलाको बोट, जुटको बोट, दुध, केरा र अक्षता, तुलसीको पात र धूपवाली पूजा गर्ने विशिष्ट चलन रहेको छ । जसलाई अखरिया पूजा भनिन्छ । यस पूजाको खास तात्पर्य के हो भने रोपाइको कार्य राम्ररी होस, धेरै अन्न फलोस र खेतमा हलो जोत्दा सर्प, बिच्छी जस्ता विषालु प्रजातिहरूले हानी नोक्सानी नगरून भन्ने नै हो । यो पर्वमा प्रकृति कै पूजा गरिन्छ ।

(ञ) खेत उतार पूजा

यस जातिका मानिसहरूले विशेष गरी धान बाली थन्काउने बेला अन्तिम धान कटानका दिन खेत उतार पूजा गर्ने प्रचलन रहेको छ । यसलाई धान थन्काउने वा धान काटेर थन्काउन सहयोग गरेका र सफल भएको खुशीयालीमा यो उत्सव को रूपमा पूजा गरिन्छ ।

(ट) धानखम्हार पूजा

केवरत जातिमा धान पाकेपछि सबै धान काटेर आगन वा घरको अगाडि एउटा निश्चित ठाउँमा थुपारेर राख्ने प्रचलन रहेको छ। जुन स्थानलाई धान खम्हार भनिन्छ। धान दाइ गर्ने पहिलो दिन धानखम्हार र बाँसको दाइलाई सिन्दुर, तेल लगाइ धानका बाला भुण्डयाइ पूजा गरी धान मार्ने वा दाइ गर्ने कार्य शुभारम्भ गर्दछ। तर आज कल दाइ गर्ने कार्य भन्दा बढी थ्रेसिड गर्ने कार्य भइरहेको अवस्था रहेको छ।

(ठ) नयाँ खोकिया

यस जातिमा नयाँ अन्नबाली घरमा थन्काई सकेपछि मंसिरे चामल खानुपूर्व एउटा उत्सव मनाउने चलन थियो जसलाई “नयाँ खोकिया” भनिन्छ। यसमा पनि ठाकुर ब्राह्मणीको पूजा गरिन्छ। र आफन्तजनलाई बोलाइ भोज खुवाउने प्रचलन रहेका पाइन्छ। जुन प्रचलन विस्तारै लोप हुदै गइरहेको छ।

५.१.६ जातीय राज्य व्यवस्था

पृष्ठभूमि

स्थानीय वयोवृद्ध ८८ वर्षीय लखीचन केवरत र ७८ वर्षीय चन्द्रप्रसाद केवरतका अनुसार केवरत समुदाय नेपालमा आदिकाल देखि नै बसोबास गर्दै आएका छन्। करिब ४०० वर्ष पहिलेदेखि केवरतहरूको बसोबास गर्दै आइरहेको कुरा बताउनु हुन्छ। उहाँहरूले आफ्नो १० औं पिढीका रूपमा जीवन व्यतीत गरिरहेको कुरा बताउनु हुन्छ। प्राचीनकाल देखि नै हाम्रो समाजमा जातीय शासन व्यवस्था कायम रहेको बताउनु हुन्छ। उहाँका अनुसार त्यसबेलाको जातीय प्रशासनिक व्यवस्था निकै कडा र कठोर हुनका साथै समाजलाई अनुशासित र व्यवस्थित गर्न कडा सामाजिक नियम बनाउने र लागु गर्ने गर्दथे। यसका साथै ज्यानमारा, डकैती र आगलगी बाहेक सबै किसिमको मुद्दा मामिलाहरूको फैसला र दण्डसजाय दिने कार्य सरदारले गर्दथे। कानूनको पालना सबै केवरतहरूले गर्नु पर्दथ्यो। यस

समुदायमा जातीय राज्यको प्रशासनिक व्यवस्था कायम राख्न मुख्य तीन पद र अन्य सदस्य रहने व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

(क) सरदार (ख) देवान (ग) मुखिया (घ) सदस्य

(क) सरदार

केवरत जातिमा सरदारको स्थान उच्च मर्यादित र सम्माननीय रूपमा रहेको थियो । यो पद वंशाणुगत रूपमा एक पिढीबाट अर्को पिढीमा सदैँ आउने भएकोले अन्य जातकाले सरदारलाई न्यायधिश सरह मानेको थियो । केवरत जातिका केही प्रमुख सरदारहरूको नाम यसप्रकार रहेको छः- पण्डो सरदार, खुल्ली सरदार । सरदारको मुख्य कार्य सामाजिक, सांस्कृतिक, न्यायिक नियम, कानून बनाई समाजमा न्याय दिनु, शान्ति कायम गर्नु, आफ्नो समुदाय भित्रको चोरी, डकैती, जग्गा विवाद, जातीय नियम भिन्नेलाई दण्ड जरिवाना गर्नु, आदि अधिकारहरू रहेको थियो । यसका साथै आर्थिक दण्ड, जातिच्युत र सामाजिक बहिष्कार गर्न सक्ने र पुनः जातमा फर्काउन सक्ने अधिकार रहेको थियो । देवानको सल्लाह बमोजिम सजाय तोक्ने, सिपाही (सदस्य) लाई दण्ड जरिवान असुल उपर गर्न आदेश दिने काम पनि सरदारले नै गर्ने गर्दथे ।

(ख) देवान

केवरत समुदायमा सरदार पछि दोस्रो स्थान देवानको रहेको थियो । सम्मान र मर्यादाका हिसाबले देवानको दोस्रो प्रमुख व्यक्ति हुन । यो पद वंशानुगत नभएर राम्रो काम गरेमा जीवनभर हुन्थ्यो । यो पद सरदारले आफ्नो समुदायको बुढापाकाहरूको सभामा नाम प्रस्ताव गरी देवानको समर्थन र नियुक्ति गर्दथे । यो पदमा पुग्न समुदायको बुद्धिमान र सहनशील व्यक्ति हुनु पर्दथ्यो ।

राज्य व्यवस्थामा यो पद शक्तिशाली मानिन्थ्यो । देवानको मुख्य कार्य सामाजिक र सांस्कृतिक नीति, निर्माणमा सरदारलाई सरसल्लाह दिनु, हरेक कार्यमा मदत गर्नु, सरदारको आदेशको पालना गर्नु आदि हुन्थ्यो । यसका साथै सरदारको सहायक भएर सामाजिक समस्याको छिनोफानो गर्नु, अपराधीलाई दण्डसजाय दिनु, आममाफी दिनु, सदस्यहरूको

नियुक्ती, रेखदेख र आर्थिक व्यवस्थ गर्नु आदि कार्यहरू गर्दथ्यो । देवानमा वीरसिंह केवरत निकै प्रख्यात रहेको थियो । कलान्तरमा देवान पद समाप्त गरी सरदारनै सर्वेसर्वा भएर काम गरेका थिए ।

(ग) मुखिया

केवरत समुदायको राज्य व्यवस्थमा मुखियाको तेस्रो स्थान रहेको थियो । यो पद पनि बंशगत जीवनभर नै हुन्थ्यो । मुखियाको मुख्य कार्य सरदार र देवानले अह्नाएको काम गर्ने मुख्य हुन्थ्यो । मुखियाले मुद्दाहरू दर्ता गर्ने कार्य गर्दथे । मुखियाले गलति गर्ने व्यक्तिलाई समातेर ल्याउने, समाजमा शान्ति सुव्यवस्थामा सहयोग पुऱ्याउँने, विवाद मिलाउन सहयोग गर्ने, समाजका सबै राम्रा र नराम्रा घटनाहरू जन्म, मृत्यु, विवाह, पूजा आजा बारे तोकिएका क्षेत्रका सबैलाई जानकारी दिलाउने र सोको बारे सरदार र देवानलाई जानकारी दिने र अभिलेख राख्ने अर्थात लेखापढीको सम्पूर्ण कार्य मुखियाको कार्य भित्र पर्दथ्यो ।

(घ) सदस्य

राज्य व्यवस्थको चौथो प्रमुख अङ्गका रूपमा सदस्यहरू रहन्थे । यी सदस्यहरूको कूल सङ्ख्या २२ हुन्थ्यो । यी सदस्यहरू सम्भवतः प्रत्येक गा.वि.स. वा टोलबाट प्रतिनिधित्व गर्ने गरि राखिन्थ्यो । सदस्यहरूको मुख्य कार्य सहयोगी भूमिका हुन्थ्यो । यी सदस्यहरू सरदारले भनेका कुरा वा आदेशको पालना गर्दथे । सरदारद्वारा आदेश गरिएका कुरा गर्नु र गराउनु यिनीहरूको कार्य हुन्थ्यो । सामाजिक समस्या, सामाजिक न्याय, आर्थिक दण्ड, सामाजिक नीति, नियमको निर्माण र पालनामा यी सदस्यहरूको सरसल्लाह र कार्यान्वयनमा महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्थ्यो । यी सदस्यहरू गाउँघरका व्यवृद्धहरूको सल्लाह अनुसार सक्षम र योग्य व्यक्तिहरूलाई चुनिन्थ्यो । समग्रमा यी सदस्यहरूको पनि राज्य व्यवस्थाकमा महत्त्वपूर्ण र निर्णायक भूमिका हुन्थ्यो ।

५.२ केवरत भाषाका आधारभूत शब्दहरू र उखान प्रयोगको अवस्था

भाषा वैज्ञानिक पद्धति अनुसार कुनै नयाँ भाषाको अध्ययन अनुसन्धान गर्न अर्थात तुलानात्मक भाषा विज्ञानमा मोरिस स्वडेसले तयार पारेको सय शब्दको सूचीको ठूलो महत्त्व रहेको पाइन्छ । हाल मोरिस स्वडेसले तयार पारेका आधारभूत शब्दहरू विभिन्न कारणबाट पर्याप्त नभएको

महशुस गरी स्वडेसले सय शब्दको सूची लाई आधार मानी नयाँ संस्करणहरू निकाल्न थालेको पाइन्छ । यसै क्रममा त्रिभुवन विश्वविद्यालय, भाषा विज्ञान विभाग कीर्तिपुरले नयाँ भाषा खोजीका २१० शब्दहरूको सूची सम्पादन गरेको छ । त्यसै सूचीका आधारमा केवत भाषाका शब्दहरू यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्र.सं.	अंग्रेजीमा	नेपाली	केवत भाषा
१	arm/hand	हात	हाँत
२	axe	बञ्चरो	कुल्हारी
३	ash	खरानी	मुस
४	ant	कमिला	चिट्टी
५	above	माथि	उप्पर
६	all	सबै	सबकोइ/सबागोइ
७	body	शरीर	तन/गत्तर
८	belly	पेट	पेट
९	breast	स्तन	दुद
१०	bone	हाड	हड्डी
११	blood	रगत	सुर्खी
१२	broom	कुचो	बारहन
१३	banana	केरा	केला
१४	barley	जौ	जौ
१५	buffalo	भैंसी	भइँस
१६	boy	केटो	छौरा
१७	bad	नराम्रो	खराब
१८	big	ठूलो	बर/बरका
१९	below	तल	तल/निच्चा
२०	black	कालो	काल/कलुवा

२१	broken	फुटेको	फुटाल
२२	to bite	टोक्नु	कमराँ
२३	to be hungry	भोकाउनु	भोकाल/भोकाना
२४	to burn	डढाउनु	जलना
२५	cloth	लुगा	नुवाँ
२६	cloud	बादल	मेघ/बदली
२७	chili	खुर्सानी	मोरचिन
२८	chicken	चल्ला	बच्चा
२९	child	बच्चा	छुवा
३०	cold	चिसो	ठठर
३१	to come	आउनु	वसना
३२	door	ढोका	केवार
३३	dust	धूलो	धुल्ल
३४	dog	कुकुर	कुत्ता
३५	daughter	छोरी	बेटी
३६	day	दिन	दिन
३७	different	फरक	भिन
३८	to die	मर्नु	मरना
३९	to drink	पिउनु	पिना
४०	eye	आँखा	आँख
४१	ear	कान	कान
४२	elbow	कुइनो	कोहनी
४३	eggplant	भण्टा	बेगन
४४	egg	अण्डा	डिम्मा
४५	evening	साँझ	सन्झुवा

४६	to eat	खानु	खाना
४७	face	अनुहार	मुख
४८	finger	औला	आगुल/ आङुल
४९	nail	नङ	लग
५०	firewood	दाउरा	लकरी
५१	Fire	आगो	आगीन
५२	Flower	फूल	भपला
५३	Fat (of meat)	बोसो	तेल/ चर्वी
५४	Fish	माछा	माछ
५५	Father	बुबा	बाबा
५६	Far	टाढा	दूर
५७	Four	चार	चार
५८	Five	पाँच	पाँच
५९	Few	थोरै	थोरके/ एकखुदी
६०	To fly	उडनु	उडना/ उरना
६१	gold	सुन	सना
६२	ground nut	बदाम	बदाम
६३	garlic	लसुन	रोसुन
६४	goat	बाख्रो	बकरी
६५	girl	केटी	छौँरी
६६	good	राम्रो	बनिहा, अच्छा, असल
६७	to give	दिनु	देना
६८	to go	जानु	जाना
६९	head	टाउको	माथा
७०	hair	कपाल	चुल

७१	heart	मुटु	कलीजा
७२	house	घर	घर
७३	husband	लोग्ने	भतार
७४	hot	तातो	गरम
७५	how many	कति	कत्तेला / केडा
७६	Iron	फलाम	लुहा
७७	Intestine	आन्द्रा	अँतरी
७८	Ice	बरफ	बरप
७९	Inn	धर्मशाला	धरमशाला
८०	Jaw	च्यापु	थथना / जबरा
८१	Jar	गाग्रो	घारा
८२	Jewellery	जेबर	गहना
८३	Jack fruit	कटहर	कठल
८४	Knife	चक्कु	काँती
८५	Knite	चङ्गा	गुड्डी
८६	Kerosene oil	मट्टितेल	गेन्हा तेल
८७	Key	चाबी	छरान
८८	Knee	घुँडा	हँटुवा
८९	Leg	खुट्टा	ठेड
९०	Leaf	पात	पथइ
९१	Long	लामो	नम्मा
९२	Left	देब्रे	बायाँ
९३	Light	हलुका	हल्खा
९४	to lie	पल्टनु	कोर्गन
९५	mouth	मुख	मुख

९६	mortar	सिलौट	पत्थल
९७	moon	चन्द्रमा	चान
९८	mango	आँप	आँम
९९	meat	मासु	मास
१००	monkey	बाँदर	बन्दर
१०१	mosquito	लामखुट्टे	मच्छर
१०२	man	मान्छे	लोक
१०३	mother	आमा	माँ
१०४	morning	बिहान	बेहनुवाँ/भोर
१०५	month	महिना	महिना/मास
१०६	many	धेरै	बहुतला
१०७	nose	नाक	नाक
१०८	name	नाम	नाँव
१०९	night	रात	रात
११०	noon	मध्यान्ह	दुपढिया
१११	new	नयाँ	नायाँ
११२	nail	नङ/नङ्ग्रा	लग
११३	navel	नाभि	लेभी
११४	old	बूढो	बुढ्हा
११५	one	एक	एक
११६	obesity	भुडेपन	पेटुवा
११७	own	आफ्नै	अपना
११८	oven	चूल्हो	चुल्हा
११९	oil	तेल	तेल/जाति
१२०	palm	हत्केला	तलुवा

१२१	path	बाटो	डेगर/दमाल
१२२	potato	आलु	आलु
१२३	phlegm	कफ	घेडूर
१२४	Quilt	सिरक	पल्ला
१२५	Queen	रानी	रानी
१२६	Quick	छिटो	जल्दी
१२७	Quotient	भाग	भागफल
१२८	roof	छानो	छप्पर
१२९	ring	औठी	अडठी
१३०	rain	वर्षा	पानी/भरी
१३१	river	नदी	लद्दी
१३२	root	जरा	जर
१३३	rice	चामल	चाउल
१३४	right	दाया	दहिना
१३५	skin	छाला	चमरा
१३६	sky	आकाश	अकास
१३७	star	तारा	तारोय
१३८	stone	ढुङ्गा	पत्थल
१३९	sand	बालुवा	बालु
१४०	spider	माकुरो	मखरा
१४१	teeth	दाँत	दाँत
१४२	thread	धागो	सुत्तअ
१४३	turmeric	बेसार	हल्दी
१४४	tomato	गोलभेडा	भुट्टी, बेगन
१४५	tail	पुच्छर	नेडूर

१४६	tomorrow	भोली	काल
१४७	that	त्यो	वहाँय
१४८	these	यिनीहरु	येरा
१४९	urine	पिसाब	मुत
१५०	underwear	कट्टु	जडघिया
१५१	umbrella	छाता	छत्ता
१५२	utensils	भाँडा	भाँड/भार
१५३	village	गाउँ	गाँव
१५४	vein	नसा	रग
१५५	veil	धुम्टो	घडट
१५६	vegetable	तरकारी	भाजी
१५७	water	पानी	जल/मानी
१५८	wind	हावा	हावा/वयार
१५९	wheat	गहुँ	गोहम/गहम
१६०	woman	आइमाई	भूठा
१६१	wet	चिसो	ठठर
१६२	white	सेतो	गर
१६३	what	के	कि
१६४	where	कहाँ	कुनिहाँ
१६५	when	कहिले	केखुन
१६६	whole	सबै	सबकोइ
१६७	to walk	हिड्ने	बेराना
१६८	window	भ्याल	भुरकी
१६९	wine	रक्सी	दारु
१७०	wife	पत्नि	मोगी

१७१	younger sister	वहनी	बोहिन
१७२	yesterday	हिजो	काल
१७३	yam	तरुल	ओल
१७४	zoo	चिडियाघर	चिरियाघर
१७५	Guava	आम्बा	बिलाती
१७६	pomegranate	अनार	डालिम
१७७	sugarcan	ऊखु	कुसियार
१७८	lime	लेमन/कागति	नेमु
१७९	pumpking oword	फर्सी	कदमा
१८०	cat	बिरालो	बिलय
१८१	jackal	स्याल	खटिया
१८२	Bug	उडुस	खटमल
१८३	earthworm	गड्यौला	चेर
१८४	like	जुम्मा	उकुन
१८५	fly	भीगां	माछी
१८६	crab	गगटो	कखरा
१८७	leech	जुका	जोलुक
१८८	cock	कुखुरा	मुर्गा
१८९	bat	चमेरो	बग्दुर
१९०	dove	ढुकुर	परकी
१९१	pigeon	परेवा	कबतर
१९२	owl	लाटोकोसेरो	पेच्च
१९३	parrot	सुंगा	टिया
१९४	to come	आउनु	वसना
१९५	to go	जानुस	जाना
१९६	to sit	बस्नु	बठना

१९७	to sleep	सुत्नु	सुतना
१९८	to speak	बोल्नु	बोलना
१९९	to be hungry	भोकाउनु	भोकाल
२००	to drink	पिउनु	पिवा
२०१	to sit	बस्नु	बोठना
२०२	to burn	डढाउनु	जलाना
२०३	to kill	मार्नु	मार्ना
२०४	to fly	उडनु	उरुवा
२०५	to run	दौडनु	दउरुवा
२०६	to bit	टोक्नु	कमरुवा
२०७	to eat	खानु	खावा
२०८	to look	हेर्नु	देखना
२०९	I	म	मुई
२१०	you	तँ	तुई
२११	you	तपाईं	तुई
२१२	he	ऊ	वहायँ/वरा
२१३	she	उनी	वरा
२१४	we	हामी	हमरा
२१५	you (plural)	तिमीहरु	तुमरा
२१६	they	उनीहरु	वरा

५.२. शब्दावली :

शारीरिक अङ्ग सम्बन्धी शब्दावली		नाता सम्बन्धबोधक शब्द	
नेपाली	केवरत	नेपाली	केवरत
हात	हात	बुबा	बाबा
खुट्टा	टेड	आमा	मा
नङ्ग्रा	लग	हजुरबुबा	दादो
पेट	पेट	हजुर आमा	आइ

मुख	मुख	काका	काका
कान	कान	काकी	काकी
टाउंको	माथा	मामा	मामा
खप्पर	खप्पर	माइजू	मामी
गाला	गाल	फुपू	पिसी / दिदी
करङ्ग	पन्जर	फुपाजू	पिसा
निधार	कपाल	दाजु / भाई	दादा / भाइ
आँखी भौं	आखेर पुफनी	भाउजू	भाउज
नाक	नाक	छोरो	बेटा
घाँटी	गल्ला	छोरी	बेटी
छाती	छाती	सासू	माताजी
शरीर	गत्तर	ससुरा	बाबुसाहेब
तिघ्रा	जाड	भान्जा	भगिना
छाला	चमरा	भान्जी	भागिन
रगत	खुन / सुर्खी	भतिजा / भतिजी	भतिजा / भतिजी
चिउँडो	थथना	स्वास्नी	मोगी
कलेजो	कलिजा	लोगने	भत्तार
जिब्रो	जिभा	दिदी / बहिनी	बाइ / बोहिन
तालु	तलुवा	बुहारी	पुथउ
औला	आडुल	ज्वाइ	मेजुवान

पशुपक्षी सम्बन्धी शब्दहरू		खाद्यन्न/फलफुल सम्बन्धि शब्दहरू	
नेपाली	केवरत	नेपाली	केवरत
सुगुर	सुग्गोर	भात	भात
वनमान्छे	वनमानुष	पिठो(चामल)	गुन्ड
गैंडा	गइडा	पिठो(गहु)	अट्टा
घोडा	घोरा	जाँड/रक्सी	जार/दारु
भँगेरा	गेउरी	आँप	आम
सुगा	टिया	केरा	केला
कुखुरा/कुखुरी	मुर्गा/मुर्गी	दही	दहि
काग	कौवा	पानी	पानी/जल
मयूर	मजुर	आगो	आगीन
ढुक्कुर	परकी	रस	भोल
माछा	माछ	अण्डा	डिम्मा
माकुरो	मखरा	मासु	मास
लाटोकोशेरो	पेच्च	धान	धान
परेवा	कवतर	चामल	चाउल
खसी/बाखा	खस्सी/बकरी	तरकारी	भाजी
मृग	हरिण	दाल	दाल
गोरु/गाई	बेल/गाय	कनिका	खुद्दी
साढे	धोखरा	अम्बा	बिलाती
बाँदर	बन्दर	अनारस	दरियलकठल
हात्ती	हाथी	काँक्रो	खीरा
ऊँट	ऊँट	फर्सी	कदमा
कमिला	चिट्टी	लौका	कद्दु
साडलो	टाठर	भिन्डी	रामतरइ
अरिङ्गाल	हरिविरहनी	खुर्सानी	मोरचिन
गड्यौला	चेरो	मेवा	पोपीता
जुका	जोलुक	कटहर	कठल
		बयर	बइर

सन्दर्भ सामग्री सूची

- १) अधिकारी. हेमाङ्गराज (२०६३). सामाजिक र प्रायोगिक भाषा विज्ञान, काठमाडौं: रत्न पुस्तक भण्डार ।
- ३) _____ (२०६२). समसामयिक नेपाली व्याकरण. दोस्रो संस्करण काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- ४) _____ (२०६३). प्रयोगात्मक सरल नेपाली व्याकरण. काठमाडौं: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- ५) केवरत. चतुर्भुज दास (२०६५). काठमाडौं: सेमि फक्ताडलुड वर्ष ६, अङ्क ८ वैशाख श्रावण पृष्ठ २८ ।
- ६) _____ (२०६७). केवरत भाषाको वर्तमान अवस्था, काठमाडौं: सयपत्री
- ७) खड्का. भक्त बहादुर (२०६८). रुपायनिक कोटिको आधारमा लिम्बू र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन, प्रकाशित शोध, मोड्गः सुकुना बहुमुखी क्याम्पस इन्द्रपुर
- ८) गेलाल. सीता (२०६७). सुनसरेली थारू भाषिका र स्तरीय नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, इटहरी: जनता बहुमुखी क्याम्पस ।
- ९) चेमजोड. इमानसिंह किराँत इतिहास अनुवाद शेरबहादुर इडनाम भ्रापा, प्रकाशक प्रकाश मण्डल २०५१ ।
- १०) चापागाइ. नरेन्द्र (२०५५). पुनर्मुद्रण. भाषातत्व, काठमाडौं: रत्नपुस्तक भण्डार ।
- ११) निरौला. नारायण प्रसाद (२०६६). किसान भाषाको अध्ययन प्रकाशित शोध, काठमाडौं: कीर्तिपुर ।
- १२) पोखरेल. माधवप्रसाद नेपाली भाषामा लिङ्ग व्यवस्था. काठमाडौं: पाठ्यक्रम विकास पूर्णाङ्क १८, २०४२ ।
- १३) पोखरेल. माधवप्रसाद (२०५४). नेपाली वाक्य व्याकरण, काठमाडौं: नेपाल राजकीय प्रतिष्ठान ।
- १४) फ्रान्सिस. ह्यामिल्टन. एन एकाउन्ट अफ द किङ्गडम अफ नेपाल. न्यू दिल्ली, मन्जुरी पब्लिसिड हाउस १९७१ पृ. ११९, १२५, १५६ ।

- १५) भट्ट. रामदत्त (२०६२). कक्षा ५ मा अध्ययनरत दार्चुलेली भाषिका हुने विद्यार्थीहरू स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, प्रकाशित शोध, काठमाडौं: कीर्तिपुर ।
- १६) महर्जन. सिद्धिबहादुर (२०६५). नेवारी र नेपाली भाषाका वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन, अप्रकाशित स्नोतकोत्तर शोधपत्र, काठमाडौं: कीर्तिपुर ।
- १७) यादव. योगेन्द्र र भीम नारायण रेग्मी (२०५९). भाषा विज्ञान, काठमाडौं: न्यू बुक्स इन्टरप्राइजेज ।
- १८) शर्मा. मोहनराज (२०५६). शब्दरचना र वर्णविन्यास वाक्यतत्व, अभिव्यक्ति र पाठहरू, काठमाडौं: नवीन प्रकाशन ।
- १९) सुवेदी. दमोदर (२०६३). मेचे भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन, काठमाडौं: कीर्तिपुर ।
- २०) सुवेदी. नारायणदत्त (२०६०). कक्षा ६ मा अध्ययनरत गुरुङ्ग भाषि विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन, काठमाडौं: अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, कीर्तिपुर
- २१) श्रेष्ठ. ईश्वरकुमार (२०५३). नेपाली भाषा र व्याकरणका केही पक्ष, काठमाडौं: रत्न पुस्तक भण्डार ।

परिशिष्ट -१
केही उखानहरू
नेपाली अर्थ सहित

केवरतभाषा

नेपाली भाषा

१)	धकरार मार धुकरी जाने	अचनाको पिर खुकुरीले जान्दैन ।
२)	ढोखरार आर पोर्वे ने खटिया खावे	आकासको फल आँखा तरी मर ।
३)	देखालो खसी खिलालो हाँस आर नितोर कथार भास	भनाई एउटा गराई अर्कै ।
४)	बड्का बड्का देउ भासिए गेल माटिर देउ पूजा खाए	नपत्याउने खोलाले बगाउछ ।
५)	बापे ने पुते चड्गा भरे मुते	नमच्चिने पिडको सय भड्का ।
६)	दुतियार चाँन्द देखिए तेतुल होल बेका सेहेड
चाँन्द देखिए बेड एकछर्पे जाछे लड्का	उद्धेश्य लिनु के उडी छुनु चन्द्र ।
७)	काना गोरुर भिने बथान	कसैसंग नमिल्ले ।
८)	लोक देखे दाउ माछी छावे घाउ	मौकाको खोजी (अवसरवादी)
९)	अपना सिमानत कुत्ता बलियो	आफ्नो सीमामा कुकुर पनि बलियो ।
१०)	हाँसेर बथानत बगली	हाँसको बथानमा बकुल्लो ।
११)	ऐठो मुख कुत्ताए चाटे	जो होचो उसलाई घोचो ।
१२)	घरत मियार सुख्ठीर चलन बाहरत मियार साहेबेर चलन	आलु खाएर पेडाको धाक ।
१३)	जे कुत्ता भुकेनि से कुत्ता काटे बरा	नभुक्ने कुकुरले टोक्छ ।

परिशिष्ट- २

कविता

मोर परिचय

बहुल जाति बहुल भाषी मह आदिवासी
केवरत होले जात मोर होनु केवरत भाषी

राजधानी काठमाण्डु से पुरब बहुत दुर
मोरड होले जिल्ला मोर घर गोबिन्दपुर
राजकुमार नाउँ मोर गाउँ सरणपुर

आकासेर चन्द्रसूर्य धरती आर प्रकृति
पूर्वजे से कोरिए ओल्हि इलार पूजा पानी
यङ्नेर लख्खीकोने ठाकुर आर ब्रहमानी
पूजा कोरी इलार हमरा कुल देवता मानी

आदिवासी होनु हमरा नेपालेर जान
जल, जङ्गल, जमिनते अपनार हक मान्
प्रकृति पूजक होनु हमरा सबकोइ जान
सगरमाथार गर्भत जन्मिए होनु महान्

परिशिष्ट-३

व्यक्तिवृत्त

नाम	:	राजकुमार दास केवरत
जन्म मिति	:	२०२५/०६/१६
हजुरबुवा	:	कोबीलाल केवरत
पिता	:	मोहनलाल दास केवरत
माता	:	ऐना देवी केवरत
जन्म स्थान	:	गोबिन्दपुर-८, मोरङ
लिङ्ग	:	पुरुष
राष्ट्रियता	:	नेपाली
पेशा	:	प्राचार्य श्री काली उच्च मा.वि. काशीजान-६ टकुवा
रक्त समूह	:	B + ve
सम्पर्क	:	९८४२०९४६५०
शिक्षा	:	

तह	शिक्षण संस्था	उत्तीर्ण साल
एस.एल.सी.	श्री काली मा. वि. , काशीजान-६, मोरङ	२०४१
आइ.ए.	श्री म. मो. आदर्श बहुमुखी क्याम्पस, विराटनगर	२०४५
बी.ए.	श्री म. मो. आदर्श बहुमुखी क्याम्पस, विराटनगर	२०५१
बी.एड.	श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ	२०५७
एम.ए.	श्री स्नातकोत्तर क्याम्पस, विराटनगर	२०५३
एम.एड.	श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङ	२०६९

प्रश्नावली-१

यो प्रश्नावली 'केवरत भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन' शोध शीर्षक अन्तर्गत तयार पारिएको हो । यो शोध कार्य यस क्याम्पसका सहायक क्याम्पस प्रमुख प्रेमप्रसाद भट्टराईको मार्ग निर्देशनमा तयार पारिएको छ । मेरो एम.एड. को अध्ययन पुरा गर्नमा तपाईंको अविस्मरणीय योगदान रहेको छ ।

नाम:	शोध कर्ता
गा.वि.स.:	राजकुमार दास
उमेर:	एम.एड. नेपाली
लिङ्ग:	नेपाली विभाग सुकुना
योग्यता:	

तल दिइएका प्रश्नहरूको उत्तर तपाईं आफ्नो मातृभाषामा दिनुहोस् ।

१. केवरत जातिको ऐतिहासिक अवस्था बारे तपाईंलाई के थाहा छ ?

उत्तर:

२. नेपालमा केवरत जातिहरूको मुख्य बसोवास क्षेत्रहरू कहाँ- कहाँ रहेका छन् ?

उत्तर:

३. केवरत जातिले प्राचिनकाल देखि मान्दै आएको धर्म कुन हो ?

उत्तर:

४. केवरत जातिका सामाजिक संस्कारहरू (जन्म, विवाह र मृत्यु) का बारेमा के थाहा छ ?

उत्तर:

५. केवरत जातिको छुट्टै पहिचानका आधारहरू के-के हुन् ?

उत्तर:

६. केवरत जातिले मनाउने धार्मिक चाँड पर्वहरू के कस्ता रहेका छन् ?

उत्तर:

७. प्राचिन कालदेखि केवरतहरूको जातिय शासन व्यवस्था कस्तो थियो ?

उत्तर:

८. केवरत जातिको मूल पेशा के हो ?

उत्तर:

९. केवरत भाषा र नेपाली भाषा वा अन्य भाषा संग कस्तो सम्बन्ध रहेको छ ?

उत्तर:

१०. बंगाली जाति र केवरत जातिको सामाजिक र धार्मिक सम्बन्ध कस्तो रहेको छ ?

उत्तर:

प्रश्नावली-२

यो प्रश्नावली 'केवरत भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन' शोध शीर्षक अन्तर्गत तयार पारिएको हो । यो शोध कार्य यस क्याम्पसका सहायक क्याम्पस प्रमुख प्रेमप्रसाद भट्टराईको मार्ग निर्देशनमा तयार पारिएको छ । मेरो एम.एड. को अध्ययन पुरा गर्नमा तपाईंको अविस्मरणीय योगदान रहेको छ ।

नाम:	शोध कर्ता
गा.वि.स.:	राजकुमार दास
उमेर:	एम.एड. नेपाली
लिङ्ग:	नेपाली विभाग सुकुना
योग्यता:	

तलका शब्दहरूलाई केवरत भाषामा परिवर्तन गर्नुहोस् ।

१. राम	सीता
२. म	हामी
३. तिमी	तपाईं
४. ऊ	उनीहरू
५. कालो	काली
६. अग्लो	अग्ली

७. तिमीहरु

उनीहरु

.....

.....

८. तिमी बजार जान्छौ ।

.....

९. तपाईं बजार जानु हुन्छ ।

.....

१०. हरि पुस्तक पढ्छ ।

.....

११. छोरी कविता लेख्छे ।

.....

१२. ऊ भात खान्छ ।

.....

१३. उनीहरु भात खान्छन् ।

.....

१४. कृष्ण स्कूल जान्छ ।

.....

१५. मोहन खेल गयो ।

.....

१६. राधा नुहाउन जानेछिन् ।

.....

१७. उनीहरु पोखरा पुग्यो होला ।

.....

१८. मद्दारा भात खाइन्छ ।

.....

१९. गोपाल बजारमा बस्थ्यो ।

.....

२०. रूखबाट पात भन्थो ।

.....

२१. बञ्चरोले बाँस काट्यो ।

.....

२२. जहा फुल फुल्छ त्यहा वास्ना चल्छ ।

.....